2043

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౦. ౩౦	వృష. జ్యేష్ఠ—భాద్రపదములు.	సంచిక ౨-౩. 2-3

పత్త్రికాప్రశంస.

వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడు.

చ. జగతిని నీవొనర్చెడు ప్రచారముచూచి ప్రమోదమంది నీ
యగణితసేవ కావిభులయందలి నేర్పిది యంచుఁ జెప్పఁగాఁ
దగునని వ్రాసినాఁడను యదార్థపుఁ దత్త్వము సంతెగాని నే
బొగడఁదలంచి నామకులమున్ నడిపింపఁగ లేదు పత్త్రికా !

ఉ. ముప్పదియేండ్లు వచ్చినవి పొందగు యౌవన మాక్రమించె నీ
గొప్పతనంబు నాంధ్రజనకోటియు తెల్ల గ్రహింపునీతి నే
ర్పొప్పఁగఁ జేసి శుద్ధమగు సూక్తులఁ జాటితి వింతదాఁక నేఁ
జెప్పెడి దేమి నీకుఁ జిరజీవిగ వర్ధిలుమమ్మ పత్త్రికా !

ఉ. కాలమహాత్మ ఘోరకలికాలమువచ్చెఁ బ్రశాంతమున్న నే
మూలను నైనఁ గప్పవను పొక్కుచునుండెద దెన్గుతల్లి నే
మాదు భాష తెలిసిన విప్లవమో గనరానొ యంచు, నీ
[illegible] గొప్పదాట [illegible] తెరఁగఁజాలవు నిందువర్థిలం,

ఉ. నన్నయనాఁటిభాష, కవినాథులు చూపిన యట్టిత్రోవ, పె
ద్దన్న రసప్రయోగములయందలి యందము చందమెల్లఁ ది
క్కన్న తెలుంగుసొంపు వినఁగాఁ గనఁగాఁ బఠియింపఁగా
మహాభ్యున్నతితోడ లభ్యమగుచుండును నీయెడ నేఁటికైననున్.

ఉ. భావను మార్చకుండఁ బరివర్తనమందొక మార్పులేక, యే
వేషముతోఁ బనేలయని విజ్ఞలెఱుంగ [illegible] నూడ కే
రోషముగాంచఁబోక పదిరూకలకై యెపుడాశలేక సం
తోషముతోఁ బ్రచారమును దోరపుభక్తి నొనర్తు వెప్పుడున్.

ఉ. నీవయ నాకు ముఖ్యమగు నెచ్చెలి వెయ్యడనైనఁగాని శ్రీ
దేవివి నీవయంచు వెనుదీయక సన్నిధిఁగొల్తు భాషయం
దేవిధమైనలోప మొకయింతయుఁ గానఁగరాదు నీతికిన్
దావలమౌను నీ చరిత; తప్పవు పెద్దలమార్గ మెన్నఁడున్.

మ. అదియే నీకొనగూర్చెఁ గీర్తిధన మత్యంతంబుగా ధాత్రిలో
ముదమారన్ గడియించినావు కవితన్ బోషించు సామర్థ్యమున్
విదితంబయ్యెను దేశదేశములకున్ నీశక్తి యేనాఁటికిన్
వదలన్ బోకుము పెద్దలేఁగు సరణిన్ వర్ధిల్లు సౌభాగ్యముల్.

గీ. వృద్ధు లేఁగినమార్గంబు వీడఁబోక
సత్కవిత్వప్రచారంబు సాఁగనిమ్మ
కాలగతులకేనాఁడు జంకవలదమ్మ
కీర్తి వచ్చును లోకైకమూర్తి వనుచు.

ఉ. మెచ్చెడువారు స్వల్పమని మెచ్చనివారలసంఖ్య యెప్పుడున్
హెచ్చుగనుండునంచుఁ బఠియించెడువారలు తక్కువంచు లో
నచ్చుపడంగ భీతి వడకమ్మ ప్రశాంతిగనుండుమమ్మ వి
ద్వచ్ఛ్రయముండె లోకమున భాస్వరకీర్తియు నీకుఁ గల్గెడిన్.

క. కాదని నిన్నదిరించిన
వాదములాడని పవిత్రభావముఁ జెప్పన్
రాదుగ; భాషా సేవా
రాధన తత్పరుల కెల్లఁ బ్రమదంబగుతన్.

సూరి.

మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

గీ. చక్రవర్తి న్యుపాహృత సారరత్న
ఖచిత సౌవర్ణ కంకణ క్వాణ దనర్ఘ
కావ్య కృన్నిజ కరకంజ! యెవ్వరీతి
నొసఁగుచున్నాఁడ నిదిగో? నాయుగంధ [illegible]

* * *

సీ. వచనవాఙ్మయకవిబ్రహ్మ నే నని చాటి
తెలుపఁగ నీతిచంద్రికను గూర్చి
విద్వత్కవిత్వసంపద్విశిష్టుఁడ నని
ప్రకటింపఁ గొన్ని కబ్బములు వ్రాసి
ప్రథమాంధ్రకోశప్రవక్త నే [illegible] యప్ప
వితతనిఘంటునిర్మితికిఁ దొడఁగి
యాంగ్లసారస్వతవ్యాసంగి నని తెల్ప
* న్యాయశాస్త్రము తెల్గునన్ రచించి
సర్వతోముఖ భవదీయశాస్త్రసార
వేత్తృతాస్ఫూర్తి చంద్రికావిసర మాంధ్ర
సుకవిచాకోరమునకును జూఱ లిచ్చి
శాశ్వతుఁడ వైననిన్ను సంస్తవ మొనర్తు.

శా. అన్నా, చిన్నయసూరి! నన్నయబుధాద్యత్కుండు మున్నున్నఁడో
చెన్నుం బాసిన యీ తెలుంగునకు వాసిం గూర్చి, యాంధ్రీయభా
షౌన్నత్యం బిది దేశదేశముల విఖ్యాతమ్ముగాఁ జేసె, న
చ్ఛిన్నాత్మప్రతిభాప్రకాశితకృతిన్ జింతామణివ్యాకృతిన్.

---

* ఇంగ్లీషు లా చట్టము.

౩

గీ. పాణినీయశాస్త్రపఙ్క్తి నయ్యది కేవ
లాంధ్రవిజ్ఞు లెఱుఁగ నైతి గాక
పరఁగుచుండ నీవు బాలబోధార్థము
తెలుఁగునందు కూర్చితివి మహాత్మ!

౪

శా. నీరక్తమ్మును దారవోసికొని యెన్నేలక్ష్మలక్ష్యంబు లిం
పారం జేరిచి, విద్వదాశ్రయముగా నవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిసం
చారం బెచ్చోట లేక కూర్చితివి భాషావ్యాకృతిన్, దానిపై
పోరాహోరిఁగఁ జల్పుచుండి రట వాగ్యుద్ధంబు లీ పండితుల్.

౫

క. హరికారికలకు నీవ్యా
కరణ మ్మనువాద మనియుఁ గా దనియు నెవో
పరివాదమ్ములు గల వవి
తిర మగుకీరితికిఁ గొఱఁత దెచ్చునె సూరీ!

౬

గీ. శిష్టకవికి నీకు శ్రీకాళహస్తిలో
నేదో వాక్యవాద మొనసి నట్టి
దాతఁ డోడె ననుచు ననుకొనుచున్నార
లార్య! దీనఁ గలయథార్థ మెంత?

౭

గీ. "సూరికి నే వ్రాసిన హరి
కారిక లాధార"మని జగంబునఁ జాటం
గోరి యొకరేయిఁ దత్కృతిఁ
గూరిచె నతఁ డనియుఁ జెప్పికొందురు నిజమే?

౮

గీ. ఇంతకు నతండు "కారికావృత్తి గాని
మూలము రచింపలేదు నే మొజ్జొ" యనుచు
వ్రాసికొనినట్లు విస్పష్టపడుచునుండె
శ్రద్ధ నరయంగఁ దాటాకుఁబ్రతులలోన.

౯

క. సమధిగతసర్వశాస్త్రా
గముఁడు, విచిత్రాత్మకావ్య కవితాలహరీ
క్రమపరితోషితనృపజనుఁ
డమలాత్ముఁడు కృష్ణకవి బుధారాధ్యుఁ డగున్.

౧౦

చ. ఎఱుఁగవయేమొ? కల్లూరిబుధేంద్రుఁడు నీవు రచించినట్టి వ్యా
కరణము* గుప్తభావముఁ బ్రకాశ మొనర్చుచు సద్భుతార్థ వి
స్ఫురితము నొక్కవ్యాఖ్యఁ బరిపూర్ణముగాఁ బ్రకటించి, నీయశ
స్స్ఫురుచిరలక్ష్మి కొక్కనవశోభ ఘటించె నుదంచితంబుగన్.

౧౧

ఉ. కాని, యతండు శిష్టకవికారికలందు సశిష్టగౌరవం
బూని నిరంతరంబుగ నెటో తనవాదము నిల్పుపొంటె న
న్నేని లిఖించెఁ గాని యొకఁ డేనియు విశ్వసనీయ మైనటుల్
కానఁగరాదు నాకుఁ; దలఁకం బని యేమి యథార్థ మెన్నఁగన్.

౧౨

గీ. అచ్చు టచ్చుట నీనిగూఢాశయములఁ
గొన్నిటిని దిన్నగాఁ గూర్పకున్న నేమి
†టీక వ్రాసి "సారస్యపేటిక" యనంగఁ
గీర్తిశేషుఁడు శ్రీరామమూర్తి శాస్త్రి

* గుప్తార్థప్రకాశికః—శ్రీ॥ శే॥ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారిది.
† బాలవ్యాకరణ సారస్యసర్వస్వపేటికః—శ్రీ॥ శే॥ విద్వాన్ దూసి రామమూర్తిగారిది.

౧౩

గీ. తెలుఁగువ్యాకరణమున కాస్తిక్య మొసఁగి
యనునిమేషముఁ దద్గతైకాస్థఁ లిమి
నమితకృషి సల్పుమూవర్ఝులాన్వవాయ
రత్నమును నీవు మఱవంగరాదు సూరి !

౧౪

చ. మఱచితి నొక్కమాట రసమంజులవాక్యపరీత రీతి వి
స్ఫురణము గల్గునట్లు సుకవుల్ మది నెన్నఁగ నీతిచంద్రికన్
విరచనచేసినాఁడ; వటుపిమ్మట నిమ్ముగ నుత్తరార్థ మె
వ్వరు రచియించిరో యెఱుఁగవా? యది తెల్పెద నాలకింపుమీ.

౧౫

గీ. కందుకూరి వీరేశలింగకవి దాని
మధురరచనావిశేషసంపద యొసంగఁ
బూరణ మొనర్చె రసపుష్టి పొదల; నైనఁ
"జిన్నయకుఁ జాలఁ" డనుచుఁ గేచిన్మతంబు.

౧౬

గీ వ్యాకరణఫక్కికకును వేదాంతపారి
భాషికపదంబులకు నేదొ బాంధవంబు
సన్నిహితముగఁ గల దని చాటుపొంటె
జతన మొనరించితివఁట నిశ్చయమె? సుకృతి !

౧౭

గీ. వారణాసినుండి వచ్చినమీమాంస
కులను శాస్త్రవాదగోష్ఠిఁ దనిపి
నిరుపమాన "సూరి" బిరుదమ్ముఁ గొనినాఁడ
వాంధ్రకీర్తి మిన్ను నంటు నట్లు.

౧౮

సీ. శబ్దరత్నాకరోచ్చైర్నిఘంటున కేది
　　తల్లి యాచుఁ బురోహితమ్ము గఱపి
సూర్యరాయనిఘంటువర్య మెద్దాని పా
　　ఠములను సప్రమాణముగఁ గొనియె
వివిధాంధ్రకృతిపాఠ భేదమ్ములం దేది
　　సందేహవిచ్ఛేద మందఁ జేయు
జిలుఁగుచేవ్రాఁత ముద్దులు మూటఁగట్టుచు
　　నెద్దానిప్రతి కంటి కింపునింపు
నట్టి నీవిశ్వకోశోద్ధ మస్మదాంధ్ర
భోజ పీఠాపురీప్రభు పోష్యమాణ
నూతననిఘంటు సంస్థా మనోజ్ఞభవన
సీమఁ గై సేసియుండెనో చిన్నయసుధి !

౧౯

సీ. ఆంధ్రభారతికి దేశాంతరాభివ్యాప్తి
　　నొసఁగిన "బ్రౌను" చేయూఁత నీవు
బాసపైఁ గడివోని వల పూని చనినట్టి
　　[1]. నరసింహసెట్టి మన్ననలు సేయ
సార్థాభిధుండు హయగ్రీవశాస్త్రి నీ
　　సహపాఠి యగుచు నెచ్చరిక నొసఁగ
[2]. దేవరాజాదిసుధీమణిగణములు
　　ఛాత్రులై నిన్ను నిచ్చలు భజింప

1. కౌన్సర్ బిల్ శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసింహులు సెట్టిగారు.
2. తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్లయ్య, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు (శబ్దరత్నాకరకారులు) మొదలగువారు.

[1]. పచ్చయప్పకళాలయ పండితత్వ
గౌరవమ్మున విజ్ఞసంఘములు వొగడఁ
జెన్నపురమున సుగముగా జీవయాత్ర
నొనరిచినవాఁడ వీవు ధన్యుఁడవు గావె?

౨౦

క. జాతులతోఁ బనియేమి? స
మాతతపాండిత్య శక్తిమంతుఁడవుగదా?
సాతానువాఁడ వైనను
జోతల నర్పింప దగదె సూరీ! నీకుఁ.

౨౧

క. అకలుషగతి నెనఁగిన తా
వకచరితము సకలమును శుభం బగు భంగిన్
[2]. వకుళాభరణ మ్మనునొక
సుకవి తెనుంగున వెలార్చె సూరీ! వింటే?

౨౨

గీ. [3]. ప్రభవలోఁ బుట్టి దుందుభివత్సరమునఁ
దనువు వీడితె?—కట్టఁడిదైవ మకట!
సరిగ నేఁబదియాఱేండ్లు తిరుగనీక
దాఁచఁబెట్టెను నీకయి రాచపుండు.

---

1. పచ్చయప్పకళాశాలలో సూరి 1845-46-47-48 సం॥రలలో పండితపదవి నిర్వహించినట్లు కాలేజిరిపోర్టు (1847—48) సూచించుచున్నది. ప్రెసిడెన్సీ కాలేజిలోఁగూడఁ గొంతకాలము పనిచేసెను.

2. శ్రీ[illegible]రాయణ[illegible] వకుళాభరణము అను నతఁడు సూరి జీవితచరిత్రము రచించి ప్రకటించెను.

3. సూరి జననము 1806-మరణము-1862.
ఇతఁడు [illegible] రాచపుండుతో బాధపడి మరణించెను.

రసార్ణవసుధాకరము—చమత్కారచంద్రిక.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ-విద్వాన్, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

సంస్కృతమున 'రసార్ణవసుధాకర'మను మూఁడు విలాసములు గల యీ యలంకారగ్రంథమును రచియించిన కవివరేణ్యుఁడు- ఆంధ్ర మండలాధీశ్వరుఁడు, సర్వజ్ఞచూడామణియు నగు సింగభూపాలుఁడు. ఎనిమిది విలాసములతోఁ బలసిల్లి, సరససాహిత్యచాతురీధురీణత నెల్లెడల వెదచల్లు 'చమత్కారచంద్రిక' యను నీ యలంకారగ్రంథమును రచియించినయాతఁడు - రసమీమాంసారచయితయగు కాశీశ్వరమిశ్రుని శిష్యుఁడును, సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని యాస్థానకవీశ్వరుఁడును నగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు.[1] విశ్వేశ్వరకవి తనకృతిని సింగభూపాలకీర్తిసుధాసారశీతలనుగా నొనరించి,[2] గ్రంథమం దెల్లెడలను నాతని సాహితీధురీణతను, రాచకొండ రాజధానిగాఁ జేసికొని యా ప్రభువర్యుఁడు ప్రదర్శించిన శౌర్యౌదార్యాదికమును వెల్లడించి యున్నాఁడు.

---

1. తదిష్టమఖిల పరిమాణసంసిద్ధే రససుధానిష్యందే సుమనోభి రనుభూయ మానే యోగ్యానుపలబ్ధి లక్షణ మభావప్రమాణం రసావమానస్యైవ దురాగ్రహిణాం విపరీతసాక్షరాణాం మనసి వైదగ్ధ్యాభావ మేకో విభాసయతి. తథా చోక్త మస్మదాచార్యైః కాశీశ్వరమిశ్రైః రసమీమాంసాయామ్.
చమత్కారచంద్రిక-పంచమవిలాసము.

2. కృతి రభిమతకృతిచతురా చతురోదాత్తనాయకగుణోదారా
ఇతి లక్షణకృతిరత్నం రచయే శ్రీసింగనృపగుణోదాహరణమ్.

....

ఇతి సరససాహిత్యచాతురీధురీణ విశ్వేశ్వరకవిచంద్రప్రణీతాయాం శ్రీసింగభూపాలకీర్తిసుధాసారశీతలాయాం చమత్కారచంద్రికాయాం వర్ణపదవివేకో నామ ప్రథమో విలాసః.

చమత్కారచంద్రిక-ప్రథమవిలాసము.

ఈ గ్రంథములందలి ప్రమేయము.

రసార్ణవసుధాకరము—ప్రథమవిలాసమున, నాయికానాయకలక్షణములు తద్భేదములు, శృంగారరసవిభావములు, రీతులు, గుణములు, వృత్తులు, సాత్త్వికభావములును లక్షణోదాహరణములతోఁ గూర్పఁబడినవి.

ద్వితీయవిలాసమున—సంచారిభావములు, రసాశ్రయవివేకము, సంభోగ విప్రలంభశృంగారరసభేదములు, కరుణాదిరసవిచారమును నిరూపింపఁబడినవి.

తృతీయమున—నాట్యస్వరూపము, లాస్యాంగములు, దశవిధ రూపకములు, తదంగములు మున్నగు విషయములు, వివిధదృశ్యకావ్యములందలి యుదాహృతులతోఁ జర్చింపఁబడినవి.

చమత్కారచంద్రిక—ప్రథమవిలాసమున, వర్ణపదగుణదోషవిచారము,[8] ద్వితీయమున దోషస్వరూపనిరూపణము, తృతీయమున గుణదోషస్వరూపోదాహరణములు, చతుర్థమున వృత్తిరీతి పాకములు, క్షుద్రకావ్యస్వరూపమును, పంచమమున రసభావాదులు, షష్ఠమున శబ్దాలంకారములు, సప్తమమున అర్థాలంకారములు, అష్టమమున ఉభయాలంకారములునుజర్చింపఁబడినవి. విద్యానాథవిరచితమైన ప్రతాపరుద్రీయమునందువలె లక్షణములకు లక్ష్యములుగ నొసఁగఁబడిన శ్లోకములన్నియుఁ జాలవఱకు సింగభూపాలనామగ్రథితములై యున్నవి.

---

8. ఈవర్ణవిచారమున నీకవి గూర్చిన శ్లోకములు ఆంధ్రలాక్షణికులచేఁ దమ ఛందోగ్రంథములం దాయాప్రసంగముల నుదాహరింపఁబడినవి. మఱియు అలూరి కందాలార్యునిచే రచింపఁబడిన 'అలంకార శిరోభూషణము' అను సంస్కృతాలంకారగ్రంథమునందును, గౌరనరచియించిన లక్షణదీపిక (సంస్కృతము) యందును నీప్రథమోల్లాసమునందలి శ్లోకములు ప్రమాణముగాఁ గైకొనఁబడినవి.

చూఁడుఁడు:—పరిషత్పుస్తక భాండాగారమునందలి 8441 సంఖ్యగల అలంకారశిరోభూషణము. ప్రథమోల్లాసము.

చూ. గౌరనవిరచితమయిన లక్షణదీపిక ప్రథమవిలాసము. సంఖ్య-2585.

ఈ రెండిటికిఁ గల పోలికలు-విరోధములు.

1. లక్షణనిర్మాణమున సరళత రెండిటను గలదు.

2. లక్షణసమన్వయమును దెలుపుట రెండిటను గలదు.

3. ఇతరాలంకారికుల మతములను ఖండించుచు స్వమతమును వ్యక్తము సేయుట రెండిటను గలదు.

4 కవులిద్దఱును స్వయముగఁ గూర్చిన శ్లోకములు రెండిటను మధురములే.

5. సుధాకరమున, కవి స్వయముగ రచియించి కూర్చిన శ్లోకము లల్పముగను, ఇతరకవుల కావ్యములనుండి శ్లోకము లధికముగను లక్ష్యములుగఁ గూర్పఁబడినవి. చంద్రికయందు కవి స్వయముగ రచియించిన శ్లోకము లధికముగను, ఇతర కావ్యములనుండి శ్లోకము లల్పముగను గైకొనఁబడినవి.

6. సుధాకరమున, సరస్వతీకంఠాభరణమున భోజుఁడు దెలిపిన మతము చాలవఱకు ఖండింపఁబడుచు వచ్చినది. చంద్రికయందుఁ జాలవఱకు భోజునిమత మనుసరింపఁబడుచు వచ్చినది.[4]

7. సుధాకరమున నాయికానాయక స్వరూపోదాహరణములు రసభావాదులు దశవిధరూపక స్వరూపమును విపులముగఁ జర్చింపఁబడినవి. చంద్రికలో నీ యంశములు కొన్ని పూర్తిగ విడువఁబడినవి. కొన్ని మాత్రము సూక్ష్మముగఁ జర్చింపఁబడినవి.

8. సుధాకరమున లక్షణములనామములు చాలవఱకుఁ బ్రాచీనాలంకారికులచే వాడఁబడినవియే సేకరింపఁబడినవి. చంద్రికలో నట్లుగాక లక్షణనామములు చాలవఱకు కవి స్వయముగ నిర్మించినవియే.

4. See Miscellanea-Literary notes (continued) by Dr. V. Raghavan B. A. (Hons) VI. The Chamatkara Chandrika of Visveswara. Annals oftheBhandarkar Oriental research Institute Poona. Vol. XVI page 131 to 140

9. సుధాకరమునందలి ప్రమేయము ప్రాచీనాలంకారికులు చర్చించినదియే. చంద్రికలో నట్లుగాక సంస్కృతాలంకారికు లెవ్వరును దమ గ్రంథములందుఁ జర్చింపని ఛందోవిషయము చర్చింపఁబడినది.

చరిత్రకుపయోగించు నంశములు.

సుధాకరోపక్రమమున, కృతికర్త వంశావళి కూర్పఁబడినది. అందును, దాచనృపతి మొదలుగ కృతికర్తయగు సింగభూభర్త పుత్త్రులవఱకుఁ గల వంశవృత్తము స్పష్టముగఁ దెలుపఁబడినది.

చంద్రికలో రసార్ణవసుధాకరకర్తయు, విశ్వేశ్వరకవికృతికి భర్తయు నగు సింగభూపతి రాచకొండ రాజధానిగాఁ జేసికొని వింధ్యశ్రీశైలముల నడుమ నున్న యంధ్రక్షమామండలమును బాలించినట్లు తెలుపఁబడినది.[5] ఈ సింగభూపతిని కల్యాణభూపతియని పేర్కొనినాఁడు.[6] శ్లేషభంగిచే నొకశ్లోక మీ సింగభూపతి కల్యాణదుర్గమును జయించి, యచట జయస్తంభమును స్థాపించి, సామ్రాజ్యసింహాసన మధిష్ఠించి నట్లు తెలియఁజేయుచున్నది.[7] ఈ కల్యాణదుర్గము కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు,తమ వ్యాసావళియందుఁ దెలిపిన నైజాముప్రాంతమునం

5. రాజా స రాజాచల నామధేయా
మధ్యాస్య వంశక్రమరాజధానీమ్
సతాం చ రక్షా మసతాం చ శిక్షాం
న్యాయానురోధా దనుసందధార.

6. మండలీకృత కోదండో రణే కల్యాణభూపతిః
కరకంపితకల్హారో మీనాంక ఇవ రాజతే.

చ. చంద్రిక-తృతీయవిలాసము.

7. కల్యాణేక్షణచేష్టయా ప్రకటిత స్తంభప్రతిష్ఠాక్రమే
వం (మం?) దాక్షచ్ఛవిసుందరే లలితదృక్కోణక్రియాతోరణే
భావోల్లాసవిలాసకే వరతనో రస్యా మనోమంటపే
శ్రీ సింగక్షితిపాలమూర్తి రయతే సామ్రాజ్యసింహాసనమ్.

దలి కళ్యాణిపట్టణము కావచ్చునేమో?[8] విమర్శకులు నిర్ణయించెదరు గాక.

సింగభూపతి కళింగదేశాధిపతిపైఁ గోపింప నాతఁడు తనకన్నియ నీతని కర్పించి యనుగ్రహపాత్రుఁడయ్యెనని మఱియొకచోఁ జంద్రికలోఁ దెలిపియున్నాఁడు.[9] ముద్రితములయిన వెలుగోటివారి వంశావళులలోఁ జూపఁబడిన వంశవృక్షములచొప్పున రసార్ణవసుధాకరకర్తయగు నీ సింగభూపతి యేడవతరమువాఁడు. ఈతని తాతయు సింగభూపతియే. తాతగారు జీవించియుండఁగ నీ మనుమనికిఁగూడఁ బ్రసిద్ధి చేకూరుటచే నీతనికి కుమారసింగభూపతి యను నామమేర్పడి, తరువాతి వంశక్రమమున నీ 'కుమార' యను శబ్దము బిరుదవాచకమై పరంపరాగతమగు చున్నట్లు గానవచ్చెడిని. కావుననే నేఁటికిని రేచర్లవంశీయులగు ప్రభువర్యులనామములు 'కుమార' శబ్దోపపదకములుగ నున్నవి. చంద్రికలో నీసింగభూపాలుని కుమారసింగభూపాలుఁడని పేర్కొనినాఁడు.[10]

ఈసింగభూపతి యాస్థానకవియు, 'అమరపదపారిజాత' మను అమరకోశవ్యాఖ్యానమును రచియించిన బొమ్మకంటి అప్పయాచార్యుఁ

---

8. ఈకల్యాణము మహారాష్ట్రదేశమునందలి రైల్ స్టేషన్ అయిన కళ్యాన్ కాదు. కన్నడదేశమందలి కళ్యాణిపట్టణము. ఇది నైజాము రాజ్యమునందు గుల్బర్గా జిల్లాలో నున్నది.
చూ. లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి-చాళుక్యులు దాక్షిణాత్యులే. పుట ౧౧౧.

9. సింగక్షోణిభుజః కళింగకుభుజే క్రుద్ధస్య తస్మిన్ క్షణే
దత్తాం తత్తనయా ముపాయనతయా లోకోత్తమాంపశ్యతః
వ్యావృత్తా ధనుషః కటాక్షసరణి స్తద్భ్రూలతాలోకినీ
దృక్కోణం పరిహృత్య రాగమహిమా చిత్తే పరం చేష్టతే.
చ. చంద్రిక-పంచమవిలాసము.

10. కుమారశ్రీసింగే జలధిరశనాం శాసతి మహీ
మమర్యాదా ధ్వస్తా పతితపతిణాహప్రతిభుగః
అధర్మా నిర్మూలా నరకపరిపాకప్రణిధయో
వినష్టా దుశ్చేష్టా కలికలుషపేశీపరిధయః   చ. చంద్రిక-సప్తమవిలాసము.

డును నీతని 'కుమారసింగభూపతి' యని పలుమాఱు లుగ్గడించియు న్నాఁడు. ఆప్రసంగముననే సింగభూపాలుని పాండితీవైభవమును సుస్పష్టముగఁ జాటియున్నాఁడు.[11]

విశ్వేశ్వరుఁడు తన కృతిభర్తయగు సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరమును రచియించినట్లు వాచ్యముగను, సంగీతసుధాకరమును రచియించినట్లు వ్యంగ్యముగను చంద్రికలోఁ దెలిపియున్నాఁడు. ఆశ్లోకముల నిట నుదాహరించెదను.

రూపకం దశధా ప్రోక్తం నాటకాదివిభేదతః
మహాప్రబంధసామ్రాజ్య మధికర్తు మిదం క్షమం
సింగభూపాలరచితే రసార్ణవసుధాకరే
అస్య ప్రపంచో విజ్ఞేయః కేతథా వక్తు మీశతే.

చ-చంద్రిక, తృతీయవిలాసము.

అనుక్తానా మిహాన్యేషాం లక్ష్యలక్షణవిస్తరః
సింగభూపాలరచితే రసార్ణవసుధాకరే
ఆదిద్వితీయయో స్సాధు శీలనీయో విలాసయోః

చ-చంద్రిక, పంచమవిలాసము.

---

11. శ్లో. కేచర్గ్గరంకశపుఁభూ తేరాస్థానాం సింగభూపతేః
బొమ్మకంట్యప్పయాచార్యమూర్త్యా జాగర్తి శారదా ౧.
కుమారసింగభూపేన లక్ష్యలక్షణవేదినా
శోధితశ్చేదయం గ్రంథః కిం శోధ్యః శోధకాంతరైః ౨.
కుమారసింగభూపేన యః కదాపి న శోధితః
స గ్రంథ శ్శోధితోఽప్యన్యైః కిం బుధై స్స్వపరిగృహ్యతే 3.
కావ్యాలంకారనాటకతత్త్వభావితమానసః
కుమారసింగభూపాల ఏక ఏవాస్తి నాపరః ౪.
కుమారసింగభూపాలకృతయ స్తస్య నిత్యశః
పఠయన్తి బుధం దృష్ట్వా దృష్టాన్తాః కృతినః పరమ్. ౫.

అమరపదపారిజాతము-తుదిశ్లోకములు.

సంగీతక్రమచంక్రమప్రియసఖీ శృంగారసంజీవనీ
సౌజన్యద్రుమసారణీ చతురతాసామ్రాజ్యసింహాసనం
శ్రీ సింగక్షితిపాలశేఖరమణే ర్వైదూష్యఘంటాపథ
శ్చాటువ్యాహృతివైఖరీ విజయతే సాహిత్యశిల్పావధిః

చ-చం. చతుర్థవిలాసము.

'రసార్ణవసుధాకర' 'సంగీతసుధాకర'ముల తుదిగద్యలపోలికను బట్టిచూడ నీరెంటిని రచియించిన సింగభూపతియొక్కఁడేయని తెలియుచున్నది. నామసామ్యమునను ఏకకర్తృకత్వము స్థిరపడుచున్నది [12]

శ్లో. అథశ్రీసింగభూపాలో దీర్ఘాయు ర్వసుధామిమామ్
నిజాంసపీఠే నిర్వ్యాజం కురుతే సుప్రతిష్ఠితామ్.

రసా-సుధా, ౧ విలాసము. శ్లో. 27

అనఁగా, సింగభూపాలుఁడు దీర్ఘాయుర్దాయముగలవాఁడై చిరకాలము తన యంసపీఠమందు భూవలయమును స్థిరముగ నున్నదానిఁగా నొనర్చెనని భావము. వెలుగోటివారి వంశవృక్షక్రమమున నేడవతరమువాఁడగు నీసింగభూపతి రాజ్యప్రారంభకాలమును గాని, తుదిసమయమునుగాని యిదమిత్థమని నిర్ణయించుటకుఁ దగినశాసనాద్యాధారములు నేఁటిదనుకఁ గానరాకున్నవి. కాని పైశ్లోక మాతఁడు చిరకాలము జీవించినట్లును, చిరకాలము రాజ్యమును బాలించినట్లును ప్రబలమయిన సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నది.

---

12. శ్రీమదంధ్రమండలాధీశ్వర ప్రతిగండభైరవ శ్రీయన్నపోతనరేంద్ర నందన భుజబలభీమ శ్రీసింగభూపాలవిరచితే రసార్ణవసుధాకరనామ్ని నాట్యాలంకారే భావోల్లాసో నామ తృతీయోవిలాసః. రసా. సుధా-తుదివచనము.
శ్రీమదంధ్రమండలాధీశ్వర ప్రతిగండభైరవ శ్రీఅనపోత............నభుజబలభీమ శ్రీసింగభూపాల విరచితాయాం సంగీత సుధాకరాఖ్యాయాం సంగీత రత్నాకరవ్యాఖ్యాయాం ప్రబంధాధ్యాయశ్చతుర్థ స్సమాప్తః

See-Descriptive Catalogue of manuscripts (Alankara) Bhandarkar Oriental Research I istitute Pooua. Page 407.

మఱియు నీసింగభూపతి, వంశమును బెంపొందించు సుతులతోఁ గూడ వింధ్యశ్రీశైలముల మధ్యనున్న యాంధ్రమండలమును బాలించుచు వివిధమయిన భోగముల ననుభవించెనని యీక్రింది శ్లోకము చాటుచున్నది.

శ్లో. వింధ్యశ్రీశైలమధ్యక్ష్మామండలం పాలయన్ సుతైః
వంశప్రవర్తకై ర్ధర్మాన్ భుఙ్క్తే భోగపురందరః

రసా. సుధా. ౧ విలాసము. శ్లో. 42

పై రెండుశ్లోకములనుబట్టిచూడ నీసింగభూపతి పుత్త్రులతోడను పౌత్త్రులతోడనుగూడి చిరకాలము రాజ్యము పాలించినట్లు తెలియుచున్నది గదా! కావున శ్రీనాథుని సమయమునకును నీతఁడు జీవించియే యుండవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు సరస్వతీస్తుతిపూర్వకముగ దర్శించి మన్ననవడసినట్టియు, సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుఁడు, కృతికర్త, కృతిభర్తయు నగు సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరకర్త యయిన సింగభూపతియే కావచ్చును.[13]

రసార్ణవసుధాకరకర్తకు సర్వజ్ఞబిరుదము గలదా?

రసార్ణవసుధాకరకర్తయయిన సింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదనియే చాలవఱకు విమర్శకుల యూహ. రసార్ణవసుధాకరమునఁ గానరాదు. సంగీతసుధాకరమునఁ గలదేమో తెలియరాదు. కాని, చమత్కారచంద్రికయందును, అమరపదపారిజాతము (బొమ్మకంటి అప్పయాచార్య విరచితము) నందును లేదనుట యెంతవఱకుఁ బొసఁగునో విమర్శింపవలసియున్నది. చంద్రికను రచియించిన విశ్వేశ్వరకవియు, అమరకోశవ్యాఖ్య రచియించిన అప్పయాచార్యుఁడును సింగభూపాలుని సాహితీవైభవమును దమ శక్తికొలఁది కొఱఁతలేకుండ వ్యక్తము చేసియు, నాతనిఁ బరమప్రామాణికాలంకారికునిగా సంగీకరించినట్లు పెక్కుశ్లోకములఁ దమగ్రంథములందుఁ దెలిపియున్నారు. మఱియు వీరిద్దఱు వాచ్య

13. కవుల కాలనిర్ణయము గూర్చి వేఱొక వ్యాసమునఁ దెలుపఁబడును.

సవరణ.

'రసార్ణవసుధాకరము చమత్కారచంద్రిక' అను నీ వ్యాసమున ౬౩, ౬౪, ౬౭ పుటలలో 'అమరపదపారిజాతము' అనుచోట 'అమరకోశవ్యా (ఖ్య) ఖ్యానము'అని చదువుకొనునది.

ముగను శ్లేషమూలమునను నాతని సర్వజ్ఞబిరుదమ్ము సూచింపఁ బడియున్నారు ఆశ్లోకముల నిచటఁ బొందుపఱుచుచున్నాఁడను.

శ్లో. విద్యాద్వైవత తాతతావక గురో సర్వజ్ఞ చూడామణే
స్తోతవ్యోఽసి మనీషిణాం త్వమథవా మద్వ్యాజవాక్త్రైరలం
ఇత్థం సింగమహీపతిం గురుజనోఽప్యాభాషతే ద్రో-వాన్
తత్తత్పద్ధతిధర్మమర్మణి పరిచ్ఛేదావి సంపాదికమ్.[14]

ఇందలి 'సర్వజ్ఞచూడామణే' యను పదము సంబోధనప్రథమావిభక్త్యన్తమేగాన బిరుదవాచకమగుటకు సంశయమక్కఱలేదని నా యూహ.

ఇటులనే బొమ్మకంటి అప్పయాచార్యుఁడు తాను రచియించిన అమరపదపారిజాతము తుది నీక్రిందిశ్లోకమునుబొందుపఱచియున్నాఁడు.

శ్లో. శైవాత్మకం బుధగురుం నిలయం కలానాం
సర్వజ్ఞమూర్ధమణి మాశ్రితశుద్ధపక్షమ్
శ్రీబొమ్మకంట్యుపపదాంకిత మప్పయార్యం
సర్వేష్టితోషితసురం ద్విజరాజ మాహుః

ఈశ్లోకమందలి విశేషణములన్నియు శ్లేషమహిమచే అప్పయార్యునకును, చంద్రునకును సరిపడుచున్నవి. అప్పయార్యునిపక్షమున "సర్వజ్ఞః మూర్ధమణిః యస్య తం అను వ్యుత్పత్తిచే సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుఁడైన సింగభూపతి ప్రామాణికశిరోమణిగాఁగలవాఁడు" అను నర్థము సర్వజ్ఞమూర్ధమణిం అనుపదమునకు సిద్ధించును. కావున వివిధలక్షణలక్ష్యవేత్తయు, కావ్యాలంకారతత్త్వవేత్తయు, కృతికర్తయునగు తన యేలికకు సహజసిద్ధమైయున 'సర్వజ్ఞ' బిరుదము నీయప్పయార్యుఁడును

14. ఈశ్లోకమందలి 'సర్వజ్ఞచూడామణే' అను నీపదము పరిమత్పుస్తకభాండాగారమునందలి వ్రాఁతప్రతియందును, మదరాసు దొరతనమువారి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందలి D 2-9-60 R 2679 సంఖ్యగలవ్రాఁతప్రతియందును స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచునే యున్నది.

స్మరియించెననుటలో నేప్రతిపత్తి యుండనక్కఱలేదని నా యూహ. కావున నీకవివర్యులచే నుగ్గడింపఁబడి, ఆనాఁటి పండితవ్యవహారములో నెలకొనియున్న యీసర్వజ్ఞబిరుదమే తఱువాతివారి కందఱకు వచ్చిన ట్లూహించుట సమంజసము; కాని, రసార్ణవసుధాకరకర్తను సర్వజ్ఞబిరుదము లేదని త్రోసివేయుటమాత్ర మెట్లును బొసఁగదు.

గ్రంథకర్తృత్వ నిర్ణయము.

వెనుక నేఁ దెలిపినరీతిని విశ్వేశ్వరకవి అప్పయార్యుఁడును నీతనిఁ గృతికర్తగాఁ దమగ్రంథములఁ దెలిపియున్నారు. కాని, కొందఱు రసార్ణవసుధాకరమును సింగభూపతి రచియింపలేదేమో? విశ్వేశ్వరకవియే దీనిని రచియించి సింగభూపాలునిపై నారోపించినాఁడేమో? అనునొక సంశయమును బొందుచున్నారు.

వారు, రసార్ణవసుధాకరకర్త సింగభూపాలుఁడు కాదనుటకుఁ దెలుపు హేతువులు—1. గ్రంథకర్త సుధాకరమునఁ దన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనుట 2. 'మమైవ కందర్పసంభవే' అని సుధాకరమునను చంద్రికయందును శ్లోకముల నిద్దఱు నుదాహరించుట. 3 సుధాకరమునందలి శ్లోకములే కొన్ని చమత్కారచంద్రికయందును గానవచ్చుట-యును నివి. ఈ హేతువులెంతవఱకు స్థిరపడునో పరికించిచూతము

కవి తన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనినపద్యము లన్నియుఁ దానే రచియించెననుటకుఁ బ్రమాణము మృగ్యము. అట్లాతఁడే రచియించెనన్నను, దన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనినమాత్రమున గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగము వాటిల్ల నేరదు. అట్లేయయినచో భోజవిరచితమయిన సరస్వతీకంఠాభరణమునందును భోజునిఁగూర్చి చెప్పినశ్లోకము గానవచ్చుచుగాన నదియు భోజకర్తృకము కాదనవలసివచ్చును.[15] ఎవ్వరేని భోజునిఁగూర్చి

15 జయ జయ జయ శ్రీమన్ భోజ ప్రభాత విభావరీ
వద వద వద శ్రేయం విద్వన్ ఇదం హ్యవిధీయతే
శృణు శృణు శృణు త్వద్వత్కోఽనురజ్యతి మండలం
నహి నహి నహి క్ష్మామార్తాండః క్షణేన విరచ్యతే.
చూ. సరస్వతీ కంఠాభరణము. 2 వ పరిచ్ఛేదము-189 శ్లో.

చెప్పిన పద్యమందుఁ బ్రవేశించెనందురా యిచ్చటను నట్లే యూహింప నగును.

మఱియు సర్వసమర్థుఁడయిన కవి తన్నుఁగూర్చి తనగ్రంథమునఁ దాఁజెప్పుకొనుట యాతనికిఁగల గ్రంథగ్రథనపాటవమును దెల్పునుగాని, యంతమాత్రమున గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగమును గల్గింపనేరదు. కాదందురా ? రసగంగాధరకర్తయగు జగన్నాథపండితరాయలకు నిట్టి యవస్థయే తటస్థించును. పండితరాయలు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనిన శ్లోకము:—

శ్లో. ఆమూలాద్రత్నసానోర్మలయవలయితా దాచకూలాత్పయోధే
ర్యావన్తస్సన్తి కావ్యప్రణయనపటవ స్తే విశంకం వదన్తు
మృద్వీకామధ్యనిర్యన్మసృణరసఝరీమాధురీభాగ్యభాజాం
వాచా మాచార్యతాయాః పద మనుభవితుం కోఽస్తిధన్యో మదన్యః.
చూ. రసగంగాధరము, ప్రథమాననము, గర్వోదాహరణము.

ఆంధ్రభాషయం దుత్తమ ప్రబంధముల రచియించిన కవీశ్వరులు పెక్కురు తముఁగూర్చి తారుప్రౌఢముగఁ జెప్పుకొనియేయున్నారు. కావున నిట్లు చెప్పుకొనుట గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగముసేయఁజాలదు. ఇఁక రసార్ణవసుధాకరమున నొకశ్లోకము-

“యథాకందర్పసంభవే మమైవ
శ్లో. ఉభే తదానీ ముభయోస్తు చిత్తే
కదుష్ణనిశ్వాసచణ్ణుకేన
ఏకీకరిష్య న్ననురాగశిల్పీ
రాగోష్మణైవ ద్రవతా మనైషీత్.”

అను నీరీతిగ నుదాహరింపఁబడినది.[16] నాగరిలిపిముద్రణము నందే యీశ్లోకము గానవచ్చుచున్నది. మైసూరునందు ముద్రితమయిన

16. చూ. రసార్ణవ సుధాకరము. అనన్తశయన గ్రంథావళి 20.
కందర్ప విలాసము. 112 శ్లో. (నాగరిలిపి ముద్రణము)

తెలుఁగులిపి రసార్ణవసుధాకరమున నీతావున నీశ్లోక ముదాహరింపఁబడ లేదు. ఈశ్లోకము లేకుండుటయేగాదు. ఈ శ్లోకమునకుఁ బూర్వమందున్న మూఁడు శ్లోకములందు నిందును వేర్వేఱుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. రెండుప్రతు లందును నిట్టిమార్పులు పెక్కులు గానవచ్చుచునే యున్నవి.

చమత్కారచంద్రిక-చతుర్థవిలాసమునందు-

శ్లో. "ముఖప్రదానైరవిలంబపూర్వైః కంఠగ్రహైఃక్షిప్రవిపీడితాంగైః
కరప్రచారైశ్శిథిలోపరోధైః లబ్ధైః ప్రియాయా ముముదే ముకుందః

ఇతి కందర్పసంభవే"

అను నీరీతిగ నీశ్లోకము రెండు తావులందును,

"తథాచ మమైవం

చిక్షేపలక్ష్మీ ర్నిటలేనభాగైః ప్రస్వేదవారాతప మాక్షిపన్తీ
జుగోప దేవోఽపి సరోమహర్షం జవాబ్ధివాతాహతికైతవేన

ఇతికందర్పసంభవే"

అను నీరీతిగ నీ శ్లోకమొకతావునందును కందర్పసంభవమునుండి యుదాహరింపఁబడినవి. కాని "తథాచ మమైవ, ఇతికందర్పసంభవే"అని-శ్లోకము చమత్కారచంద్రికయం దుదాహరింపఁబడియుండలేదు. మదరాసు దొరతనమువారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమునందున్న వ్రాఁతప్రతియందుఁగాని, పరిషత్పుస్తకభాండాగారమునందలి వ్రాఁత ప్రతియందుఁగాని 'మమైవ' అని కానరాదు. "తథాచమమైవం" అనియే రెండిటను గలదు. మఱియు నీ "చిక్షేపలక్ష్మీ" ఇత్యాదిశ్లోకము రసార్ణవ సుధాకరమునను దాహరింపఁబడినది.[17] కానియిట,'మమైవకందర్పసంభవే' అనిగాని, 'ఇతికందర్పసంభవే' అనిగాని పేర్కొనినట్లుగానరాదు. విశ్వేశ్వరకవి కందర్పసంభవమును దానే రచియించెనని చెప్పుకొనఁదలఁచి

17. చూ. రసార్ణవసుధాకరము. ద్వితీయవిలాసము పుట ౨౨ తెలుఁగులిపి ముద్రణము
" " పుట 125 నాగరిలిపి ముద్రణము.

నచో 'మమైవ' అని యుండవలెనుగాని, 'మమైవం' అనుట శాస్త్రపరి పాటికాఁజాలదు. కావున కర్తృత్వవిషయమున సంశయగ్రస్తములయిన యీ శ్లోకములనాధారముగాఁ జేసికొని సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకర మును రచియింపలేదనుట యెట్లును బొసఁగఁజాలదు.

మఱియొకమాట. సింగభూపాలునకు గ్రంథకర్తృత్వసామర్థ్యము లేదందుమా ? అట్లయినచో విశ్వేశ్వరకవి తనచంద్రికలో నాతనిప్రతా పాదివైభవముకంటె సాహిత్యవైభవమును నధికముగఁ జాటుట తట స్థించునా ? కవులు తమకృతిభర్తలను స్తుతించునవసరములందు బుధరం జనుఁడని, కవికల్పతరువని, సాహిత్యగోష్ఠీప్రియుఁడని వర్ణించుట సహజ ముగాని, సాహిత్యశిల్పావధియని, సాహిత్యసామ్రాజ్య ధురంధరుఁడని, ప్రామాణికలాక్షణికుఁడని వర్ణించుపట్ల నాప్రభువునం దంతటి ప్రతిభా విశేషము లేకుండ విచ్చలవిడిగఁ బొగడుట తటస్థించునా ? ఈతఁడేగాక యీప్రభువర్యుని యాస్థానకవియగు బొమ్మకంటి అప్పయార్యుఁడును నీతని లక్ష్యలక్షణవేత్తయని, కావ్యాలంకార తత్త్వవేత్తయని, గ్రంథ సంశోధకులలో నుత్తముఁడని, కృతికర్తయనియుఁ దెలిపినాఁడు. ఈతఁ డును గేవలమతిశయోక్తిగనే వర్ణించెనందుమా?

ఈ సింగభూపాలునకు సమకాలికుఁడో లేక కొంచెమిటీవలి వాఁడోయగు మల్లినాథుఁడు రసార్ణవసుధాకరమునందలి శ్లోకములను సింగభూపాలీయములోనివని, తాను రచియించిన కావ్యవ్యాఖ్యలయం దుదాహరించియున్నాఁడు. అయిదాఱు శతాబ్దములు గడచినపిమ్మట నేఁడు సంశయమునకుఁ దావలమయినను, నాతనికాలమునకు సన్నిహి తుఁడు, మూలము లేకుండ నొక్కయక్కరమునైనను వ్రాయుని పరమ ప్రామాణికుఁడునగు మల్లినాథసూరి విశ్వేశ్వరకర్తృకమయిన రసార్ణవసు ధాకరమును, సింగభూపాలీయమని పేర్కొనుట పొసఁగునా ?[18]

18. తాం ప్రత్యభి వ్యక్తమనోరథానాం.........శృంగారచేష్టా వివిధా బభూవుః అను శ్లోకవ్యాఖ్యానమున "అత్ర శృంగారలక్షణం రససుధాకరే" ఇత్యాదిగాను

సింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకరము నేగాక సంగీతసుధాకరమునుగూడ రచియించెనని వెనుకఁ దెలిపియుంటిని. సంగీతసుధాకరమును విశ్వేశ్వరకవివిరచితమై సింగభూపాలునిపేర వెలసెనందుమా? మఱియు నీ రెండు గ్రంథముల (రసార్ణవసుధాకరచంద్రికలను). నొక్కరియే రచియించినచో సుధాకరమున భోజునిమతమును ఖండించినయాతఁడు చంద్రికలో భోజునిమతముననుసరించునా? [19] రెండిటి నొక్కరే రచియించెనను

దాహరించిన శ్లోకములు రసార్ణవసుధాకరమున 48, 49, 145 పుటలలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. చూ. రఘువంశము-6 వ సర్గ మల్లినాథవ్యాఖ్య (నాగరిలిపిముద్రణము)

మఱియు "తదుక్తం భూపాలేన" అని యుదాహరించిన శ్లోకములీ సింగభూపాలీయమునఁ గాన వచ్చుచున్నవి.

ముక్తాఫలేషు ఛాయాయా స్తరళత్వం మివాంతరా
ప్రతిభాతి యదంగేషు తల్లావణ్య మిహోచ్యతే"

ఈశ్లోకమునుదలుచుగ మల్లినాథుఁడువ్యాఖ్యలయం దుదాహరించినాఁడు. ఇత్యాది రసా-సుధ ప్రథమవిలాసము 41 వ పుట 181 వ శ్లోకముగఁ గానవచ్చుచున్నది.

* కుమారసంభవము సప్తమసర్గ 91 వ శ్లోకవ్యాఖ్యానమునందలి "కైశిక్యారభటీచైవ" ఇత్యాది శ్లోకములు ప్రథమ విలాసము 87 వ పుటలోఁ గానవచ్చుచున్నవి.

చూ. (నాగరిలిపి ముద్రణము) పుట: 87.

---

19. "భోజే నోక్తాః స్థాయినోఽష్టౌ గర్వః స్నేహో ధృతిర్మతిః
స్థాస్నురేవోద్ధతప్రాయః శాంతోదాత్తరసేష్వపి
తత్ర స్నేహో రతే ర్భేదః స్త్రీపుంసేచ్ఛాత్మకత్వతః"

ఇత్యాది శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరమున భోజుని మతము ననువదించి, విపులముగఁ జర్చించి ఖండించియున్నాఁడు.

చూ. రసార్ణవసుధాకరము-అనన్తశయన గ్రంథావళి నెం. పుట 168-175.

చమత్కారచంద్రికయందు సరస్వతీకంఠాభరణమునందును జాలఁటికి సమానమయిన శబ్దములుగల శ్లోకములను బరికింపుఁడు.

శ్లో. అలమర్థానలంకర్తుం యద్వ్యుత్పత్త్యాది వర్త్మనా
జ్ఞేయా జాత్యాదయః ప్రాజ్ఞైస్తేఽర్థాలంకారసంజ్ఞయా
జాతిస్స్వభావవాహేతు రహేతుస్స్యాత్కథ ముత్తగం
విరోధ స్సంభవోఽన్యోఽన్యం పరివృత్తిర్నిదర్శనా

భేదస్సమాహితం భ్రాన్తి ర్వితర్కో మీలితంస్మృతిః
భావః ప్రత్యక్షపూర్వాణి ప్రమాణానివ జైమినేః
నానావస్థాసు జాయన్తే యాని రూపాణి వస్తునః
స్వేభ్యస్స్వేభ్యో నిసర్గేభ్యస్తాని జాతిం ప్రచక్షతే.

చూ. సరస్వతీకంఠాభరణము ౩వ పరిచ్ఛేదము. నిర్ణయసాగరముద్రణము-పుట 311-312.

శ్లో. అలమర్థానలంకర్తుం యేతదాశ్రయశోభినం
యేతు జాత్యాదయః ప్రాజ్ఞైస్తేర్థాలంకారసంజ్ఞయా
జాతిర్విభావనా హేతు రహేతుస్సూక్ష్మముత్తరం
విరోధస్సంభవోఽన్యోన్యం పరివృత్తిర్నిదర్శనం.
భేదస్సమాహితం భ్రాంతిః వితర్కో మీలితం స్మృతిః
భావోఽనుమానార్థాపత్తి రితి తే వింశతిః స్మృతాః

చూ. చమత్కారచంద్రిక. సప్తమవిలాసము ప్రారంభము.

శ్లో. శబ్దేభ్యో యః పదార్థేభ్య ఉపమాదిః ప్రతీయతే
విశిష్టోర్థః కవీనాం తా ఉభయాలంక్రియా మతాః
ఉపమా రూపకం సామ్యం సంశయోక్తి రపహ్నుతిః
సమాధ్యుక్తి స్సమాసోక్తి రుత్ప్రేక్షా ప్రస్తుతస్తుతిః
సతుల్యయోగితోల్లేఖః ససహోక్తిస్సముచ్చయః
సాక్షేపోఽర్థాంతరన్యాసః సవిశేషా పరిష్కృతిః
దీపకక్రమపర్యాయాతిశయశ్లేషభావికాః
సంసృష్టి రితి నిర్దిష్టా స్తాశ్చతుర్వింశతిర్బుధైః

చూ. సరస్వతీకంఠాభరణము 4వ పరిచ్ఛేదము. నిర్ణయసాగర ముద్రణము-పుట 398-399

శ్లో. శబ్దేభ్యో య ఇవాదిభ్య ఉపమాదిః ప్రతీయతే
విశిష్టార్థకవీనాం తా ఉభయాలంకృతయో మతాః
ఉపమారూపకం సామ్యం సంశయోక్తి రపహ్నుతిః
సమాధ్యుక్తి స్సమాసోక్తి రుత్ప్రేక్షా ప్రస్తుతస్తుతిః
సతుల్యయోగితోపేతః (ల్లేఖః?) సమాసోక్తిస్సముచ్చయః
ఆక్షేపార్థాంతరన్యాసౌ సవిశేషాపరిష్కృతిః
దీపనక్రమపర్యాయాతిశయశ్లేషభావనాః
సంసృష్టిరితి నిర్దిష్టా స్తాశ్చతుర్వింశతి ర్బుధైః

చూ. చమత్కారచంద్రిక-అష్టమవిలాసము ఆరంభము.

టకు సర్వథావిరోధియయిన విషయమొక్కటి గమనింపుఁడు. ఒకకవియే రెండు గ్రంథములను రచియించినపుడు, ఒకయంశమునందే మతభేదము నుదెల్పుట సంభవించునా? చూడుఁడు:—సుధాకరకర్త్రమతమున రీతులు మూఁడు. చంద్రికాకర్త్రమతమున రీతులు నాలుగు. రెండిటను నామము లందుసైతము భేదమే గానవచ్చుచున్నది.[20]

రసార్ణవసుధాకరమునందలి శ్లోకములను చంద్రికలో నుదాహరించుట విశ్వేశ్వరకవికి సింగభూపాలునియెడలఁ గలిగిన ప్రామాణికత్వమును హెచ్చించి, ఆ ప్రభువర్యుని కుండెడి పాండిత్యవైభవమును వ్యక్తము చేయుటకుఁగాని, యది గ్రంథకర్తృత్వమును సంశయగ్రస్తమునుగ నొనరింపఁజాలదు.

కావునఁ బైయంశముల ననుసరించి, రసార్ణవసుధాకరమును రచియించిన కవివరేణ్యుఁడు సింగభూపాలుఁడే; చమత్కారచంద్రికను రచియించిన కవిచంద్రుఁడు విశ్వేశ్వరుఁడే; యనుట నిర్వివాదమని నా యూహ.

ఏనాఁటికయిన సరససాహిత్యచాతురీధురీణుఁడగు నీ విశ్వేశ్వరకవి రచియించిన 'చమత్కారచంద్రిక' అను నీ యలంకారగ్రంథము విద్యాభిమానముగల ధనికుల యాదరమునకుఁ బాత్రమై ముద్రణభాగ్యము నందఁగల్గినచో ఆంధ్రమండలాధీశ్వరుఁడగు సింగభూపాలుని యశఃప్రశస్తులు లోకమం దెల్లెడలను జిరస్థాయులై విలసిల్లఁగలవని సవినయముగ నివేదించుచున్నాఁడను.

---

20. రీతిస్స్యాత్పదవిన్యాస భఙ్గీ సాతు త్రిధామతా
కోమలా కఠినా మిశ్రాచేతి స్యాత్-ఇత్యాది
రసా-సుధా-ప్రథమవిలాసము పుట 64 నాఁగరిలిపి ముద్రణము.

రీతిః పదానాం ఘటనా ప్రోక్తా రీతివిశారదైః
రీణ్ గతా విత్యతోధాతో రియం రీతి రితీర్యతే
అసమాసా సమాసేన మధ్యమేన సమన్వితా
అతిదీర్ఘసమాసాచ మిశ్రాచేతి చతుర్విధా.
చమత్కారచంద్రిక-చతుర్థవిలాసము.

శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము-ఆదికావ్యోక్తులు

కుందూరి ఈశ్వరదత్తు బి. ఎ.

శ్రీనాథుని కవిత ప్రౌఢవయఃపరిపాకమునఁ బొల్పెసలారెడు వారవనిత. వలచి వలపించుకొనుచు విలాసవిభ్రమముల నెలార్చు వెల్లాటకత్తె. అట్టి భాషాకావ్యయోషను మరగిన రసికశిఖావతంసుఁ డెప్పుడును దాని సాంగత్యము ననుభవించువేళ నది ధరించిన రత్నతాటంకములు, హేమకంకణములు, ముత్యాలసరులు మొదలగు కైసేఁతల నెచ్చటనుండి సంపాదించుకొనెనో యోజింపఁడుగదా. కేళీవిహారానంతర ముబుసుపోకకుఁ జిత్తమునట్టి ప్రసంగములపైఁ బ్రసరింపఁజేయువచ్చును. ఆపరిశీలనమును బరిహాసమునిమిత్తమే! శ్రీనాథుని కావ్యపఠన మట్టిదే! ఆ కావ్యపాఠవేళ నా కావ్య మాంధ్రీకరణమా?; దానిలో నన్యకవుల యనుకరణమా?; యను పరిశోధనమును గావించుటకు లేశమైనను నవకాశము గలుగదు. కవిసార్వభౌముఁడు గడుసరి. తన పూర్వులగు సంస్కృతాంధ్రకవీశ్వరుల వాక్యరత్నముల నెన్నిటినో సంగ్రహించి తన కావ్యకన్య కలంకారములు గావించినాఁడు. బహుగ్రంథపఠనమువల్ల నట్టి యాదికావ్యోక్తులు వచ్చిపడుట యాశ్చర్యముగాదు. వినోదము కొఱకుఁ గొన్నియుదాహరణము లాంధ్రకావ్యములనుండి యొసఁగెదను.

నన్నయ-శ్రీనాథుఁడు.

కాశీఖండ కావ్యపీఠికలో నన్నయభట్టును శ్రీనాథుఁ డీదిగువ విధమునఁ బ్రశంసించెను.

"భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున
నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు"

నన్నయ రెండువంతులు సంస్కృతపదము లొకవంతు తెనుఁగు పదములు కలిపి కవిత్వమును జెప్పెను. శ్రీనాథుఁడు నట్లే, ఆవిధమునఁ

గవిత్వమును జెప్పుటయేగాక, యాతని పోకడల నెన్నో యనుసరించెను. కారణము స్పష్టము. నన్నయభట్టు, శ్రీనాథభట్టసుకవి గోదావరీతీరమున రాజమహేంద్రవరనగరమునందుఁ గవిత్వమును జెప్పుట తటస్థించెను. ఒకఁడు రాజరాజప్రాజ్యసామ్రాజ్యసౌఖ్యము ననుభవించెను. మఱియొకఁడు వీరభద్రారెడ్డి విభవ మనుభవించెను. రాజరాజ వీరభద్రారెడ్లు వేంగీవిషయాధీశ్వరులు. భీమేశ్వరకృపాలబ్ధరాజ్యధౌరేయులు. రాజమహేంద్రవరమే రాజధాని. ఏమీ యీ సామ్యము ? శ్రీనాథుఁడును నన్నయభట్టును విషయాంతరవాసులయిన, నావేఁగివిషయపాలురకడ నాస్థానకవులైరి. నన్నయ భారతమును రాజరాజున కంకితమిచ్చెను. శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమును వీరభద్రారెడ్డి కంకితమిచ్చెను. కాశీఖండములో నన్నయ కవిత్వానుకరణములఁ గొన్నిటిని జూపెదను.

నన్నయ.

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దానును ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగన్.

శ్రీనాథుఁడు.

ఉ. పాయక నిర్నిరోధనిరపాయసమగ్రకృపాగుణైకపా
రాయణతావిలాసము తిరంబుగ నంబుజసూతి వీరనా
రాయణు దానవైభవధురంధరు సంగరసవ్యసాచి ధీ
ధ్యాయురుపేతుఁ జేయుత నృపాగ్రణి నల్లయ వీరభద్రునిన్.

నన్నయ.

ఉ. రాజకులైకభూషణుఁడు రాజమనోహరుఁ డన్యరాజతే
జోజయశాలి శౌర్యుఁడు విశుద్ధయశశ్శరదిందుచంద్రికా
రాజితసర్వలోకుఁ డపరాజిత భూరిభుజాకృపాణధా
రాజలశాంతశాత్రవపరాగుఁడు రాజమహేంద్రుఁ డున్నతిన్.

శ్రీనాథుఁడు.

ఉ. రాజశశాంకశేఖరుఁడు రాజకిరీటవతంస మష్టది
గ్రాజమనోభయంకరుఁడు రాజులదేవర రాజరాజు శ్రీ
రాజమహేంద్ర భూభువనరాజ్య రమారమణీమనోహరుం
డాజిఁ గిరీటికీర్తినిధి యల్లయ వీరనరేంద్రుఁ డున్నతిన్.

నన్నయ.

కం. శ్రీవనితావల్లభ వేఁ
గివిషయాధీశ కావ్యగీతప్రియ నా
నావనినాథకిరీటత
టీవిలసద్రత్నసంఘటితపదకమలా !

శ్రీనాథుఁడు.

కం. వేంగివిషయాధీశ్వర !
సంగరగంగాతనూజ ! సాహిత్యకళా
సంగీతలక్ష్యలక్షణ
భంగీసర్వజ్ఞ ! విమలపాండిత్యనిధీ !

నన్నయ.

ఉ. ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునన్ మనీషి వి
ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్త వ
ర్ణాశ్రమధర్మరక్షణమహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వలో
కాశ్రయుఁ డాదిరాజనిభుఁ డత్యకలంకచరిత్రసంపదన్

శ్రీనాథుఁడు.

కం. ఆశ్రితకటాక్షవీక్షణ
విశ్రాణన ! విభవవిజితవిద్యాధర ! వ
ర్ణాశ్రమరక్షాతత్పర !
యాశ్రితమందార ! రెడ్డి యల్లయవీరా !

నన్నయ.

కం. శ్రీ రాజరాజ, వీర
శ్రీరమణీరమ్య, గంధసింధురవాహ్యాళీ
ఝాహూఢదళ, దక్షిణ
ఖాదిదయాలబ్ధసుస్థిరైశ్వర్యప్రదా !

కం. హేమాద్రిధీర ! దాక్షా
రామ శ్రీ భీమశంకరకృపాలక్ష్మీ
సామగ్రీపరివర్ధిత
భూమీసామ్రాజ్యవిభవ ! పుణ్యశ్లోకా !

అట్లె ఆంధ్రభారత హరవిలాసములందలి యీక్రింది కందపద్యముల పోలికను గనుఁడు.

నన్నయ.

కం. శ్రీరమ్యధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి, రాజపరమేశ్వర, ఘో
రారి మదకుంభికుంభవి
దారణదారుణకృపాణ దక్షిణహస్తా !

మ. భా. అర. ప. ద్వి. ఆ. ౪-1

శ్రీనాథుఁడు.

క. వైరి మదకుంభికుంభవి
దారణదారుణకృపాణధారలు పరఘూ
కారములు కందమూలో
ద్ధారములకుఁ బాలుపడెఁ గదా నీ కరముల్

హర. వి. స. ఆ. ప. 18

శ్రీనాథునకు జక్కన, అనంతామాత్యుల కవిత్వము లొక్కొక్క పట్టున నొరవడిగానుండె నట్లు తోఁచెడిని. కొన్ని యుదాహరణము లిత్తును.

జక్కన.

"దానంబునకు నిదానంబును, ధర్మంబునకు మర్మంబును, విభవంబునకుఁ బ్రభవంబును, విక్రమంబునకు నను క్రమంబును, సౌఖ్యంబునకు ముఖ్యంబునై, యొప్పు నప్పురంబునకు నధీశ్వరుండు."

విక్ర. చ. ప్రథ. ఆ. 101

శ్రీనాథుఁడు.

"విభవంబునకుఁ బ్రభవంబును, విలాసంబునకు నివాసంబును, నపవర్గంబునకు సర్గంబును, ధర్మంబునకు మర్మంబును, దానంబునకు నిదానంబును, నానందమునకు మూలకందమును, విద్యకు నివద్యయు, విశ్రామంబునకు ధామంబునునై నప్పట్టంబున కధీశ్వరుండు... ... ..."

భీమఖండము, ఆ. ప్రథ. ప. ౧౧౦

జక్కన.

కం. కుకురు కురు చేర కేరళ
శక మరు కర్ణాట లాట సౌరాష్ట్రమహీ
పకుమంత్రిజనమనీషా
నికషోపలనయకలాప, నిగమాలాపా !

విక్ర. చ. షష్ఠా. ఆ. ప. 146

శ్రీనాథుఁడు.

కం. కుకుర కురు చోళ కేరళ
శక మరు కర్ణాట లాట సౌవీర నృప
ప్రకరసభాభరణ మహా
సుకవిజనానీకవినుత శుభచరితునకున్.

శృంగారనైషధము ఆ ౧ ప. 41

జక్కన.

"మాగురంగూర్చిన ముండదైవమునకున్ మ్రొక్కంగ మజేజేయనున్"

విక్ర చ అష్ట. ఆ ప. 80

"తనకీర్తి నర్తకి దశదిశామండలీరంగమధ్యమున నర్తనము సేయ"

విక్ర. ప్ర. ఆ. ప. 102

శ్రీనాథుఁడు.

"ముగురంగూర్చిన ముండదైవమునకున్ మోమోట లేదో సుమీ"

భీమఖండము. తృ ఆ ప. 6

"తనకీర్తి నర్తకి ఘనతరబ్రహ్మాండభవనభూముల గొండ్లిఁ బాఁధవిల్ల"

శృం. నై. ఆ. ౧ ప. 9

విక్రమార్కచరిత్ర, శివరాత్రిమాహాత్మ్యములలోని యీక్రింది విప్రకుమారవర్ణనముల సారూప్యమును జనువరులు దిలకింతురుగాక.

సీ. వెన్నలఁ జరియిడ్డ వెండితీఁగెలబోలు
యజ్ఞోపవీతంబు లఱుత నమరఁ
గన్న చెంగల్వపూవన్నమించిన సిరు
కాశిదోవతికట్టు కటిఁ దలిర్ప
వెలిదమ్మి విరిమీఁది మొలదేఁటి గతి గంగ
మట్టిపై వేలిమిబొట్టు దనర
నీలకందుకముపైఁ గీలించు ముత్యాల
విధమున సిగఁ గమ్మవిరులు మెఱయ

గీ. లలితనవయౌవనారంభకలితమైన
మేని మెఱుఁగులు మెఱుఁగులమెఱుఁగుఁ దెగడఁ
జంద్రధరుకృప బ్రహ్మవర్చసము గన్న
మాఱుఁ డన నొప్పు విప్రకుమారుఁ గాంచె. విక్ర. చ. స. ఆ. ప 143

శ్రీనాథుఁడు.

సీ. సరిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులతోడ
రత్నాలతారహారము ధరించి
వలిపనీర్కావిదోవతిపైఁ బదార్వన్నె
కళదైన పసిఁడిమేఖల ఘటించి

గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరిరసమునఁ
బుండ్రకమ్ము లలాటమున నమర్చి
కమలకర్ణికకుండలముల పార్శ్వములందు
లలితంబులగు నొంటు లలవరించి
గీ. యాత్మవంశపరంపరాయాతమైన
వైదికాచారమార్గంబు వక్కణించి
యారజము రాచటీకమును నలవరించి
నగరివీథులఁ జరియించుఁ బ్రెగడసుతుఁడు.

శివ. మా. ద్వి. ఆ. ప. 90

భోజరాజీయములోని యీ క్రింది సూర్యోదయవర్ణనము శ్రీనాథుని భీమఖండములోని సూర్యోదయవర్ణనమున కామ్రేడితము. అట్లె మఱికొన్ని యుదాహరణములు.

అనంతామాత్యుఁడు.

సీ. ప్రాగ్దిశాసతి పాణిపల్లవముననుండి
తూఁగు మాణిక్యకందుక మనంగ
నై సేయువేళ నాఖండలాంగన ప్రోల
రాజిల్లు రత్నదర్పణ మనంగ
నిర్జరనాగంబు నిటలస్థలంబునఁ
దీర్చిన సిందూరతిలక మనఁగ
చక్రవాకములకు శాంతిగా వేలిచి
ప్రజ్వలించిన వహ్నిపటల మనఁగ
తే. నుదయరాగసంపద బింబ మొప్పు మిగుల
నిఖిలదిక్కులఁ దనతేజ మతిశయిల్ల
నెల్లవిప్రులు నర్ఘ్యంబు లెత్తి మ్రొక్క
భానుఁ డుదయించె త్రైలోక్యబంధుఁ డగుచు.

భోజరాజీయము. ద్వి. ఆ. ప. 117.

శ్రీనాథుఁడు.

సీ. ప్రథమసంధ్యాంగనాఫాలభాగంబునఁ
జెలువారు సిందూరతిలక మనఁగఁ
గై సేసి పురుహూతుగారాపు టిల్లాలు
పట్టిన రత్నదర్పణమనంగ
నుదయాచలేంద్రంబు తుదఁ బల్లవించిన
మంజుకంకేలినికుంజ మనఁగ
శతమన్యుశుద్ధాంతసౌధకూటము మీఁదఁ
గనుపట్టు కాంచనకలశమనఁగఁ
తే. గాలమనియెడు సిద్ధుండు గమిచి ప్రమింగి
కుతుకమొప్పఁగ నుమిసిన ఘుటిక యనఁగ
గగనమందిర దీపికా కళిక యనఁగ
భానుఁ డుదయించె దేదీప్యమానుఁడగుచు

భీమఖండము. ద్వి. ఆ. ప 49.

"భానుఁడదయించె దేదీప్యమానుఁడగుచు."

విక్ర. చ. షష్ఠ. ఆ. ప 74

అనంతామాత్యుఁడు.

తే. ఎంతచెప్పిన నావగింజంత భూతి
పూయువానికి గుమ్మడికాయయంత
వెఱ్ఱిగలదను నార్యోక్తి వినమెతొల్లి
యితనియవివేకమది వేఱె యెన్న నేల! భోజరాజీయము. పుట 210.

శ్రీనాథుఁడు.

తే. ఆవగింజంత భూతిమైనలఁదికొనిన
వెలఁది గుమ్మడికాయంత వెఱ్ఱిపుట్టుఁ
గటకటా! యొట్లు తనబుద్ధికాటఁగలియు
నిసుపుఁ జంపగఁదలఁచెనో సీమగండు. హరవిలాసము. ద్వి.ఆ.ప.99.

పై విధముననే రామాయణభాగవతగ్రంథములలోని పద్యగతులు శ్రీనాథుని కావ్యములందును గనఁబడుచున్నవి. కొన్నిటిని వివరించెదను.

ప్రహ్లాదచరిత్రములోని యీ క్రిందిపద్యము భీమఖండములోని పద్యమునకుఁ బ్రతిబింబము. ఒకటి విష్ణుస్తుతి. రెండవది యీశ్వరస్తుతి. పోతనశ్రీనాథులు సమకాలికులను చరిత్రవిషయమునకిట్టి యనుకరణము సాయపడవచ్చును. శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమగు పోతనకవిత్వము శ్రీనాథుఁ డనుకరింపక, రాఘవైవ చిత్రికై యిట్టియనుకరణమును గావించి యుండును. శ్రీనాథుఁడు పోతనగ్రంథమును జూచియుండుననని నా యభిప్రాయము.

పోతన.

సీ. కమలాక్షునర్చించు కరములు కరములు
శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ
సురరక్షకుని జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు
శేషశాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము
విష్ణు నాకర్ణించు వీనులు వీనులు
మధువైరిఁ దవిలిన మనము మనము
భగవంతు వలఁగొను పదములు పదములు
పురుషోత్తముని మీఁది బుద్ధి బుద్ధి
తే. దేవదేవునిఁ జింతించు దినము దినము
చక్రహస్తుని బ్రకటించు చదువు చదువు
కుంభినీధవుఁ జెప్పెడి గురుఁడు గురుఁడు
తండ్రి! హరిఁజేరు మనియెడి తండ్రి తండ్రి.

శ్రీనాథుఁడు.

సీ. శ్రీభీమనాయక శివనామధేయంబుఁ
జింతింపనేర్చిన జిహ్వ జిహ్వ

దక్షవాటీపురాధ్యక్షు మోహనమూర్తిఁ
జూడంగ నేర్చిన చూపుచూపు
దక్షిణాంబుధితటస్థాయి పావనకీర్తి
చేనింపనేర్చిన చెవులు చెవులు
తారక బ్రహ్మవిద్యాదాత యడుగుదల
విరులు పూన్పఁగనేర్చు కరము కరము
తే. ధవళకరశేఖరుపనుఁ బ్రదక్షిణంబు
సల్పఁ దిరుగంగనేర్చిన యడుగు లడుగు
లంబికానాయకధ్యాన హర్ష జలధి
మధ్యమునఁ దేలియాడెడు మనసు మనసు.

భీమఖండము. తృ. ఆ. ప. 198.

పైని నుదాహరించిన యీశ్వరస్తుతిమాత్రృక సంస్కృత భీమేశ్వరపురాణములో లేదు. శ్రీనాథకల్పితము. పోతనపద్యమున కనుకృతికి మఱియొక చిన్న యుదాహరణము.

"తనరారునవరత్న తాటంకరోచులు
చెక్కుటద్దములతోఁ జెలిమి చేయ.

భాగవతము. చ. ప. 58.

"తరళ హాటకరత్న తాటంకదీప్తులు
చెక్కుటద్దములై జీరువాఱ" హరవిలాసము. పం. ఆ. ప. 29.

విక్రమార్కచరిత్రము, భాస్కరరామాయణములలోని యీ క్రింది యాశ్వాసాంతపద్యములకును, శృంగారనైషధములోని యాశ్వాసాంతపద్యములకును గల పోలికను గమనింపుఁడు.

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీకేళికళాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా
వాటీమంజరి గౌడవామనయనావక్షోజహారాళియై
పాటింపందగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ!

భాస్కరరామాయణము.

శా. నారీచిత్తసరోమరాళనవనానాగంధసౌగంధ్య వి
స్తారోదారభుజాంతరాళ ప్రతిభాసర్వజ్ఞ సోమాబ్జవి
స్మేరాకార శరస్సుధాకరకరాశ్లేషప్రియంభావుక
స్ఫారశ్రీరఘయోగిలంఘనకళా జంఘాలకీర్తీశ్వరా.

విక్రమార్కచరిత్రము. 4-229.

శా. నారీచిత్త సరోమరాళ నయచాణక్యా విరించాన్వయ
క్షీరాంభోధి సుధామయూఖ కవితాసిద్ధాంతసర్వజ్ఞ జం
భారాతిద్విపహస్తకాండనిభ బాహాఖడ్గధారాపయో
ధారాశాంతవిరోధిభూధవమహాదగ్రప్రతాపానలా.

శృంగారనైషధము. 6-144.

శా. లాటీచిత్త సరోమరాళ కుకురీలావణ్య లోలాత్మక
ర్ణాటీనృత్యకళావిలోకన సమారంభప్రియంభావుకా
భోటీనేత్ర చకోరచంద్ర మగధీపుష్పాస్త్ర చోళీకుచా
ఘాటీస్థాపితమన్మథాంక కుహళీగాఢాంకపాళిప్రియా!

శృం. నై. 4-141.

నాచనసోముఁడు-శ్రీనాథుఁడు.

సర్వజ్ఞుని కవిత్వము కవిసార్వభౌమునికవిత్వ మొక్కొకపట్టున మేలుబంతి. సోముని కవనమునకుఁ గవిత్రయమువారి కవిత్వమైనను సాటి రాదు. సీసపద్యరచనములో సోముఁడసమానుఁడు. ఉపచారక్రియల మేళవించి సహృదయ హృదయరంజకముగా సీసపద్యపాదముల సాగించుటలో నతని కతఁడెసాటి. శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞుని కవిత్వపటుత్వపంథ నలవరించుకొని యాతనివలెనె చారుత్వ ముట్టిపడునట్లు వివిధపోకడలతో సీసపద్యముల నెన్నో యల్లినాఁడు. సోమునితో సరివచ్చునని యనిపించు కొనుటయెగాక, యాతని మించినాఁడేమో యనితోఁపించినాఁడు. సామ్య

ముకొ ఱకు వాఁడ్డఱునుపయోగించిన క్రియలపట్టిక నిచ్చుచున్నాఁడను. క్రియావిచ్ఛిత్తికి పీఁడ్డఱును బెట్టినది పేరు.

సంతరించు	ఉత్తరహరివంశము.	ప్రథ. ఆ. ప.	119
పవదరించు	,,	...	—
పరిఢవించు	,,	...	—
ఉపచరించు	,,	...	—
పేరణముసూపు	,,	చతు. ఆ. ప.	216
కోలాటమాడు	,,	...	—
గొండిలి పరిఢవించు	,,	...	—
ప్రేంఖణమొనర్చు	,,	...	—
చేరఁబిలువు	,,	...	223
నేర్పుదెగడు	,,	...	—
మాటలాడు	,,	...	—
వరుసఁజూడు	,,	...	—
వఱదపాలయ్యె	,,	...	300
నీటఁగలసె	,,	...	—
వెల్లిఁబోయె	,,	...	—
ఏటిగొనియె	,,	...	—
సౌందర్యమొసఁగు	,,	...	316
సరసమాడు	,,	...	—
వన్నెమిగులు	,,	...	—
విజ్జదాల్చి	,,	పంచ. ఆ. ప.	50
గాలిబిచూచి	,,	...	—
అలుకఁదీర్చి	,,	...	—
బుజ్జగించి	,,	...	—
బాదరించు	,,	షష్ఠ. ఆ ప.	60

వక్కళింప	,,	...	
పూజసేయ	,,	...	—
పంతము పుంగ	,,	...	—
చవులు జూపి	,,	...	118
చీకాకుపఱచి	,,	...	—
తప్పులు జేసి	,,	...	—
సవదరింప	ఉత్తరహరివంశము.	షష్ఠ. ఆ ప.	252
మక్కళింప	,,	...	—
చెలిమిసేయ	,,	...	—
బాదరింప	,,	...	—
సాముసేయ	,,	...	313
సొబగుమీఱ	,,	...	—
వియ్యమంద	,,	...	—
గేలిసేయ	,,	...	—

జక్కన క్రియాప్రయోగములు.

జక్కనకవి సోమునివలెనే సీసపద్యముల మనోహరముగా నల్లి, ఉపచారక్రియలను బెక్కిటిని గూర్చినాడు. సీసపద్యరచనలో సోముని తర్వాత జక్కనకవియే మేటికెక్కినవాడు. శ్రీనాథుడును సోమన జక్కనల పద్ధతినే యనుసరించి, గజరాజగమనము ననుసరించు సీసపద్యములఁ జెప్పినాడు. జక్కన వాడిన క్రియలఁ గొన్నిటిని వివరించుచున్నాడను.

మేళవింప	విక్రమార్కచరిత్రము.	ప్రథ. ఆ. ప	166
విస్తరిల్ల	,,	...	—
జాడుకొనఁగ	,,	...	—
నాటుకొనఁగ	,,	...	—
సవదరించి	,,	ద్వితీ.	27
అలవరించి	,,	...	—

గారవించి	,,	...	—
కీలుకొల్పి	,,	...	—
అతిశయిల్ల	,,	...	52
పల్లవింప	,,	...	—
అంగీకరించి	,,	ద్వితీ. ఆ. ప.	91
అభినయించి	,,	...	—
మేళవించి	,,	...	—
సంగ్రహించి	,,	...	—
ఓలలాడ	,,	తృతీ. ఆ. ప.	105
సొంపుమిగుల	,,	...	—
కేలిసలుప	,,	...	—
పరిఢవింప	,,	చతు. ఆ. ప.	138
చెంగలింప	,,	...	—
మచ్చరింప	,,	...	—
గారవింప	,,	...	—
కౌఁగిలింప	,,	...	182
కీలుకొనఁగ	,,	...	—
కాలుద్రవ్వ	,,	...	—
మెఱుఁగువెట్ట	,,	...	219
చెలువుకొనఁగ	,,	...	—
నిగ్గుఁజెనక	,,	...	—
గారవింప	,,	...	—
అతిశయిల్ల	,,	...	—
నటింప	,,	సప్త. ఆ. ప.	14
చౌకళింప	,,	...	—
చెన్నుమీఱ	,,	...	—

బుజ్జగింప	,,	...	33
కుస్తరింప	,,	...	—
పరిచరింప	,,	...	—
గమ్మరింప	,,	...	—
కొమరుమిగుల	,,	...	36
చెలిమిసేయు	,,	...	—
తడఁబడంగ	విక్రమార్కచరిత్రము.	సప్త. ఆ. ప.	116
మోహరింప	,,	...	—
ప్రోదిసేయు	,,	...	—
మేలమాడ	,,	...	—
చెంగలింప	,,	...	172
తుఱఁగలింప	,,	...	—
మాఱుమలయు	,,	...	—
నటింప	,,	అష్ట. ఆ. ప.	111

శ్రీనాథుని గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు.

మచ్చరించి	భీమఖండము.	ప్రథ. ఆ. ప.	92
పరిభవించి	,,	...	—
సంప్రతించి	,,	...	—
వక్కలించి	,,	...	—
గుద్దలించి	,,	...	—
పుక్కిలించి	,,	...	98
వాయఁదట్టి	,,	...	—
అంగీకరించి	,,	...	—
అవఘళింప	,,	...	105
పొరలియాడ	,,	...	—
ముఱువుసావ	,,	...	—

పుక్కిలించియుమియు	,,	...	—
తడఁబడంగ	,,	...	41
సంతరించి	,,	ద్వితీ. ఆ. ప.	92
వీనుకొలిపి	,,		
భుక్తివెట్టి	,,	...	—
నర్తనము గఱపి	,,	...	—
అత్తమిల్ల	కాశీఖండము.	ప్రథ. ఆ. ప.	2
జలదరింప	,,	...	—
కౌఁగిలింప	,,	...	—
పరిఢవించు	,,	...	48
జీరువాఱ	,,	...	—
అవఘళింప	,,	...	—
వియ్యమంద	,,	...	—
మచ్చరించి	,,	...	130
మేలుకనిపి	,,	...	—
చిఱుతవోవ	,,	...	139
చొక్కుమడఁగ	,,	...	—
పరిఢవించి	,,	తృతీ. ఆ. ప.	12
పంతరించి	,,	...	116
అలవరించి	,,	...	—
పాలువెట్టి	,,		
బాదరింప	,,	...	241
చెలిమిసేయు	,,	...	—
గొండ్లిగఱప	,,	పంచ. ఆ. ప.	52
కాటఁగలియ	హరవిలాసము.	ద్వితీ. ఆ. ప.	99

సశేషము.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము—ఈశానసంహిత.

శ్రీ పరమేశ్వరానుగ్రహమున ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి యమో, ఘపరిశ్రమమువలనఁ జిరకాలమునకుముందు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యము ఆంధ్రమహాశయుల హస్తము లలంకరించినది. చెన్నపురి దొరతనమువారి ప్రాచ్యవిద్యాపుస్తకభాండాగారమువారి యమూల్యపరిశ్రమమున స్కాందపురాణాంతర్గతమగు ఈశానసంహిత లభించినది. శ్రీనాథుఁడు రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు ఈశానసంహిత మూలమని శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునందే కలదు. పుస్తకముల సేకరించి ప్రాచ్యపుస్తకభాండాగారమున నిలువఁజేయుటే దొరతనమువారి పనిగాని ముద్రించి ప్రకటించుట వారి కవసరముగాదు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము చదివినవారికి ఈశానసంహితావిషయపరిజ్ఞానముగూడ నత్యావశ్యకమే. కావున దానివిషయమై కొంచెము వ్రాయవలసివచ్చినది. సుమారు పదిపండ్రెండేండ్లకుఁబూర్వము ఓరియంటల్ లైబ్రరీ పండితులు సుగృహీతనామధేయులు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈశానసంహిత లభించినదనియు, నూఱుశ్లోకముల గ్రంథము నాలుగాశ్వాసములుగాఁ బెంచి యనువదించినాఁడనియు, నింక నొక్కయాశ్వాస ముండవలయుననియు, నాకు జాబుమూలమునఁ దెలిపియుండిరి. ఆ విషయము నేనొక వ్యాసములోఁ బ్రకటించియు నుంటిని. ఆ గ్రంథముప్రతి శ్రీ శాస్త్రిగా రాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కొసంగిరి. దానిపై నొక విమర్శనవ్యాసము నాచే వ్రాయింపుఁడనికూడ వారు పరిషత్తునకు వ్రాసిరఁట. పరిషత్తువారు ఆ ప్రకారమే నన్ను నియోగించుట జరిగినది. తొలుదొల్త శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ బ్రతి వ్రాసి పత్రికలోఁ బ్రకటించి, అది పుస్తకరూపమునఁ బ్రకటింపఁబడినపుడు దానికిఁ బీఠిక వ్రాసి, తరువాత ననేకవివాదములకు గుఱియైన నాకిప్పు

డీ విమర్శనము వ్రాయుట తటస్థపడుట విచిత్రముగానే యున్నది. ఇతరు లెవ్వరైన నీ సంహితను విమర్శించి ప్రకటించినయెడల వివాదమునందు న్యాయముం దెల్పినవారయి యుండెడివారు. నేనన్ననో వాదిప్రతివాదులలో నొక్కఁడనై యున్నాను. కాలక్రమముననైన న్యాయము ప్రకటముకాక తీఱునుగదా ? పరిషత్తువారు నాకు సంహితపంపిన కొలఁది దినములలోనే "ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమునకు లభించిన సంహిత తాటాకుప్రతియా ? కాగితపుఁబ్రతియా ? ఏకాలమున వ్రాయఁబడినది. ఏ ప్రాంతమున లభించినది ? "అత్రగ్రంథపాతః" అను వాక్యము మూలమందున్నదా ? ప్రతి లేఖకులు వ్రాసినదా ? వ్రాఁతకత్తె ఏదేశపుది ?" అని ప్రశ్నించుచు వ్రాసియుంటిని కాని రెండు నెలలైనను సమాధానము రామిచే నిరాశుఁడనై ప్రకృతవ్యాస మారంభించుచున్నాఁడను.

గ్రంథస్వరూపము.

ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాలయమందున్న ప్రతిసంఖ్య Restored copy' No. R. 5583 T. 6. 38 Original No. 5-4-28. దీనికి ప్రతివ్రాసి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పరిషత్తునకుఁ బంపిరి. దానిని జూచి పరిషత్తు మేనేజరు బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసిన ప్రతి నాకుఁ బంపినారు.

ఆ ప్రతి నాలుగధ్యాయములు గలదిగా నుండవలసిన ట్లగపడు చున్నను రెండధ్యాయములంత మాత్రమే కలదు. ఫుల్‌స్కేపు సైజు ½ పుటలు ముప్పదినాలుగు గలవు. పుటకు సగటున 22 పంక్తులుచొప్పునఁ గలవు. మొత్తము శ్లోకములు 339. అన్నియును అనుష్టుప్ శ్లోకములు. ఈ భాగము కేవలము శివరాత్రిమాహాత్మ్యము నుద్దేశించియే కూర్చి వ్రాయఁబడిన ట్లగపడుచున్నది. అసలు సంహితయంతయు నింతియేయేమోయను సంశయముగూడఁ గలుగుచున్నది. దీని హేతువులు, ముందుఁ దెలుపుకొందును. ఈ ప్రతి 70 అధ్యాయముతో నారంభమై 78 అధ్యాయాంతముతో ముగియుచున్నది. 70 అధ్యాయాంతమున

"ఓమిత్యాది పురాణే శ్రీ స్కాందే ఈశానసంహితాయాం శివరాత్రిప్రాదుర్భావతద్వ్రతపూజావిధానం నామ సప్తతితమోఽధ్యాయః" అనికలదు, దీనిచేరిందలి కథయు విదితమే. తరువాత 71½ శ్లోకములు కలవు అందు 10 శ్లోకములలో వ్రతముయొక్క ఫలస్తుతి మొదలగునవి యున్నవి. తరువాతి 61 శ్లోకములందును సుకుమారునిచరిత్రము చెప్పఁబడినది. అక్కడ 'అత్రగ్రంథపాతః' అని కలదు. 72 అధ్యాయప్రశంసయే లేదు. కాని చివరి అధ్యాయము 129 శ్లోకములందు శంకరయమసంవాదము వర్ణింపఁబడినది. చివర "ఓమిత్యాదిమహాపురాణే శ్రీస్కాందే ఈశానసంహితాయాం శంకరయమసంవాదో నామ త్రిసప్తతితమోఽధ్యాయః" అని కలదు. ఈ సంహితలోని కథకును శివరాత్రిమాహాత్మ్యములోని కథకును గొన్నిమాత్రమే భేదము లగపడుచున్నవి. కాని అనేకాంశములు రెంటను సమానముగానే యున్నవి ఉన్న స్వల్పభేదములు పాఠకుల సౌలభ్యమునకై యీ సొరిది నుదాహరించుచున్నాఁడను.

పోలికలు—భేదములు.

మాహాత్మ్యమున శివుఁడు అష్టాదశవిద్యలను దొలుత బ్రహ్మకుపదేశించెను. అనంతరము శంకరాజ్ఞాప్రచోదితుండై కృష్ణద్వైపాయనుఁడావిర్భవించి సర్గప్రతిసర్గాదిపంచలక్షణలక్షితంబులగు నష్టాదశపురాణంబులు నాల్గులక్షలపరిమితిగలవి రచించెను. అందుస్కాందము లక్షపరిమాణముగలది. అందు శివరాత్రిమాహాత్మ్యముగలదు. ఆశివరాత్రివ్రతమెవ్వ రాచరించి రేఫలంబులు దానం గలుగునో చెప్పుమని మునులభ్యర్థింప సూతుఁడు మొదట ప్రళయవర్ణనమును, దరువాత నారాయణుఁడు క్రోడాకారమున మహార్ణవమగ్నయగు భూమి నుద్ధరించి తన్నుమిత్థ్యాహంకారమునఁ దానే జగత్కర్తనని గర్వించి క్షీరసాగరమునఁ పాపసెజ్జపైఁ బవ్వళించియుండెను అనంతరము స్వయంభువగు బ్రహ్మ నిద్ర మేల్కాంచి సృష్టిసేయం దలంచి క్రమముదెలియక చీకాకుపడి చివరికి శివధ్యానమున లబ్ధప్రజ్ఞుండై చరాచరాత్మకప్రపంచమెల్ల సృజించి

తత్కారణమునఁ దానే జగత్కర్తనని గర్వించి స్వవిరచితమగు సృష్టి నాలోకింప హంసము నధిరోహించి యెల్లలోకములు విలోకించుచు వచ్చి క్షీరసాగరమునఁ బవ్వళించియున్న హరిం గాంచి యెవ్వఁడ వీవు జగత్కర్తనగు నన్నాలోకించి యేల లేచి మర్యాద చేయవని ప్రశ్నించెను. నారాయణుఁడు తానే జగత్కర్తనని బ్రహ్మను దిరస్కరించెను. అంత వా రిరువురు యుద్ధమొనరించి పరస్పరవిజిగీషచేఁ బాశుపతాస్త్రంబు లొండొరులపైఁ బ్రయోగించుకొనిరి. తదస్త్రజ్వాలాదహ్యమానమగు లోకములఁ గావను, హర్యజులగర్వంబు మాన్పను, నస్త్రంబుల నడుమ ననుష్ణాశీతమగు నగ్నికంబంబు ప్రాదుర్భవించెను. అదియే శివలింగము. అది ప్రాదుర్భవించిన మాఘకృష్ణచతుర్దశీనిశకే శివరాత్రియని పేరు; అని తెలుపఁబడినది.

సంహితయందు "మహాపాతకోపపాతకము లొనరించిన యే సంకటులైనను లఘూపాయమున శివలోక మొందు నుపాయమేదైనఁ గలదా? యని మునులు ప్రశ్నింప సూతుఁడు పూర్వము పార్వతిచే నీయర్థమునే ప్రశ్నింపఁబడి యామెకు శివుఁడు శివరాత్రివ్రతవిధాన ముపదేశించెను. ఆమె దానిని షడాననునకుం జెప్పెను. నేను కృష్ణద్వైపాయనునివలన నాకథ వింటిని. దాని నాకర్ణింపుఁడు. నాల్గువేలయుగములు బ్రహ్మకొక పగలు; అంతకాలమే రాత్రియు నగును. విష్ణువు వరాహరూపమున భూమి నుద్ధరించి విశ్రాంతికై పాలకడలిం బరుండెను. బ్రహ్మ సృష్టిని యథాక్రమముగఁ గావించి లోకము లాలోకించుచువచ్చి నారాయణుని గాంచి యధిక్షేపించి యాతనితో సమరం బొనరించెను. అందు వారిరువురు నన్యోన్యవధకాంక్షులై పాశుపతాస్త్రములం బ్రయోగించిరి. అస్త్రసంపాతము మాన్పను, హర్యజులఁ గావను, శాంభవంబగు స్తంభ మానడుమ నావిర్భవించెను. దానిఁ గాంచి కొంత యుడిగి హర్యజులు కూడఁబలుకుకొని స్తంభాద్యగ్రములం బొడగాంచుటకు వరాహరూపమునను హంసవాహనంబునను నేఁగి కనలేక తిరిగివచ్చిరి. అంత

శివుఁడు వారికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. వారు వ్యస్తముగను సమస్తముగను శివుని స్తుతించిరి. శివుఁడు ప్రసన్నుఁడై మీరస్త్రములు ప్రయోగించుటచే దాని తేజంబున మీ తేజంబులు దగ్ధములైనవి. కావున మీరలు మీమీపదముల కనర్హులరు. మీరు శివరాత్రివ్రత మొనరించితిరేని మీమీపదములు మరల మీకొసంగెదను. అని చెప్పి వారి ప్రార్థనపైని శివరాత్రికాలనిర్ణయము వ్రతవిధానమును వారి కానతిచ్చెను. అని వర్ణింపఁబడినది.

మాహాత్మ్యమునం దీ చెప్పఁబడినకథకు ఉరులింగోద్భవమను సంజ్ఞ నిర్దేశింపఁబడినది. సంహితయందు "శివరాత్రి ప్రాదుర్భావతద్వ్రత విధానములు" అని నిర్దేశింపఁబడినది.

మాహాత్మ్యమునందు తొలుతనే మునులప్రశ్నమున శివరాత్రి వ్రతంబు చెప్పంబడియుండు. దాని నెవ్వ రాచరించిరే ఫలంబునొసంగు, మాకుఁ దేటపడ వివరింపు మనుటయు, ఫలమున కుదాహరణముగా సుకుమారచరిత్రము చెప్పఁబడినది. సంహితయందు వ్రతవిధానశ్రవణానంతరము మునులు ఆవ్రత మేఫల మొసంగునని ప్రశ్నింప ఫలము వర్ణించి యుదాహరణముగా సుకుమారచరితము చెప్పఁబడినది.

సంహితయందు 61 అనుష్టుప్ శ్లోకములలో వర్ణింపఁబడిన సుకుమారచరిత్రము మాహాత్మ్యమున మూఁడాశ్వాసములలో మూఁడువందలపది గద్యపద్యములలో వర్ణింపఁబడినది.

సంహితయందు సుకుమారునిజన్మభూమి—వింధ్యోత్తరదిగ్భాగమున ఇరావతీశతద్రూవిపాట్సింధువితస్తానదులు ప్రవహించు రమణీయమైన దేశము గలదు. అందు సింధునదీతీరమున కుబ్జకాభిధాననగరంబు గలదు. అందు గొప్పరాజు గలఁడు. అతఁడు వ్యవహారార్థము నయకోవిదుండగు బ్రాహ్మణుని స్థాపించెను. అతనికి సుకుమారుఁడని పేరు. అని రాజామాత్యతద్భార్య లనామకులుగా వర్ణింపఁబడిరి. మాహాత్మ్యమున వింధ్యపర్వంతభూమిపీఠంబున నుయ్యు రత్నపురమను రాజధాని కలదు.

దానిని హేమాంగదుఁడను శబరరాజు పాలించుచుండెను. అతనికి యజ్ఞదత్తుఁడను మంత్రి కలఁడు. మంత్రిభార్య సుశీలాభిధాన. ఆదంపతులకుఁ బెక్కువ్రతము లాచరింప సుకుమారుఁ డుదయించెను. ఆపట్టణము చుట్టును ఇరావతీశతద్రువిపాట్సింధునదీమాతృకంబులగు జనపదంబులు గలవు. ఆపట్టణపరిసరమున నర్మదాతీరకాంతారభూమిని మట్టియను పేరి కల్పద్రుమంబునీడ నోంకారనాథుఁడు శంభుఁడు పాయకయుండును. అని పేర్కొనఁబడినది.

సుకుమారుని విద్యాభ్యాసము రెంటను సమానము. యౌవనమదోద్ధతుఁడై కులస్త్రీలఁ జెఱుచుటయు రాజనిష్కాసితుఁడై దేశాంతరమేఁగుటయు రెంటను సమమే. తొలుత కీకటదేశంబునకును దరువాత హూణమండలమునకుం జనినట్లు మాహాత్మ్యమునను, తొలుత నేదోయొక దేశంబునకును దరువాత హూణమండలమునకును జనినట్లు సంహితయందును గలదు. హూణమండలమునఁ జండాలీసమాగమము సంహితయందును కీకటదేశము విడిచి హూణభూమి కేఁగుత్రోవలో చండాలీసమావేశనము మాహాత్మ్యమునందును వర్ణింపఁబడినది.

చండాలీసమాగమమాదిగ నాతఁడామాలెతంగూడి నానావిధమాంసము లాహరించుచు బాటసారులగు విప్రుల సంహరించి, వారిధనంబు లపహరించి నానావిధదుష్కార్యము లాచరించినట్లు సంహితయు, ప్రథమ సమావేశనానంతరము జనంగమ ప్రమదా నిర్దిష్టమగు భద్రకాళీనికేతనమున కరిగి యట బ్రాహ్మణులతో వసించుచు నానావిధ విద్యలచే వారిని మెప్పించుచు వంచన బయల్పడనీకుండ మాలెత మాలబాలకునిచేఁ బంపిన విందు లారగించుచు దినదినము రేపైన మాపైనఁ దనవారి నెట్లో కనుప్రామివచ్చిన మాలెతతో నిధువనంబు సాగించుచు బ్రాహ్మణుల కెరుకపడనీయకయే పక్కణశబరులంగూడి మృగయావినోదంబు సాగించుచు నొంటిపాటున వచ్చు విప్రుల మొత్తి వారిద్రవ్యం

బపహరించుచుఁ గొంతకాలము తనదుష్టాచారము బయల్పడకుండనే యున్నట్లు మాహాత్మ్యమునను గలదు.

హూణమండలమందే యాతఁ డాచండాలియందుఁ బంచపాతక సన్నిభులగు సుతులను సుతాద్వయంబునుం బడసి యామాలెత కాలగతి నొందిన పిదపఁ దన చిన్నికూఁతుల నేరమెంచుచు నిరువురు కొమరులం గని, యొకనాఁడు రాజుచే బహుధన మంది వచ్చు విప్రుల నూర్వురఁ బరి మార్చి వారిధన మపహరించి తద్వార్తాశ్రవణమునఁ గుపితుఁడైన రా జుచేఁ దన్నుఁ జంపుటకు దూతలు పంపఁబడిరని తెలిసి కూఁతునొక్క తెను దోడుకొని కిరాతదేశమునకుఁ బలాయనమై యొక్క శివరాత్రినాఁ డు శివపూజాదు లాలోకించి విగతపాపుఁడైనట్లు సంహితయందుఁ గలదు

హూణమండలమున నతనిదుర్వ్యాపారంబులు ప్రకటంబగుటయు నట వసింప నోడి, యాతఁడుచండాలితోఁ గూడి హూణమండలము విడ చిపోయి తదనంతరమః సుతులను నిరువురు సుతలను గనినట్లును చండాలీ మరణానంతరము తనయ లిరువుర రమించుచు నిరువురుకొడుకులం బడసి నట్లును మాహాత్మ్యమునఁ గలదు.

మహాపాతకియగు వీనిసంసర్గదోషమునకు హూణమండలవిప్రు లుత్తప్తకృచ్ఛచాంద్రాయణవ్రతాదిప్రాయశ్చిత్తములాచరించినట్లు మా హాత్మ్యమునఁ గలదు. సంహితయం దీవృత్తాంతమే లేదు.

హూణమండలము విడచి సుకుమారుఁడు కిరాతదేశమున కేగిన ట్లును, అట వణిక్పదమున కనతిదూరమున నాగేశాహ్వయుఁడగు శివుని యాలయంబున శివరాత్రివ్రతాదుల నాలోకించినట్లును సంహితయందుఁ గలదు. మాహాత్మ్యమున దుర్గమాటవీవిషమంబు హూణమండలంబు గడచి యొదనడ (కొంతగ్రంథపాతము) వణిక్పదమునకు గవ్యూతిమాత్ర దూరమున ఆదిమధ్యంబు (ఖ్యాంత) నాగేశ్వరాహ్వయంబగు పుణ్య క్షేత్రంబున శివప్రతిష్ఠితుండై యనేకకల్పంబులనుండి వెలసియున్న

నాగేశ్వరునియాలయంబున శివరాత్రినాఁడు శివపూజాదు లాలోకించి విధూతకల్మషుండై నట్లు గలదు.

సుకుమారుని మరణానంతరము యమునానతిని యమకింకరులేతెంచి వానిలింగశరీరము బంధించి కొని పోవుచుండ శివదూతలు శివాజ్ఞాచోదితులై వచ్చి వారి నాఁగి యుద్ధమున జయించినట్లు చెప్పఁబడిన పిదప 'అత్ర గ్రంథపాతః' అని సంహితయందుఁ గలదు. మాహాత్మ్యమునందు శివదూతలు యమకింకరులు సంకులసమరము గావించుచుండ నొక యమభటుఁడు యమునికడ కేఁగి యుద్ధవృత్తాంతము విన్నవింప నాతఁడు లుంబరుఁడను సేనానిని పెక్కుసైన్యములను నూఱుమృత్యువులను శివగణములపైకిఁ బంపినట్లును వారెల్లరును ప్రమథులచే భంగపడినట్లును వర్ణింపఁబడి "భటులు ప్రమథులచే నట్లు భంగపడినఁ జిన్నబోయి యముండేమిచేసె చెప్పు"మను మునుల ప్రశ్నముతో నాశ్వాసము ముగియుచున్నది. అంతతోనే గ్రంథముకూడ సమాప్తమైపోయినది. తద్గ్రంథద్వయమునకును భేదములు సంహితయందు 73 అధ్యాయమున శివదూతలచేఁ దనభటులు పరాజయ మొందుటయు పాపిష్ఠుఁడగు సుకుమారుఁడు శివసాయుజ్య మొందుటయుఁ జూచి, విస్మయావిష్టుఁడును భీతచిత్తుఁడునై శివలోకంబునకరిగి శివునిదర్శించి తనకుఁ గలిగిన పరాభవము విన్నవించుటయు శివుఁడు శివరాత్రివ్రతప్రభావంబున సుకుమారుఁడు గతకల్మషుండయ్యెనని చెప్పి యమునకు శివరాత్రివ్రతవిధానము సవిస్తరముగ వర్ణించి చెప్పెను. అంతసంతుష్టహృదయుఁడై యముఁడు తనపురంబునకు తిరిగిపోయెను. అను గ్రంథము అధికముగాఁ గలదు. అంతతో 78 అధ్యాయమును (బహుశః) సంహితయుఁ గూడ ముగిసినవి.

విశేషములు.

మఱి యింతవఱకు నుపలబ్ధములగు నేకైక శిథిలాతిశిథిలములగు ప్రతులు రెంటివలననే శివరాత్రిమాహాత్మ్యసమగ్రతాసమగ్రతలు నిర్ణయించుకొనవలసి యున్నది. పీఠికలో శ్రీనాథుఁడు నాల్గాశ్వాస

ములు మాత్రమే రచించెనను టకుఁ గొన్ని హేతువులు చూపఁబడినవి. సంహితవలనఁగూడ నావిషయమే దృఢమగుచున్నది. పీఠికలో యమదూతలు పరాజితులైన పిదప యముఁడు స్వయముగావచ్చి శివునిచే నిర్జింపఁబడిన అపరమార్కండేయచరిత్ర ముండి యుండునేమో యను సంశయముచూపఁబడినది ఇప్పుడట్టి సంశయమునకెడ లేదు. స్వభటపరాజయమున ఖిన్నుఁడై యముఁడు శివలోకమున కేఁగి తనయధికారలాంఛనమగు దండముద్రను శివున కిచ్చివేసి సహాయనిరాకరణ మవలంబించినట్లును శివుఁడు శివరాత్రిప్రభావము బోధించి యాతనిని సమ్మతిపఱచినట్లును సంహితయందుఁ గలదుగదా? కేవల కాదంబరీరసాస్వాదనలోలుపుఁడును లోకజ్ఞపరివృఢుండునగు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు పేలవములగు నా చేలఘట్టములఁ దడవలేదనియే మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును. అందు ముప్పదియొనిమిది శ్లోకములలో శివలోకవర్ణనమును, పిదప నైదుశ్లోకములలో శివవర్ణనమును పిమ్మట నిరువదినాలుగు శ్లోకములు శివుని నుతించుటయు, తరువాత పదునాల్గుశ్లోకములలో సుకుమారుని దుష్కార్యములు నివేదించి దండముద్రనర్పించి నానోక్త్యపరేషను చూపుటయుఁ గలదు. అనంతరము శివుఁడు శివరాత్రిప్రభావము వర్ణించుట నాలుగు శ్లోకములనున్నది. యమప్రశ్నమున కుత్తరముగా వ్రతవిధానము నుపదేశించి సుకుమారునికాఫలము లభించినప్రకారము వివరించి నాభక్తులు నీకు సదాపూజ్యులని నిర్దేశించి భక్తలక్షణమును నాజ్ఞాపించుట యముఁడు పరితోషమంది తనపురమున కేఁగుటయు మిగిలిన శ్లోకములందు వర్ణింపఁబడినది. ఈ గ్రంథమంతయు మిక్కిలి ఛాందసవైఖరిని బ్రకటించుచున్నది. పరమమాహేశ్వరుఁడగు కవిసార్వభౌముఁడు శివనుతులఁగాని భక్తస్తోత్రములఁగాని మిగుల నాదరించువాఁడేయైనను కేవల నమకచమక పారాయణముఁగావించు వేదాభ్యాసజడుఁడు మాత్రముగాఁడు. ఆయా పట్టులందు శివవర్ణనములు భక్తబృంద స్తోత్రములు దేవాలయాది మహిమలును మిక్కిలి రసోత్తరములుగాఁగూర్చియే యున్నాఁడు. వాస్తవము

విమర్శించి చూచిన నాతని మనీష కాదరణీయాంశమొక్కటియు నీయధ్యాయమున లేనేలేదు. కావున నాతఁడీకథాభాగ మాంధ్రీకరింపలేదని యే సిద్ధాంతముగా శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు వేఱొకప్రతి లభించువఱకు మనమంగీకరించుటే సమంజసము శ్రీనాథుఁ డీ యీశానసంహితనే యాంధ్రీకరించె నను నిశ్చయము జనించుచో సారవంతములైనను నిస్సారములయినను గ్రంథభాగములన్నియు నాంధ్రీకరించెననుట కొంతె యుక్తముగా నుండునుకాని యాతఁడీ సంహితను జూడనేలేదేమో యను నూహకు నవకాశము గలుగుచున్నపు డా వాదమంగీకరించుట కెట్లు వీలగును ఈక్రిందివిషయములు పాఠకులు బాగుగా గమనింతురుగాక.

పరిషత్తువారికి లభింపకపూర్వము శివరాత్రిమాహాత్మ్యమెట్లు నామమాత్రశూన్యమో సంహితయు మొన్న మొన్న దొరతనమువారికి లభించువఱకు నామమాత్రశూన్యము. మాహాత్మ్యమునకుఁ బ్రత్యంతర మింతవఱకునగపడదు. సంహితకునట్లే. మాహాత్మ్యము శిథిలాతిశిథిలము; ఘుణాక్షరబహుళము గ్రంథపాతభూయిష్ఠమును. సంహితాప్రతి శిథిలమగునో కాదో యెఱుఁగ రాలేదుగాని గ్రంథపాతములు భూయిష్ఠములుగానే యున్నవి. విశేషించి యందు "అత్ర గ్రంథపాతః" అను వాక్యము మిక్కిలిసంశయమున కాస్పదమైయున్నది. మాహాత్మ్యమున నే సందర్భమున గ్రంథపాతమని యూహింపఁబడుచున్నదో ఆసందర్భముననే సంహితయందు "అత్ర గ్రంథపాతః" అను వాక్యము కంఠోక్తిగా నుండుటకుఁ బ్రబలకారణముండవలదా? ఈశానసంహితయను పేర నీనాఁటికి లభించిన యీ యసమగ్రగ్రంథమొక్కటితక్క మఱియెక్కడ నేదియుఁగానరాలేదు. ఖండములుగలదియొకటియు సంహితలుగలది యొకటియు రెండు స్కాందములుగలవు. అందొకటిమహాపురాణము, నింకొకటి యుపపురాణమునని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. అవియిపుడు ముద్రితములయ్యు నముద్రితములయ్యు ననేకప్రతు లగపడుచున్నవి. వానిలోని సంహితలును ఖండము

లును విడివిడిగఁగూడముద్రితాముద్రితము లగపడుచున్నవి. కాని యెందు నీయీశాన సంహితపేరైనఁ గనవినరాలేదు. పోనిండు. కొన్ని కథలైన నీసంహితలోని వనుపేర నగపడుచున్నవన నట్లును లేదు నాలుగధ్యాయ ములు మనకులభించిన దీనికిముందు నలువది తొమ్మిదధ్యాయములు నేమైనవి. వీనికిఁ దరువాతనింకను గొన్నియధ్యాయము లున్నవా? లేక వీనితోనే సంహితముగిసినదా? యనుసంశయములు వీనుకెట్లో యెఱుక పడకున్నది.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున ఈశానసంహితానామ మొక్కతావు ననే యొక్కమాత్రే పేర్కొనఁబడినది. "స్కాందంబునం దీశానసంహితం జెప్పబడ్డయురులింగోద్భవంబును శివరాత్రిమాహాత్మ్యంబును" ఆ౧.ప౩౪.

"స్కాందపౌరాణికంబైన కథలలోన, ఘనత శివరాత్రిచరితంబు దెనుఁగుగాఁగ" ఆ ౧. ప 37.

"మాఱువేల్గ్రంథములతోడ నుతివహించి, శ్రీ మహాస్కాంద సంహిత శివునిజెప్పు" ఆ ౧. ప ౪౭.

"శంకరసంహితా కథాదీపిత భవ్యమార్గమున" ఆ ౧. ప ౪౭.

అని నాల్గుతావులందుమాత్రమే శ్రీనాథుని గ్రంథమునకు మూలము పేరుచెప్పఁబడినది. నాల్గుతావులందు నాల్గువిధములుగా నున్నది; కాని యీశానసంహితయే యని చెప్పుటకుఁ గారణము గానరాలేదు. ఈ గ్రంథవిషయమై గొప్ప పరిశోధనముగావించి నాతోడి వివాదమునఁ బెక్కు వ్యాసములురచించిన శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారుగాని యింకను గల పెక్కురు శైవపండితులుగాని యీశానసంహితయొకటి కలదనియో లేదా శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు మూల మీ సంహిత యందిట్లు కల దనియో దెలుపకుండుటచూడ శ్రీనాథుఁ డీ గ్రంథము నాంధ్రీకరింపలే దనుటకు గొప్ప ప్రమాణముకాకపోదు.

ఈయీశానసంహితను జూచియే శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రిమాహాత్మ్యము రచించెనని యంగీకరించుచో నాకవి యిప్పుడు మన కుపలబ్ధమైన యీ ప్రతిని జూచియే యాంధ్రీకరించెనని తేలును. కావున సంహితయం దెటనెట పాఠములుగలవో యవి యట్లే మాహాత్మ్యమున నెట్లుండఁగలవు? మఱియు నాలవయాశ్వాసము చివరనున్న "చిన్నబోయి యముం డేమిచేసెఁ జెపుమ" యను మునుల ప్రశ్నమునకుఁ జేటభారత మంత సమాధానముండగా దానినేల విడచును? మహాకవియగునాతఁడు పెక్కుస్థలములందు సంహితలోని చప్పిడికల్పనములు, వర్ణనములు, కథలు మొదలగువానిని స్వప్రతిభచే సానఁబట్టినరత్నములవలె వెలయించినవాఁడు కొన్ని గ్రంథపాతములఁ బూరించుకొనలేకపోయెనా? లోపముల సవరింప శక్తిలేనివాఁడా? యని సహృదయులు విమర్శించుకొనఁదగును. కావున నీ ప్రతిని శ్రీనాథుడు చూడలేదనియు నీశానసంహితనాంధ్రీకరింపలేదనియు నమ్మవచ్చును.

ఈశానసంహితాకాలము.

పైవిషయములవలన నీశానసంహిత శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము లేదని తేలినట్లే. అట్లయిన నిదియెప్పుడెవ్వరిచే రచింపఁబడియుండును; అని యాలోచింపఁగా నీక్రిందివిషయములు దోఁచుచున్నవి.

శ్రీనాథుఁడు మృతినొందినపిదప అవతారికా భాగమునవతరింపఁజేసి కృతిని స్వయంగ్రహణము గావించిన మాహాత్మ్యకృతిపతియను మఱినో లేక స్వాయముగనో యప్రౌఢశైవపండితకవి దీనిని రచించియుండును. అతఁడీకథయందలి భక్తిచేతనైననేమి భక్తులఁ బ్రోత్సాహపఱుప నీగ్రంథ ముత్తమోత్తమ సాధనమని నమ్మికచేనేమి దీనిని సంస్కృతభాషలోని కనువదించినాఁడు. అతనికి సంస్కృతభాషాజ్ఞానము బాగుగలేదనియు, కవితాశక్తికూడఁదగినంత లేదనియు నీగ్రంథము వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నది. మహాత్మ్యమాతః అధ్యా 70 శ్లో. 27 మొదలగు నప్రయోగ

గములీ గ్రంథమునఁగలవు. వర్ణనములు పదములును కేవలపేలవములు గానున్నవి. "సతు కామకళాశాస్త్రం సర్వ మభ్యస్య రాగవాన్" అధ్యా. 71. శ్లో. 17. కామకళాశాస్త్రమను పదమెట్టి ప్రాచీనమో తెలిసికొన్న నీకవి ప్రాచీనతయుఁ దెలియఁగలను. ఈ భక్తకవి యీగ్రంథము రచించునాఁటికే శివరాత్రి మాహాత్మ్యము శిథిలమైయుండును. అందలి పాతములు లోపములు నాతనికి సవరించుకొన నలవికానివి. ఆకారణమున వానినెల్ల నట్లే విడచినాఁడు. పైపెచ్చుగ అత్ర=ఈస్థలమున అనఁగా శివరాత్రిమాహాత్మ్యగ్రంథమున నని యభిప్రాయము గ్రంథపాతః=గ్రంథము లోపించినది; అని కంఠోక్తిగఁ జెప్పివైచినాఁడు. ఆకారణమున నీయీశానసంహిత మిక్కిలి అర్వాచీనమనియే తలంపవచ్చును. ఆంధ్రభాషలోని గ్రంథములు సంస్కృతీకరింపఁబడుట యొక వింతకాదు. వసుచరిత్ర మొకానొకపండితునిచే సంస్కృతీకరింపఁబడినదని విన్నాము. భాస్కరపంతులను నప్రౌఢాంధ్రకవిచే తెలుఁగునఁ దొలుత రచింపఁబడినకన్యకాపురాణము సంస్కృతీకరింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్నది. శ్రీశైలశైవ మఠాధిపులలోఁ జేరిన శ్రీశ్రీ కతి బసవశాస్త్రిగారను మహాపండితులు పాల్కురికిసోమనాథ రచితమగు బసవపురాణము మొదలగు గ్రంథములను సంస్కృతీకరించి ప్రకటించుచున్నారు. కావున నీసంహితయు నట్టివానిలోఁ జేరిన యొకటియగును.

తాను విశేషప్రతిభావంతుఁడు కాకున్నను గ్రంథము పాతభూయిష్ఠమైయున్నను దానిని దాను సంస్కృతీకరింపఁబూనుటకుఁ గారణమేమా? యనుప్రశ్నము రాకపోదు. శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రిమాహాత్మ్యము రచించుటలో నేయభిప్రాయము మనమున నుంచికొనియెనో దానినే సంహితాకారుఁడుఁగూడ మది నెంచియుండును. పెక్కుతావులందు శివపూజామాహాత్మ్యములనువర్ణించిన శ్రీనాథునకునాయాగ్రంథములందు శివరాత్రిమాహాత్మ్యముఁదెలుపుటకుఁదగినమహాపాతకము లుదాహరణ

ములుగా నగపడలేదు. తొలుత బ్రాహ్మణజన్మము. అందును రాజ సత్కారము. సకలశాస్త్రపారంగతత్వము. వీనినెల్లఁ బాఱఁద్రోలి వావి వరుస లుజ్జగించి కంటికగపడిన స్త్రీనెల్ల రమించుట. దొరకిన కల్లునెల్ల ద్రాగుట. పచ్చిమాంసము భుజించుట. దేవాలయములఁ బాడుచేయుట. చండాలి నాలిగాఁ జేకొనుట. దాఁగాచి గోవిప్రహత్య లాచరించుట తనకూఁతులనే దాను రమించుట ఇట్టి మహాపాతకములు వంచనములును, తిర్యక్కులకును జెల్లవు అట్టి మహాపాతకము లాచరించిన మహాపాపిష్ఠుఁడు, ఒడలు తెలియక కామవశంవదుఁడై తనమిండతకుఁ గల్లు మాంసము గొనిపోవుచు మార్గమధ్యమున ననిచ్ఛాపూర్వకముగ శివరాత్రి వ్రతపూజాదుల నాలోకించినంతమాత్రమున విగతాఘుఁడై కైలాసమున కేఁగుట, ప్రమథత్వ మొందుట, శివున కత్యంతప్రీతిపాత్రమగుట యును శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ జాలిన యుదాహరణము లని యా కవిసార్వభౌముఁ డెంచెను. ప్రతినాయకుని యుత్కర్ష మెంతయున్న వానిని జయించిన నాయకుని యుత్కర్ష మంత కధికమగును గాదా ? ఆతలంపుననే శ్రీనాథుఁ డీకథను స్వకపోలమున సాధించి యటనట రసోత్తరములగు కాదంబరీవచనములఁ జొప్పించి మహోత్తమప్రబంధము రచించినాఁడు. ఇంతియేకాని తానే సంహితను నాంధ్రీకరింపను లేదు. ఆంధ్రీకరింపఁ దలంపను లేదు.

గ్రంథరచనమున వీరిరువురదృక్పథములు వేఱువేఱుగా నగపడుచున్నవి. శ్రీనాథుఁడు రసోత్తరములగు వర్ణనములు కల్పనములుగూర్చి కథను లోకోత్తరముగావించి తద్ద్వారమున సహృదయుల మనములందు గాఢతమభక్తిప్రరోహముల నాట నెంచినాఁడు. సంహితాకారునకిట్టిసుకుమారాలోచనము లేదు. అతఁడు మహాభక్తుఁడే కాని కేవలముజనులనుమూఢభక్తులుగాఁజేసి వారిచే వ్రతములాచరింపఁజేయు మతప్రచారకుఁడో శైవ పురోహితుఁడో కాఁదగును. కావుననే శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రియను

మహాపర్వము ప్రవర్తించుటకుఁ గారణమగు "ఉరులింగోద్భవకథను" ఆపర్వమహత్త్వమును, దెలుపుటకు సుకుమారచరిత్రమును ప్రధానాంశములుగా గ్రహించినాఁడు. సంహితాకారుఁడు అట్లుకాక శివరాత్రివ్రత విధానము తత్ఫలస్తుతిరూపమగు శంకరయమసంవాదమును గథావస్తువులుగా గ్రహించినాఁడు. మఱియు సంహితయం దఱువదిశ్లోకములు దక్కఁ దక్కినభాగమంతయు పూజావిధానములు నామములు స్తోత్రములతోడ నేకదానిండియున్నది. అతఁడు కేవలము పౌరోహిత్యమే యాలంబించినవాఁడు కాకున్న ప్రథమాధ్యాయాంతమున "శివరాత్రిప్రాదుర్భావతద్వ్రతపూజావిధానంనామ" అను నక్షరములు వెలసియుండఁగలవా? అవియైనను సంహితాకారుని యప్రతిభత్వమును ఛాందసత్వము నవీనత్వమును రుజువుచేయఁజాలవా?

సారాంశము.

పైవిషయములన్నియు నాలోచింపఁగా నీయీశానసంహిత మిక్కిలి అర్వాచీనమే కాని ప్రాచీనము గాదనియు శ్రీనాథుని గ్రంథమునకిది మాతృక కాదు సరేకదా పుత్రికయనియు, నిది యొక యప్రౌఢపురోహిత పండితునిచే రచింపఁబడినదనియు పిండితాభిప్రాయము ప్రకటితమగుచున్నది. వింతలలోవింత, శ్రీనాథరచితమగు శివరాత్రిమాహాత్మ్య మిట్లు సంస్కృతీకరింపఁబడుటచే నామాహాత్మ్యమునవతారికాపద్యములుగూడ నతఁడురచించినవికావనియు సంహితాకారునిబోలు మహానుభావుఁడెవరో దానిని బూరించెననియు వ్రాయఁబడిన పీఠికావాక్యముల కుపోద్బలము గలుగుచున్నది.

ముగింపు.

గ్రంథద్వయమును ననేకపర్యాయములు మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జదివిన మీఁదట నాకుఁ దోఁచిన విషయములు నేను వ్రాసితిని. నాకు* సత్యా

ములని తోఁచినవానినే నేను బ్రకటించితినిగాని యితరుల నిందింపను వంచింపను వాదోపవాదము లాచరింపను వ్రాసినవాఁడను గాను. పరిషత్తువారు చిన్నగ్రంథమగు దీనిని బ్రత్యేకపుస్తకముగాఁ బ్రకటించినచో శివరాత్రివ్రతపరాయణుల కామోదమును శివరాత్రిమాహాత్మ్య గ్రంథవిమర్శనాభిలాషులకు సంశయవిచ్ఛేదమును గలుగును త్వరలో నట్లు చేయుదురు గాక.

లోకాస్సమస్తాస్సుఖినో భవంతు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

సాహిత్యవిమర్శనము.

సాహిత్యశిరోమణి—చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి.

సాహిత్యక్షేత్రమందలి గ్రంథములను బఠించి, వానియందలి గుణదోషములను వ్యక్తముసేయుచుఁ దమయభిప్రాయమును బ్రకటించుట విమర్శనమనఁబడును. ఇట్టి విమర్శనము కావ్యములు, నవలలు, నాటకములు, మున్నగువానియెడల జరుపఁబడును. ఒకప్పుడు విమర్శన గ్రంథములపైనను విమర్శనము జరుపఁబడును. సాహిత్యమును జీవితవ్యాఖ్యానమనినపుడు తద్విమర్శనము వ్యాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము సేయుటయగును.

ఏది యే నొకగ్రంథమును విమర్శించునపుడు మనమాగ్రంథముయొక్కయు, గ్రంథకర్తయొక్కయు వాస్తవాభిప్రాయమును దెలియఁగోరుదుము. మఱియు నావిషయమున మనయభిప్రాయమునుగూడ స్థిరీకరింపఁగోరుదుము. ఇతరు లెవ్వరేని యొకగ్రంథమును విమర్శించియున్నచో నావిమర్శనము మనకులాభకారియగును. కాని స్వయముగ విమర్శించుటవలనఁ గలిగెడు నుపయోగముమాత్రము గలుగనేరదు. ఇతరుల విమర్శనమునుజూచి తృప్తినందినచో నావిమర్శకుని యభిప్రాయములు మనహృదయమున నాటుకొనుటచే స్వకీయాభిప్రాయమును స్థిరీకరింపఁజాలము. స్వయముగ విమర్శింపఁగడఁగినపు డితరుల విమర్శనములవలనఁ గొంతలాభము నవశ్యముఁ బొందఁగలము.

సాధారణముగ నొకవిమర్శకుఁడు సామాన్యపాఠకులకంటె నధికజ్ఞానసంపన్నుఁడగును. అతని గ్రంథపఠనమును గంభీరము సంపూర్ణము నగును. అతఁడొక కృతిని జదివి యనేక నూతనాంశములను మనకుఁ దెలియఁజేయుచు నూతనమార్గములఁ బ్రదర్శించును. గ్రంథములు జదువునపు డెట్టి జాగ్రత వహింపవలయునో దృష్టి నెట్లు సారింపవలయునో

యాతఁడు మనకెఱుఁగఁజెప్పును. ఆతని యభిప్రాయముతోడను నిర్ణయముతోడను మన మేకీభవింపకపోయినను, ఆతని విమర్శనమువలన మనకు లాభము కలిగితీరును.

విమర్శనమువలన రెండు పనులు జరుగును. 1. కవియొక్క కృతికి విస్తృతవ్యాఖ్యాన మొనరించుట 2. ఆకృతివిషయమునఁ దన యభిప్రాయమును స్థిరీకరించుటయును. పెక్కురు విమర్శకు లీరెంటిని మేళవింపఁజేయుచున్నారు. కాని నేఁడు కొందఱు పాశ్చాత్యవిమర్శకులు వ్రాయుచున్న దేమన కృతికి వ్యాఖ్యాన మొనరించుటయే విమర్శకునిపని గాని, తనయభిప్రాయమును స్థిరీకరింపఁగూడదు. అట్టి స్థిరీకరణముచే నితరవిమర్శకులకు బాధ కలుగును-అని. కాని, ప్రత్యేకవ్యక్తియు నొక గ్రంథముపైఁ దనయభిప్రాయము నేదియో యొకరీతిని వ్యక్తముసేయక యుండఁ జాలఁడు.

విమర్శకునకుఁ దనమతమును స్థిరీకరింపనధికారము లేదని యొప్పుకొన్నను, వ్యాఖ్యాతయైన యాతనికి తన మతమును న దేముండును. వ్యాఖ్యానము సల్పుటయైనను సాధారణమైన కార్యముగాదు. ఒక గ్రంథమందలి గుణదోషవివేచనము సలుపునపు డాగ్రంథము నాతఁడు బాగుగఁ జదువవలెను. గ్రంథమందలి బాహ్యగుణదోషములను వదలి యాంతరంగికభావములలోఁతును గుర్తింపవలెను. క్షణికమైన సాధారణవిషయములను, స్థాయిగనుండెడి విశేషవిషయములను బాగుగ గమనింపవలెను. మఱియు నా గ్రంథము కళాపోషణమున, నీత్యుపదేశమున నెట్టి స్థానము గలిగియున్నదో గమనింపవలెను. అప్పు డాతఁడా గ్రంథమున నణఁగియున్న గుణములను వ్యక్తముసేయఁగలఁడు. అందలి తత్త్వముల నటనటఁ జెదరినవానిని నొకచోఁజేర్చి విమర్శింపఁగలఁడు. ఈ రీతిగ నాతఁడు విషయము, భావము, కళా మున్నగు దృష్టులచే గ్రంథ మెట్టి మహత్త్వముగలదో బాగుగ వ్యక్తముసేయును. ఇట్టిరీతి గ్రంథము నందలి గుణదోషములు తమంతటతామె పాఠకులకుఁ బ్రత్యక్షమగును

కాని విమర్శకుఁడు తన పద్ధతిచొప్పున విమర్శించును. విమర్శింపఁదగిన గ్రంథమును ఐతిహాసికదృష్టితోడను, నైతికదృష్టితోడను, సామాజిక దృష్టితోడను, సాహిత్యదృష్టితోడను నాతఁడు విమర్శింపఁగలఁగును. కాని యేదృష్టితో విమర్శించినను నాతని యుద్దేశ్యములలో ముఖ్యమయినది, ఆగ్రంథమును గ్రంథకర్తను నాతఁడు బాగుగ నెఱుఁగుట, తానెఱుఁగు రీతిని నితరుల కెఱుఁగఁజేయుటయును. అట్లు విమర్శించునపుడు తన యిచ్ఛానుసారముగ నిర్ణయమును జేయకుండుట తటస్థింపవచ్చును.

చదువువారి మనములందుమాత్రము ఈవిమర్శకుఁడు దెలిపిన విషయములు సత్యములా? సత్యదూరములా ? కళాదృష్టిచే నీగ్రంథము త్కృష్టమగునా ? గాదా ? యనుప్రశ్న లుద్బుద్ధమగుట స్వాభావికము. ఇట్టిప్రశ్న లుదయించునపు డుపేక్షసేయుట కూడదు. గ్రంథమును బఠించునపుడు జాగృతులమగుట కిట్టిప్రశ్నలకు సమాధానము నెఱుఁగుటయు నత్యావశ్యకము. కళ నీతి మున్నగు దృష్టులచే విమర్శించుట వైజ్ఞానికవిషయములగూర్చి చేయుట శక్యముగాదు. సాహిత్యమునకు మనుజుని జీవితవిమర్శనముతో సంబంధముండును గాన నీతి, సమాజము, మున్నగువిషయముల గుణదోష వివేచనమును నావశ్యకమగును.

'భిన్నరుచిర్హిలోకః' అను సూక్తిచొప్పున చదువువారెల్లను నొకొక్కగ్రంథమును మంచిదిగనో, చెడ్డదిగనో చెప్పుదురు. ఒక కథ యొకని కత్యంతప్రీతిపాత్రమగుచో నాకథయే వేఱొకనికి వెగటును గల్గించును. ఒక నాటకము మనదృష్టికి నికృష్టముగఁదోఁచిన మఱికొందఱద్దానినే వేనోళ్లఁ బ్రశంసింతురు. మనమిత్రుఁ డేదియైన నొక పుస్తకమును మనకుఁ జదువనిచ్చినచో బాగుగనున్నదా? యని మనము నడుగును. పిమ్మట నద్దానిని జదివి మన యభిప్రాయమును స్థిరపఱచుకొందుము. ఒక పుస్తకము నొకసారి చదివి యొకయభిప్రాయమును స్థిరీకరించిన, రెండవమాఱు మూఁడవమాఱు నద్దానినే చదివినచో మొదటి యభి

ప్రాయములో మార్పులేర్పడుటయుఁ దటస్థించును. అట్లు పెక్కుమారు లేగ్రంథమునేని చదువుచు వచ్చినచో నప్పుడా గ్రంథముపై నిదమిత్థమని యభిప్రాయమును స్థిరపఱచుటలో నసామర్థ్యమును, కాఠిన్యమును నేర్పడును. అట్టి కాఠిన్యమును దూరముసేయుటకే సిద్ధహస్తులయిన విమర్శకులసహాయ మపేక్షితము. మనము సారమయిన గ్రంథములనే చదివి, అసారమయిన గ్రంథములఁ జదువకయుండవలయునన్నచో మంచి విమర్శకుల యభిప్రాయములు మనకు మిక్కిలి యుపయోగకారులగును.

ఒక గ్రంథము చదువునపుడు తత్కర్తపయి మనకొకరీతిశ్రద్ధయు సానుభూతియు నుండవలయును. లేకున్న నా గ్రంథమునఁ గవిహృదయమును దెలిసికొనఁజాలము. శ్రద్ధాసానుభూతులను వదలి రాగద్వేషపూరితముగ విమర్శనము సాఁగించినచో విజ్ఞులయిన పండితు లట్టివిమర్శనముల నాదరింపరు. బాగుగ నాలోచించినచో రాగద్వేషపూరితమయిన విమర్శనము విమర్శనము కాదనియే చెప్పవచ్చును.

విమర్శకుఁడు, విపులవిషయములఁ దెలిసినవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడును, గుణముల గ్రహించువాఁడును, పక్షపాతము లేనివాఁడును గావలయును. ఇట్టి గుణములు లేనప్పుడు గ్రంథముల విమర్శింపకుండుటయే యుత్తమము.

విమర్శకునకుఁ దాను విమర్శించు గ్రంథమును యథార్థస్వరూపమునఁ జూచుట ముఖ్యమయిన పని. చెడుభావనతోను, పక్షపాతదృష్టితోను సలుపు విమర్శనము నిందయో స్తుతియో యగును గాని విమర్శనముకాఁజాలదు. విమర్శకుఁడు విద్వాంసుఁడు కాకున్నచో గ్రంథమందలి గుణములఁదెలియఁజాలఁడు. బుద్ధిమంతుఁడు గాకున్నచో నీరక్షీరవివేకము సేయఁజాలఁడు. పక్షపాతము లేనివాఁడు కాకున్నచో నాతని విమర్శనము వ్యర్థము గ్రహింపఁదగనిదియును నగును. పక్షపాత పూరితమయిన విమర్శనములు వెలువడినచో వానిని జూచి పాఠకులుత్తమ గ్రంథములు విడుచుటయు, నికృష్టగ్రంథములఁ జదువుటయుఁ దటస్థిం

చును. కావున విమర్శకుఁడు, పండితుఁడు బుద్ధిమంతుఁడు నగుటకంటె మిక్కిలి పక్షపాతరహితుఁడగుట యత్యావశ్యకము. ఇట్టివాని విమర్శనముచే సాహిత్యమున కున్నతియుఁ బాఠకులకు లాభమును గలుగును.

విమర్శించుటకు సూక్ష్మవిషయముల గుర్తింపఁగలిగెడిబుద్ధివికాసముండవలెను. పెద్దపెద్ద విద్వాంసులు నొకప్పుడు విమర్శనమునసామాన్యజ్ఞానముగలవారు ప్రదర్శించునంతటి కౌశలమునైనఁ బ్రదర్శింపఁజాలరు. కాని పెక్కుగ్రంథములఁజదివి విమర్శింపఁగడఁగిన పండితులు విమర్శనాపద్ధతులకు బద్ధులై యుందురుగాన వారు నిష్పక్షపాతముగ విమర్శించినచో నట్టిది పాఠకులకుమిక్కిలి జ్ఞానవర్ధకము కాఁగలదు. విమర్శన మందఱును జేయఁగల్గుదురు. కాని గ్రంథవిమర్శనము నొకకళయే. ఆకళ పట్టువడుటకు నొకరీతి యోగ్యత, సహృదయత, శిక్షయును నావశ్యకములు. మఱియు విమర్శకునకుఁ దనయభిప్రాయముల నిస్సంకోచముగఁ బ్రకటించుటకు దనమనమునపై నధికార మావశ్యకము. అట్టియధికారము లేకున్నచో విమర్శన మసమగ్రము నిరుపయోగమునగును.

ఒకపుస్తకమును విమర్శించునపుడు, అట్టివిషయములతోడ నేగూడిన యొకటి రెండు లేక యనేకములైన పుస్తకములను బరిశీలించి, వానితోఁ బ్రకృతగ్రంథమును బోల్చి చూచి విమర్శించుట యత్యుత్తమపద్ధతి. ఆపద్ధతిని నొక్కొక్కవిషయమున వేర్వేఱురచయితలెట్లు తమతమ యభిప్రాయముల వెల్లడించిరో యెఱుకపడును. ఎవని యభిరుచి యెట్టిదో, ఎవని శైలి యెట్టిదో, ఎందెవి శేషములున్నవో, ఎందే దోసఁగులున్నవో మున్నగు నంశములు విదితమగును. ఈరీతి విమర్శనములు విస్తృతముగ వెలువడుచుండినచో నప్పుడు మనసాహిత్యము కేవలము మనోరంజకము మాత్రమేగాక విజ్ఞానవర్ధకమగును. ఇట్టి విమర్శనములు మనకు భావములందును రచనయందును నూతనమార్గములఁ బ్రదర్శించుచుఁ జేలవములయిన విషయముల సాహిత్యమునఁ జొరనీయకుండఁ జేయఁగలవు,

ఈరీతిగ విమర్శనాత్మకమయిన గ్రంథము లధికముగ వెలువడి నచో వానిని జదువుట యత్యంతోపకారియగును. ఇట్టి సాహిత్యమేర్ప డినచో అనుచితవిమర్శన మార్గములు కట్టువడును. రాఁబోవు నైతిహా సికు లిట్టిగ్రంథముల కొక యితిహాసము నేర్పఱిచి సాహిత్యక్షేత్రమున వీనినొక శాఖలోఁ బరిగణించి యుపయోగము నందుదురు. సాహిత్యము పెంపొందవలయునన్నచో సిద్ధహస్తులయిన విమర్శకులు నిష్పక్షపాత మయిన దృష్టితో సత్యోత్తమరీతిని విమర్శించి గ్రంథములఁ బ్రకటించె దరుగాక.

చోడవంశము.

II

ఏఱువ తొండయరాజు.

వఙ్ఞాది శ్రీరామచంద్రమూర్తి, ఎమ్ ఏ

క్రీస్తుశకము పదుమూఁడు, పదునాల్గు పదునేనవ శతాబ్దములలో, ఆంధ్రదేశపు మాండలికవంశములలో సూర్యవంశపుఁ జోడులమనియు, కరికాలాన్వయులమనియుఁ జెప్పుకొనినట్టి చోడవంశ మొకటియనియు, ఆవంశములోని ఏఱువ తొండయరాజు శాసనముల ననుసరించి, అన్నదేవ చోడ, భక్తరాజుల శాసనములలో నీయఁబడిన వంశావతార క్రమ మొక పురుషాంతరము ముందునకు జరిగినదనియు నా 'చోడవంశ'మను వ్యాస మున నిదివఱకు నిరూపించితిని[1].

పై చోడవంశమునకు మూల పురుషుఁడని యూహింపఁదగిన ఏఱువ తొండయరాజు భార్య మైలమదేవి యొక్క ద్రాక్షారామశాస నము[2] ననుసరించి ఏఱువ తొండయరాజు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి ఆఱవ విక్రమాదిత్యుని సామంతుఁడని తెలియుచున్నది. ఆఱవవిక్రమాదిత్యుఁడు

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక. సంపుటము ౨౧ పుట ౭౯,

2. S. I. Inscriptions Vol. IV No. 1216.

త్రిభువనమల్లదేవబిరుదాంకితుఁడు. ఇతనిసామంతుఁడగు ఏఱువ తొండయ, సమధిగతపంచమహాశబ్దమహామణ్డలేశ్వర, వీరమాహేశ్వర కోడూరు పురవరేశ్వర సూర్యవంశోద్భవకులతిలక కాశ్యపకరికాలాన్వయనామాది సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బిరుదాంచితుఁడు. మైలమదేవి శాసనము శక 1043 వ సంవత్సరమున (శ్రీమచ్చాలుక్య విక్రమసంవత్సరంబులు 46) చైత్రబహుళ అమావాస్య బుధవారము నాఁడు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరునికిఁ బెట్టిన అఖండదీపము కొఱకీయఁ బడినది.

ఏఱువ తొండయ మహామణ్డలేశ్వరుఁ డయి యుండుటచే శ్రీమ త్త్రిభువన మల్లదేవరకు ముఖ్యసేనానాయకులలో నొకఁడుగాఁ గన్పించుచున్నాఁడు. వేంగీసామ్రాజ్యమును వశపఱుచుకొనదృఢసంకల్పముతో నున్న విక్రమాదిత్యునకు ఏఱువ తొండయయొక్కయు, ఏఱువ భీముని యొక్కయు సహాయ మవసరమైయుండియుండును. మైలమదేవి శాసనము ననుసరించి శకవర్షంబులు 1043 లో ఏఱువ తొండయ ద్రాక్షారామలో నున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఆసమయమునకే కోడూరులో చాళుక్యతైలపదేవుఁ డున్నట్లు శాసనాధార ముండుటచేతను* ఏఱువ తొండయ కుమారుఁడుగా నిరూపింపఁబడిన ఏఱువ భీముని పరాక్రమ ముద్ఘాటింపఁబడిన చాటుపద్యములో ఏఱువ భీముఁడు

ఉ. పన్ని తురంగమంబునకుఁ బక్కరవెట్టినవార్త చారుచే
  విన్న భయంబునం గలఁగె వేసట నాఁటనె చక్రగోట్టముల్
  మన్నియ పట్టణంబులును మక్కన వేంగి కళింగలాదిగా
  నిన్నియు నొక్క పెట్టగసె నేఱువ భీమనృపాలుధాటికిన్.

అని యుండుటచేతను, ఏఱువ తొండయ నాఱవ విక్రమాదిత్యునికి వేంగిరాజ్యమును జయించుటకు ఏఱువ భీమునితోకూడ పోయి శక

* Telingana Inscriptions.
చాళుక్యశాసనములు 88

1043 నాఁటికి ద్రాక్షారామపటికు పోయెనని యూహింపవలసివచు చున్నది.

వేఱొక విషయమువలనఁగూడ ఏఱువతోండ్రాయ తన ప్రభుసేవలో నిమగ్నుఁడై, విక్రమాదిత్యునిపై నెదురుతిరిగి స్వతంత్రింపఁ బూనిన సామంతులను శిక్షించుచుఁ దన ప్రాణము పోఁగొట్టుకొనినట్లు మనమూ హింపవచ్చును. వర్ధమానపురాధీశ్వరుఁడైన గోన గన్నయరడ్డిగారి రాజ్యరక్షకులైన విఠ్ఠలనాథభూనాథుఁడు, ఆదవని, తుంబుళము, మానువ మొదలగు దుర్గములు సాధించి శక 1217లో రాయచూరుదుర్గ నిర్మాణము చేయుసందర్భమున నిచ్చినశాసనములో గోన గన్నయరడ్డియొక్క బిరుదావళులలో "ఏఱువతోండ్ర గోధూమఘట్టన ఘరట్ట" అనిగలదు. రాయచూరు శాసనము ననుసరించి శక 1217 నాఁటికింకను గోన గన్నయ జీవించియున్నట్లగపడుచున్నది. అం దాతఁడు కాకతీయకటకసన్నాహుఁ డనియు, చోళజగజాళ వీరకాంతికాఱుఁడనియు, కోసగిమైలి తలగొండు గండఁడనియు, ఉప్పలసోముని తలగొండుగండఁడనియు, పందిభూపాలుని తలగొండుగండఁడనియు, అక్కినాయకుని తలగొండుగండనియు, కందూరి కేశినాయునితలగొండుగండఁడనియు, ఆపాకభీమనిర్ధూమధాముండనియు, "ఏఱువతొండగోధూమఘట్టన ఘరట్టుఁడనియు, కోటపెర్మాడిరాయకంఠా భరణమాణికొటుండనియు, చోడోదయ పట్టసూత్రతురంగాపహారుం డనియు, రుద్రదేవ దక్షిణభుజదండుఁడనియు, మొదలుగాఁగల యనేక బిరుదావళులతో నభివర్ణింపఁబడెను.

ఈ గోన గన్నారెడ్డి రంగనాథరామాయణమును రచించిన గోన బుద్ధారెడ్డి తండ్రియగునేమో కొంచెము విచారింపవలసి యున్నది. ఉత్తరరామాయణమును ద్విపదగా రచియించిన కాచవిభుఁడును, విఠ్ఠలభూపతియును తమగ్రంథములలోఁదమతాత గోన కోట గన్నక్షితీం

---

4 ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక సంపుట VI పుట 6.

ద్రుఁడనియు, తండ్రి బుద్ధరాజనియు వ్రాసియున్నారు[illegible]సనే మందలి విఠ్ఠలనాథుఁడును, ఉత్తరరామాయణగ్రంథకర్తయు నొకఁడే యని యూహించుకొనినచో గోన గన్నయరడ్డియు, గోన కాటగన్నక్షితీంద్రుఁడును నొకరేయని భావింపవచ్చును.

గోన గన్నారెడ్డి బిరుదావళులలో 'కాకతీయ కటకసన్నాహుఁ' డనియు, 'రుద్రదేవ దక్షిణభుజదండుఁ' డనియు నుండుటచేత నతఁడు కాకతీయుల దండనాథులలో నొకఁడనియు, రుద్రునకో, రుద్రమకో, ప్రతాపరుద్రునకో ముఖ్యసేనానాయకుఁడనియు, తేటపడుచున్నది. రాయచూరుశాసనము క్రీ॥ శ॥ 1295 నాఁటిదగుటచేతను, ఆనాఁటికింకను గన్నయరడ్డి బ్రతికియున్న ట్లాశాసనమువలననే తెలియుచుండుటచేతను, క్రీ॥ శ॥ 1195 లో మరణించిన కాకతి రుద్రునకు 'దక్షిణభుజదండుఁ' డై యుండఁజాలఁడు. కాన నీతఁడు రుద్రమదేవికో, ప్రతాపరుద్రునకో దండనాయకుఁడై యుండియుండును.

ఇతని బిరుదావళులలో నొకటియగు 'ఏఱువతొంట గోధూమఘరట్ట ఘరట్ట' అనుదాని ననుసరించి మన కీతఁడు చోళవంశీయుఁడగు ఏఱువతొండ్డయుని జయించినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యాబిరుదము నీతని పూర్వులదికాని యీతనిది కాదు. ఏలయన క్రీ॥ శ॥ 1121 లో నున్న ఏఱువతొండ్డయును 174 సంవత్సరముల వెనుక 1295 లో నున్న గోన గన్నయ్య జయించుట సంభవము కాదు. కాకతిరుద్రుని కాలముననో రెండవప్రోలుని కాలముననో సామంతుఁడుగానుండియుండిన గన్నయ్య తండ్రితాతలలో నొకరు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియధికారమును వేంగిలో స్థాపింపఁబూనిన ఏఱువతొండ్డయుని జయించియుందురు. లేనిచో, గోనగన్నయ బిరుదావళులలో ఏఱువతొంట గోధూమఘరట్టన ఘరట్టయని యుండియుండుట, సంభవింపదు. ఏఱువతొంటని మరణము, ఆఱవ విక్రమాదిత్యుని మరణానంతర మాంధ్రదేశములో జరిగిన సామంతమాండలికుల స్వతంత్రరాజ్యస్థాపనా ప్రయత్నఫలితమై యుండనోపు.

దేసూరి రెడ్లు.

నేలటూరు వెంకట్రమణయ్య-మద్రాసు యూనివర్సిటీ.

ఈ క్రింది సీసమాలిక మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారములోని మెకంజీగ్రంథావళియందలి 15-4-3 వ నంబరుగల గ్రంథమునుండి సంగ్రహింపఁబడినది. ఇది దేసూరిరెడ్ల పరాక్రమమును దెల్పుచున్నది. శ్రీవిష్ణుదేవుని పాదమునందుఁబుట్టి గంగకు సైదోడని పేరొందిన పంటవంశమునఁ బేఁట యెల్లన్న యను నాతఁడు జనించెను. అతనికి అయ్యన్న, కృష్ణప్ప, పేరప్ప, నాగన్న, గంగన్న, రంగప్పలను నార్గురు పుత్రులు గల్గిరి. వీరిని వీరిమేనమామయగు దేవారెడ్డి చెన్నారెడ్డి పెంచెను. ఈ సహోదరులలో నాగన్న బహుశూరుఁడు. అతఁడు చెంజిపురి బయళ్ల జరిగినయుద్ధమున శత్రువులతోఁబోరి వీరస్వర్గమును చూఱగొనెను. గంగన్నపై వచ్చు విద్వేషులకు మాఱ్ఱొడ్డి పొడిచి జయమునుఁగొనెను. కదనహంవీరులనఁదగు గంగన్న రంగప్పలు దనకు భక్తితో సేవఁజేయుచుండఁగాఁ జెంజికి హృదయశల్యమునుబోలి దేసూరికోటయందు, కృష్ణప్ప రాజ్యము సేయుచుండెను.

అంతట ఖాన్ఖానుఁ డాగ్రహపరవశుఁడై నవాబుపై దండెత్తిపోయి గండికోటను ముట్టడించెను. అతనికోప మంతట శాంతి నొందదాయెను. 'అక్కడిఘడికోటలా లాక్రమింపుము' అని చెంజిదుర్గాధిపతియగు నంబారుఖానునిపేర తాకీదంపెను. ఆతాకీదును జదువుకొని యంబారుఖానుఁడు దనక్రిందుసర్దారులగు మురాజల్లి, బాలోజీమహిపతిరావు, బాజఖాను, మహమ్మదుఖాను, కైరాతఖాను మున్నగువారినిఁ బిలిచి గడిసీమ లన్నిటినిఁ గట్టుఁడు' అని సెలవు పెట్టెను.

వారును వెంటనే సేనాసమన్వితులయి బయలువెడలి మొదట మటముకోట నాక్రమించి యచట క్రూరుఁడును నిర్భయుఁడును నగు దుర్గోజిపండితుని తానె ముంచిరి. అచటినుండి బయలుదేరి యలకోట తెల్నాటికోటలను ముట్టడించి కైవసముఁజేసికొని యందు దాదార రానెను (?) తానె ముంచి కంచి కరుగుడిపాళెము మొదలయిన స్థలముల నాక్రమింప నుద్యమించి యటు దమసేనావాహినిఁ ద్రిప్పిరి. ముహాజల్లియును, బాలోజియహింపతిరాయఁడును అయ్యవారిపురము పేఁటలు గాల్చివేసి యచటినుండి కంచిపైనెత్తి జగడమిచ్చి ప్రజలను బాధఁదోలిరి. రాత్రివచ్చి కంచిని ముట్టడివేసిరి.

అప్పుడు కృష్ణప్పరెడ్డి తన్నేలిన దామెర వెంకటప్పనాయని విభవము నుద్ధరించుటకు సమకట్టి, దామెర అంకప్పనాయని యనుమతిఁగొని శత్రువుల నిర్మూలింపఁదొడఁగెను. మొదటఁ దనయునికిపట్టయిన దేసూరికోటను గాపాడుటకై తన పినతండ్రియైన పెదకృష్ణారెడ్డిని, అల్లుఁడగు దేవారెడ్డి, పెద్దన మొదలగు శూరుల నందునిల్పెను. సైన్యముతో బయలువెడలి మధురాంతకముపై కూచిచేసి జయముఁగొనెను. తరువాత మటముకోటపై దండయాత్రసాగించి మహాఘోరయుద్ధమున శత్రుసంహారముగావించి, దుర్గోజిని వధించెను. అతని డాలుడమాలను గుఱ్ఱములు మొదలగు వస్తువ్రాతమంతయుఁ జూఱఁగొని చెంజిపైనడచి యాదుర్గమును ముట్టడించెను. ఒక్కీస్రపురము మొదలైన పేఁటలఁగాల్చెను. చెంజి లగ్గల కెక్కి వీథులఁజొచ్చి యచ్చటి గుఱ్ఱములను విడిపించెను. అంబారుఖానుఁడు దీనుఁడై చేయునదిలేక యూరకయుండెను. తక్కిన సర్దారులు పాఱిపోయిరి.

దామెర వెంకటప్ప కృష్ణారెడ్డి పరాక్రమమును మెచ్చుకొని యాతని తమ్ముఁడగు రంగప్పను వెంటఁబెట్టుకొని నబాబుకడ కేఁగి యాతనికిఁ గృష్ణారెడ్డియొక్క విజయముల నెఱింగించెను. నవాబు సంతసించి పెక్కు బహుమానములను రంగప్పచే నిచ్చి పంపెను.

ఇది యీ సీసమాలికయందలి యితివృత్తము. ఇందు వర్ణింపఁబడిన యుద్ధ మెచ్చట నేకాలమున నడిచెనో, ఇందు పేర్కొనఁబడిన స్థలము లెచ్చటివో, పురుషులెవ్వరో, వారేకారణమునఁ బోట్లాడిరో కనుఁగొన వలసి యున్నది,

యుద్ధకారణము.

క్రీ. శ ౧౬౫౦వ సంవత్సరముతో విజయనగర సామ్రాజ్య మంతరించినది. రాయరాజ్యమును తురకలు పంచుకొనిరి. పూర్వభాగమును గోల్కొండసుల్తాను స్వాధీనపఱచుకొనెను. పశ్చిమభాగమును బిజాపుర సుల్తాను స్వైవసముఁ గావించుకొనెను. ఈ రెండు తురకరాజ్యములకును నడిమియెల్ల దక్షిణమున చదరంగపట్టణమునుండి యుత్తరమున గుంటూరువఱకును వ్యాపించియుండెను. ఇప్పటి గుంటూరు కడప నెల్లూరు చిత్తూరు చెంగల్పట్టు జిల్లాలును, కర్నూలుజిల్లాలోని నంది యాలపట్టణమునకుఁ బూర్వభాగమునందలి తాలూకాలును అనంతపురము జిల్లా పూర్వభాగమును ఉత్తర ఆర్కాడు జిల్లాలోని విశేష భాగమును గోల్కొండ సుల్తానుకుఁ జెల్లుచుండెను. దీనికిఁ బశ్చిమదక్షిణములనున్న రాజ్యమంతయును బిజాపురపు రాజ్యములోనికి వచ్చునదైయుండెను. ఇట్లీ తురకరాజులు రాయరాజ్యమును బంచుకొన్నను పొందుకుదరక నొండొరులతో వారు సర్వదా పోట్లాడుచుండిరి. తత్కారణమున కర్ణాటకమున బిజాపుర గోల్కొండ పాదుశాహుల ప్రతినిధులెల్లప్పుడును గయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వుచుండిరి. ఈ సీసమాలిక యందు వర్ణింపఁబడిన యుద్ధము పై కారణమువల్లఁ బొడమినదే

ఇందు పేర్కొనఁబడిన నబాబు ఖాన్‌ఖానులు గోల్కొండ బిజాపుర పాచ్చాపుల ప్రతినిధులు. నవాబని చెప్పఁబడినాతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడైన మీర్‌జుమ్లా. అతఁడు గోల్కొండసుల్తానుగారి ప్రతినిధి. అతని సంపూర్ణనామము నబాబు సయ్యదు మహమ్మదు మీర్‌జుమ్లా.

ఖాన్ ఖానుఁడు విజాపురమువారి ప్రతినిధి ఖాన్ ఖాన ననది యాతని బిరుదు. ఖాఁ మహమ్మ దాతని నామధేయము. ఇరువురును ప్రచండ సేనానులు. కర్ణాటకమును యావత్తును దన స్వాధీనమునందుంచుకొన వలయునను నాశ యిరువురకును గలదు. గోల్కొండ విజాపురసుల్తాను లొంశౌరులతోఁ గావించుకొన్న యొడంబడిక ప్రకారము గండికోట దుర్గ మునకుఁ బశ్చిమమున నున్న రాజ్యము విజాపురమునకుఁ జేరవలసియున్నను, ఆసంధి షరతులను సరకుఁగొనక మీర్ జుమ్లా గుత్తిదుర్గము నాక్రమించు కొనెను. ఖాఁ ఖానుఁడా జోరావరిని సహింపక గండికోటపై నెత్తి పోయి ముట్టడివేసెను. అంతేకాదు గోలకొండపాదుశాహాగారికి దక్షిణ దేశమందుఁ జెల్లుచుండిన దేశమును దుర్గములను నాక్రమింపవలసినదని చెంజిదుర్గాధ్యక్షుఁడగు నంబారుఖానునకు ఉత్తరువంపెను. అంబారు ఖానుఁడు ఖాఁ ఖానునాజ్ఞ మేరకుఁ దనక్రింది సర్దారులను గూర్చుకొని గోలకొండవారి దుర్గములపై నెత్తిచని మటముకోట మొదలగువానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను.

గోలకొండ రాజ్యమప్పుడు చెంజిదుర్గప్రాంతమువఱకు వ్యాపించియుండెను. ఇచ్చట ననేకులు హిందూనాయకులును పాళెగాండ్రును సుల్తానునకు లొంగి కప్పముకట్టుచుఁ బెక్కుసీమలను దుర్గములను నేలుచుండిరి. వెంకటగిరి ముఖాసదారులగు వెలుగోటివారును కాళహస్తి జాగీరుదారులగు దామెరలవారును చెంజి పరిసరప్రదేశములపైఁ బ్రభుత్వము సల్పుచుండిరి. మధురాంతకము, కరుగ్గుడిపాళెములు వెలుగోటి యాచమనాయునికిని కంచి, పూనమల్లి, దేసూరు, మటము మొదలయిన కోటలు దామెరల వెంకటప్పనాయునికిని జెందియుండెను. అతని యనుచరుఁడగు పేట కృష్ణారెడ్డి దేసూరి కోట నేలుచుండెను.

ఖాఁ ఖానునియాజ్ఞ మేరకు నంబారుఖానుఁడును నతని సర్దారులును మొదట మటముకోట నాక్రమించిరి. ఇది చెంజిదుర్గసమీపమున

నిప్పటి యుత్తరఆర్కాటుజిల్లాలోనికి సణఁకువమైన వందవాసితాలూకా యందున్నది. తత్సమీపమునందున్న కొన్ని కోటలను వశపఱచుకొని చెంగల్పట్టుజిల్లాయం దంతర్గతమైన కరుగుడిపాళెము, కంచి మొదలగు స్థలములను గొనుటకై తూర్పుముఖముగ నడచిరి. మార్గమున నయ్యవారిపురమును గాల్చిరి. ఇది యిప్పటి కాంచీపురము తాలూకాలోని యయ్యంపేట యగునేమో? అచ్చటి ప్రజలు తాళజాలక దేశత్యాగము చేసిరి. కడపట కంచిపైఁ బడిరి. ఇంతవఱకును వారి కపజయము లేదు. కాని యకస్మాత్తుగ వెనుకనుండి వారికిఁ బిడుగువంటిదెబ్బతగిలెను. అంతట వా రచటినుండి మరలవలసివచ్చెను.

చెంజిప్రాంతమున పైఁబేర్కొనఁబడిన మటముకోట కనతిదూరమున దేసూరుదుర్గము గలదు. ఇది బహుబలిష్ఠమైనది. దీనికి 'చెంజి హృదయభీకర' మను బిరుదు గలదు. దేసూరిప్రభువగు పేఁట కృష్ణారెడ్డి, దామెరల వెంకటప్పనాయని కాప్తానుచరుఁడు. తనదేశముపైఁబడి యంబారుఖానునిదండు నాశనము సేయుటఁగని కోపించి వెంకటప్పనాయని సోదరుఁడగు సంకప్పనాయకుఁడు (ఇతఁడే ఉషాపరిణయకావ్యకర్త) కృష్ణారెడ్డిని బురికొల్పి బిజాపురివారి భూములను గోటలను బాడుసేయుమని యాజ్ఞనిచ్చెను. అతఁడు మొదట మటముకోటను గొని యచటికాఁపున్న బిజాపురపుసర్దారుఁడగు దుర్గోజిని సంహరించి యటువెనుక మధురాంతకముపై నడచెను. కడపట చెంజిని ముట్టడించి పేఁటలను గాల్చి కోటలగ్గలకెక్కి చూఱఁగొనెను.

ఈ సీసమాలికయందు వర్ణింపఁబడిన విషయము మఱియేగ్రంథమునందును గానరాదు. కృష్ణారెడ్డిని సంబోధించు నీ సీసమాలిక యాతనికాలముననె రచియింపఁబడెననుట నిశ్చయము. కావున నిది సమకాలికగ్రంథము. చరిత్రరచయితలకు నిది యత్యంతోపయుక్తముగనున్నది.

సీసమాలిక.

సీ. శ్రీవిష్ణుదేవుని శ్రీపాదమునఁబుట్టి
　　　　గంగకు సైదోడసంగఁ బ్రబలు
పంట వంశాగ్రణి పరమపావనుఁడైన
　　　　పేఁటయల్లన్నకుఁ బ్రియతనూజు
లయ్యన్న నీవును నలఘుఁడౌ పేరప
　　　　నాగన గంగభూనాయకుండు
రంగభూపాలుండు రణవీరగాండివి
　　　　సౌందర్యవంతులు సరసనిధులు
కలిగితి రయ్యారె! ఘనబలాఢ్యులు మీరు
　　　　వసుధ నార్గురు చక్రవర్తు లనఁగ
మిముఁ బెంచె హర్షాన మీమేనమామ దే
　　　　వారెడ్డి చెన్నభూవరుఁడు వాసి
వన్నెగా మిము రాయ మన్నీలు దొరలును
　　　　రాజులు గొనియాడ తేజముగను
నీసోదరులలోన నెఱయోధ నాగన్న
　　　　రణవిక్రమార్క వీరప్రతాప
శాలి నిశ్చలవృత్తి శాత్రవబలములు
　　　　దలఁక పైకొని రౌతుతండములను *
గవయు తద్వైరి సంఘము నందఱిని దన
　　　　కరఖడ్గధారచే నఱకి నఱకి
చెంజిపురిబయళ్ల సింహాలంఘనవృత్తి
　　　　దేవతల్ దెచ్చిన దివ్యరథము
రహి నెక్కి చేరె వీరస్వర్గ మచ్చోట
　　　　తదనంతరంబున హదులు మెఱసి
తక్కినరిపుల నీతమ్ముఁడు గంగన్న
　　　　నిలిచి ఖడ్గాఖడ్గి నీటణంగ

* బలములు లయశ్రేత్రు రౌతుతండములను 15-4-8 P 113/19.

ద్రుంచెను రణఘూర లంచితంబుగఁ దన
మేనికి భూషణ మిశ్ర మమర
నీకెంతయును ముద్దు నీటుగాఁ జూపుచు
పౌరుషఖ్యాతిచే పఱఁగఁజెల్లు
గంగన్న రంగప్ప కదనహంవీరులు
భక్తితో నినుఁగొల్వఁ బ్రౌఢిమెఱసి *
శ్రీమంతుఁడై నట్టి హేమాద్రిదాన చిం
తామణి భోగసుత్రాముఁ డబ్ధి
గాంభీర్యగుణశాలి కనకకహ్వారవ
సంతరాయఁడు సత్యసంధుఁ డుచితుఁ
డంగనాజనమోహనాకారరూపపాం
చాలుఁడు రాజవేశ్యాభుజంగు
జగనొబ్బ గండశ్చలవీరనారాయ
ణాంకసద్బిరుదాంకుఁ డమితకీర్తి
రేఖాప్రతాపధురీణుండు పంటవం
శాగ్రణి సశ్యాంకుఁ డర్జునాంశఁ
జెలువుగా విలసిల్లెఁ జెంజిహర్గానకు
హృదయభీకర మహాబిరుదమైన
దేసూరికోటలో వాసివన్నె ఘటిల్ల
బంధువుల్ దొరలును బళిజనంబు
తోనుండ నవ మహావేంద్రులు మెచ్చ
రయ్యారె! సకల దిగంతరముల
అంతలో ఖాన్ఖానుఁ డాగ్రహించి నబాబు
మీఁద దండెత్తి హామికను గండి
కోట ముట్టడివేసికొని రోషచిత్తుఁడై
యక్కడి ఘడికోట లాక్రమించు

---

* కొంతసీటు మెఱయ బ్రౌఢిమెఱసి

మని కౌగిలం బంప నంబారుఖానుండు
అది చదువుక [తాను] హాసులు మెఱసి
బల్లిదుండగు మురార్జల్లిని బాలోజి
యహిపతిరాయ శూరాగ్రగణ్యు
బాజఖానుని [బల] వంతు మహామ్మద
రఖ్ఖాను మత్తు కైరాతఖానుఁ *
బేరు పేరులఁ బిల్చి.........
గడిసీమ లన్నియుఁ గట్టు డనుచు
సెలవుపెట్టినవారు బలువిడి నేతెంచి
యతివేగ మటముకో టాక్రమించి
క్రూరుఁడైనట్టి దుర్గోజి పండితులను
నిర్భయు నచట కాణెంబు వెట్టి
అలకోట తెల్నాటికో? టాదిగాఁగల
కోటలన్నియుఁ గట్టకొని.........
ముట్టడిసేయను మొనగాండ్లఁ గైచేసి
దాదారరానను ధాణె ముంచి
కంచి చెంగల్పట్టు కరుగుడిపాలె
మాక్రమింపఁదలఁచి
అలమురార్జల్లియు నత్యుగ్ర† బాలోజి
యహిపతిరాయఁడు నయ్యవారి
పురము పేటలు గాల్చి పొలుపుగాఁ గంచిపై
జగడమిచ్చిరి ప్రజల్ పగిలిపాఱ
అంతట కంచి -రే నెంతయు ముట్టడి
దా కినచో నీవు డాక మెఱసి
నిను సంతరించిన నృపమణి దామెర
వెంకటేంద్రుని రాజ్యవిభవమెల్ల

* బాజఖానుని బంటుడైన మహమ్మదరఖాను దుర్మత్తుడైన కైరాతఖాను. † ఉగ్రోగ్రు.

నుద్ధరింపఁదలంచి యుద్ధసన్నాహమై
దామెర యంకభూధవునియాన[1]
పినతండ్రియైనట్టి పెదకృష్ణవిభుని నీ
యల్లు… … … … …
శూరుఁడైనట్టి దేవారెడ్డి పెద్దన
(ధీరులౌ) దొరల దేసూర మనిచి[2]
మధురాంతకపుగోత్ర మన్నెసింహంబుపైఁ
(గూచి సేయుంచి) గగ్గోలుగాను
అళ్ళుబెళ్ళును లేక యత్యంతఘోరమై
బహువాద్యఘోషముల్ పరిఢవిల్ల
బల్లు నీబిరుదు లేర్పాటుగాఁ బాగడంగ
కటికవారలు చేరి కలటు (?) సేయ
నెఱయోధులగు రెడ్డిదొరల రాజుల మంచి
కైజీతపొంటుకాండ్ల వీర
భటుల హెచ్చైన తుపాకుల చేరువ[3]
కాండ్లఁ గూర్చుక భయంకరనిహాఢిఁ
గదిసి పురంబుల గాల్చునాఁ దుగ్గుని
ఢాకతో మటము కోటకును జేరి
కదిసి లగ్గల కెక్కి కరఖడ్గధారచే
బిరుదు రాహుత్తుల పించ మార్చి
గబ్బిగరీబుల కంఠనాళంబులఁ
గటికలుక్కునఁ దెగ నటికి నటికి

1. అపుడు దామర యక్క భూవిభు పనుపతిగైకొని
2. అత్యంతరణశూరుడైన దేవారెడ్డి
పెద్దనదొరల దేసూరమనిచి
3. భటుల హెచ్చైనట్టిగఁరి తుపాకులచెరువ

నిండుసిలేదార్ల బాండుగ ల్దెగటార్చి
నీకైన రిపుపఠాణీలఁ గొట్టి[1]
కపటగరీబులగర్వంబు లణఁగించి
పీఁక మరాటీల పే రణంచి
యబిసికనీజుల[2] యంగము ల్దెగటార్చి
దళకర్త దుర్గోజిగళము ద్రుంచి
నెత్తురు మాంసంబు మెత్తని క్రొవ్వును
రణభూతభేతాళరాజి కపుడు
విందు గావించ చహాశో ! వీరలక్ష్మి నిజెంది
దయవచ్చి ధర్మదారయును వేగఁ
బట్టించి యంతటఁ బటువిజృంభణశీవిఁ
దనరుచుఁ గీర్తి ప్రతాప మెలయు[3]
నతని డాలుడమాము లతని తేజీలను
నతని వస్తువ్రాత మంత (పట్టుఁ)
గైకొని చెంజిలోఁగల పేఁట లన్నియు
లక్ష్మిపురము మొదలయిన వన్ని
గాల్పించి చెంజి లగ్గల కెక్కవలెనని
పొడవైన నిచ్చెనల్ పొంకపఱచి
బలుఫిరంగిబండ్లు బాణాలమోపులు
మందుతిత్తులు చాల నందగించి
అల చెంజిలోపలఁగల మల్కిమొల్కల
రకమైన ప్రజల హేరాళముగను
ముక్కలు గోయింప నుక్కచిప్పలు చాల
చేయించి నీపరిసేవకులను
విడిచి చెంజీపురి వీధివీథులు ... ...
రాతివాకిట[4] మేల్గురాల హెచ్చు
విడిపించె నాతతహృద్వ్యధి ... ...
దీనుఁడై యాబాదుఖానుఁ డుండె

---

1. రాతులనుగొట్టి 2. కణోజేల. 3. ప్రతాపంబు లెలయు. 4. వాకిటు.

అంతట బాలోజియహిపతిరాయఁడు
యలముర్జాలి మొదలయిన దొడ్డ
సరదారులందఱు ... ...
... ...
అదె వచ్చె పేట కృష్ణార్జునుం డంచును
వెఱచువారును పూరిఁ గఱచువారు
నై విరిగి (గ్గి ?) పోయిరి యలసరదారులు
నీయుద్ధ మిలను వర్ణింపఁ దరమె
యీవార్త విని నిను నేలు దామెర వెంక
టోర్వీవరుఁడు ... ...
... ...
... ... నీకను జన్మఁడైన ౭౦
... ...
... ... రంగప్పఁదోడ్కొని రాజసమున
(పొడగని పించినీపడసిన గెల్పునా
యనివాడ దెల్పఁగా విని నబాబు
శాబసహాశ్ ! (నీదు) శౌర్యం బనుచు మెచ్చి
పంపె (ననీకు) వైభవముగాను
జోకతో నిచ్చ మేల్కొకసుతాలీలు
చౌకట్లు చాల్నగ ల్సమ్మదమున) ౭౮

గీ. ... ...డారడ్డి మన్నీలలోన
కదనహంవీర పేరెల్ల ఘనుకుమార
కృష్ణభూపాలచంద్ర ! సత్కీర్తిసాంద్ర !
ధరణి వర్ధిల్లు మాచంద్రతారకముగ. ౭౫

కుండలీకరణముచేయఁబడిన పంక్తులు సంస్కరింపఁబడినవి. అవి మాతృకయందిట్లు గాన్పించుచున్నవి.

"బాబుపొడగనిపించి నీవుగెల్చిన గెల్పులు నాయని వారుదెల్పగావిని నబాబు జోకతోనిచ్చమేల్కొక తెలమి శాబాసహాశ్ శౌర్యంబయ్యారె యనుచు మెచ్చిపంపె వైభవముగాను సుతాలీలు చౌకటులు చాల్ వగలు చనామ్మనముగను"

గవలానామితి రేఫలోపే మస్యగత్వే శేషాదేశస్యేతి ఆదేశస్య ద్విత్వే 'అగ్గ' ఇతిస్థితే 'వర్ణలోపాగమాశ్చేతి బహవ స్సంతి తద్భవే" ఇత్యత్వ... ...ప్రాప్తయోః అగ్గువ ఇతిస్థితం. ఇతితద్భవప్రక్రియా సర్వం సమాప్తం.

29. ఆంధ్రకౌముది 16

గణపవరపు వేంకటకవి విరచితము. ఈతఁడు రచియించిన 'లక్షణశిరోమణి' యను నుద్గ్రంథములోని మూఁడవ యుల్లాసమే యీ ఆంధ్రకౌముది. ఈప్రతిలో 'చింతామణి'మున్నగునవిగలవు* వ్రాఁతయుంచి ది.తప్పులంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు. పత్రములునుంచిస్థితిలోనున్నవి.

ప్రారంభము :—

క. శ్రీభామానర్మోక్తి క
భాభవ నిజమందహాస భాగథగశ్రీ
శోభిత శుభతత్సూచకుం
భాభోగకలాస వేంకటాచలవాసా.

అవధరింపుము :—

సీసమాలిక :—

సీ. శ్రీకరమ్ముగను సంస్కృతమునకును బ్రాకృ
తమునకుఁగల లక్షణములు చెప్పి
తెనుఁగున నానావిధమ్ముల లక్షణముఁ జేయ,
రాకున్కియుదియు నేరమ్ముగాదు
తొల్లిటి సుకవులకెల్లను ననుధన్యుఁ
గావించు తలఁపింతె కాని యనుచు
కుకవిజనాజ్ఞాన ఘోరాంధతమసము
పోఁగొట్టఁగల్గుఁ గౌముదివిధాన...

*మా. ప. పు. భాం. మూఁడవభాగము వ్యాకరణగ్రంథములు. పు 1-8 సంఖ్య
ఆం. సం-గి-ఓ.

ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విలాసమును రచియించిన కవియాతఁడే.

ఈ కౌముది పరిషత్తునందు ముద్రితమయినది. విశేషము లట నరయునది.

30. ఆంధ్రకౌముది 31.

పరిషత్పుస్తక భాండాగారము మూఁడవభాగమున 6-8పుటలలో నీప్రతినిగూర్చి విపులముగ వ్రాయఁబడినది. అందలి మూఁడవయుల్లాస మే యిది. కాననటఁ జూచునది.

31. ఆంధ్రకౌముది 133.

సంస్కృతముతోడను, తెలుఁగుతోడను గూడినది. 17 పత్రములుగలది. వ్రాఁత బాగుగ లేదు. తప్పులంతగ లేవు. వ్రాయసగానిపేరుగాని, కవిపేరుగాని తెలియరాదు. సూత్రములు వృత్తి సంస్కృతభాషను, ఉదాహరణములు తెలుఁగునను వ్రాయఁబడినవి. పత్రములు శిథిలములు-క్రిమిదష్టములును.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శ్రీమచ్ఛంకర మానస్య నారాయణమునిం గురుం
కుర్మశ్శృత్య ? తా మాంధ్రకౌముదీం జ్ఞానసిద్ధయే
అదావర్ణవివేకః. అః ప్రీతింతనుతే నిషేమరూ......న్బ్రూతే
యభ-మాకారః. ఆకారోహర్షం. క్రోవిద-క్రోధాదివాచకోన
చేత్. ఇకారాది చతుష్కం తుష్టిమనోరథమూలం భవేత్.

ఇందు-వర్ణశుభాశుభవిచారము గణశుభాశుభఫలవివేకము. రేఫ రకారనిర్ణయము, యతిప్రాస ప్రకరణములును గలవు.

తుదిభాగము.

అథద్విప్రాసః:—

స్థానే ద్వివర్ణౌ చరణ చరణయోః
నియమేషు యథాపూర్వౌ ద్వౌ వర్ణౌ స్థాచేత్ స......

అథబిందుప్రాసః:—

నియమవర్ణపూర్ణబిందుఃస్యాత్. పద్యస్య యథాపూర్వక్రమేణ నియమస్థితోవర్ణః పూర్ణబిందుశ్చేత్తస్మిన్నపి బిందుప్రాసః. ఇతిప్రాసప్రకరణం సంపూర్ణం.

తుదిని రెండుపత్రములలోఁ గొన్ని స్తోత్రశ్లోకములు గలవు.

32. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి - సంస్కృతవ్యాఖ్యానము.

ఇందు 46 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత బాగుగనే యున్నది. తప్పులంతగ లేవు. పత్రము లటనటఁ గ్రిమిదష్టము లయినను మంచి స్థితిలో నున్నవి. వ్రాయసగానిపేరు తెలియరాదు. తొలుత 5 పత్రములు చింతామణి కారికలును, ఆవెనుక 34 పత్రములు చింతామణి కారికలకు సంస్కృతవ్యాఖ్యానమును, పిమ్మట 8 పత్రములు వివిధవిషయములును గలవు. టీక రచియించినవారెవరో సరిగాఁ దెలియవచ్చుట లేదు. తుదినిమాత్రము "బాలసరస్వతీయ టీకాసహితాంధ్రశబ్దచింతామణి స్సమాప్తః" అని కలదు. ఇంతమాత్రమున నిది బాలసరస్వతి రచియించిన టీకయనుటకు వలనుపడకున్నది. ఏలయనఁ బ్రారంభమున అప్పకవినిగూడ నీతఁడు స్తుతించినాఁడు. కావునఁ దరువాతివారెవరో యీటీకను రచించి బాలసరస్వతి రచియించినట్లు దెలుపుటకై తుదినిట్లు వ్రాసినారేమో? కాని యుదాహరణములు, విషయమును ముద్రిత బాలసరస్వతీయమునకుఁ జాలవఱకు సరిపడియున్నవి. విమర్శకు లిందలి యథార్థమును నిర్ణయించెదరుగాక.

ప్రారంభము:—

నమస్కృత్వాన్నపాఖ్యార్య మథర్వణవిపశ్చితమ్
తథైవాప్పకవిం చాంధ్రసూత్రవ్యాఖ్యా విరచ్యతే.

విశ్వేతి-కవయతీతి కవిః తస్యకర్మ కావ్యం. పంకజాదివత్ యోగరూఢత్వాద్రస సోల్లసిత శబ్దార్థాత్మకమేవ న కర్మమాత్రమ్. తత్కావ్యం విశ్వశ్రేయః ప్రపంచశ్రేయస్కరం భవతి. సారోపలక్షణయా అవ్యభి

చారేణ కార్యనిష్పాదకత్వం ధ్వనితమ్. ఏతేన సకలజనానాం ధర్మాద్య ఖిలపురుషార్థప్రదమితి తాత్పర్యమ్.

తుదిభాగము:—

అత్వాదీతి:—తత్సమానామివ తత్సమక్రియాణా మివ దేశ్యానాం క్రియాపదానాంచ అత్వాదికార్యం స్యాత్. వ్యతిరేకాద్భావినీత్యాది సూత్రేణ విహితాకారాదికార్యాణి తత్సమక్రియాణామివ దేశ్యక్రియాణామపి భవన్తీత్యర్థః. ఉదాహరణం తత్ర తత్రోక్తమ్. పురుషేషు, వర్తమానార్థప్రభృత్యర్థేషుచ, ఏకవచనప్రభృతివచనేషుచ వర్ణాగమో విశేషతయా భవతీత్యన్వయః. యథా:—ఉన్నాఁడు, రాఁడు, రావించె, కాఁచె, కావఁడు, పోయె, పోతివి, పంపె, చనియె, చనితివి, వినియె, వించెు, అయితిని, కాఁడు, కమ్మ, కావించె, చూచున్, చూడఁడు, ఇత్యాదయః.

పిమ్మట గోమూత్రికాబంధము మున్నగునవి చిత్రములతోపాటు చిత్రింపఁబడినవి.

33. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-తెలుఁగుటీక.

ఇది 28 పుటలుగల కొండపల్లి పీచుకాగితపుప్రతి. శ్రీమహారాజావారు పరిషత్తునకొసఁగిరది. వ్రాఁతతీరు బాగుగనేయున్నది. తప్పులంతగ లేవు. టీకవ్రాసినవారెవరో తెలియదు. వ్రాయసగానిపేరు తెలియరాదు. పత్రముల తుదలు తునిఁగి పోయినవి. తొలుత నాలుగుపుటలు లేవు. 'యరలవసహాళం తు హాల్వర్గః' అనుసూత్రము టీకతో నారంభమయినది. అది మొదలు అజంతపరిచ్ఛేదమునందలి 'టాదిష్విభక్తాని ర్శేత్యేకే' అనుసూత్రము టీక తుదివఱకు నింకఁవ్రాయఁబడినది.

ఆరంభము:—

హాల్వర్గః-హాల్=హల్లుల యొక్క, వర్గః=సముదాయము. అనఁగా దేశ్యతద్భవాత్మకమయిన యీ యాంధ్రభాషయందుఁగల ముప్పది యాఱువర్ణంబులలో హ్రస్వదీర్ఘభేదమువలన రెండువిధముల మున్నవి,

ఇ, ఉ, ఎ, ఒ, ఌను, ఐకారౌకారములును, పూర్ణఖండబిందువులును, ఈపదునాలుగచ్చులు దంత్యతాలవ్యభేదమువలన రెండు విధములయిన చకారజకారములును, కగటడణ తదన పబమ యరలవ సహళములును నీయిరువదిరెండు హల్లులని తాత్పర్యము.

తుదిభాగము:—

టాదిషుభక్తౌ నిర్ణేత్యేకే-టాదిషుభక్తౌ=తృతీయైకవచనము, ఆది=మొదలుగాఁగల విభక్తౌ=విభక్తి పరమగునంతఁగా ని=న్యాగమము, నేతి=లేదని, ఏకే=కొందఱు. అనఁగా-టాదివిభక్తిపరంబగునపుడు న్యాగమంబులేదని కొందఱందురని తాత్పర్యము. రాముచేతన్-రాముకొఱకున్ ఇత్యాదులు.

34. హరికారికావళి 4678.

శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారిచే రచింపఁబడినది. ఇందు 54 పత్రములు గలవు. క్రమముగ-10 పత్రములు హరికారికావళి, 34 పత్రములు ఆంధ్రశబ్దచింతామణివృత్తిజ్యోత్స్న-10 పత్రములు హరిమీఁడే స్తవమును గలవు.

కారికావళిప్రారంభము.—

పరిభాషాప్రకరణము.

శ్లో. సిద్ధి స్సంస్కృత శబ్దానాం భవేత్పంచాశదక్షరైః
ద్విధాకవర్ణోఽనుస్వారో విసర్గ షోడశ స్వరాః. ౧
స్పర్శా అంతస్థ ఊష్మాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్స్మృతాః
ప్రాకృతానాంచ సిద్ధిస్స్యాత్ తే చత్వారింశదక్షరైః. ౨

ఈరీతి కారికలు 226 గలవు.

ఇందలి పరిచ్ఛేదములు.—

1. పరిభాషా 2. సంజ్ఞా 3. సంధి 4. అజంత 5. హలంత 6. అచ్ఛిక 7. కారక 8 సమాస 9. తద్ధిత 10. క్రియా 11. కృదంత 12. ప్రకీర్ణపరిచ్ఛేదములను నివి.

తుదిభాగము.—

శ్లో. యవలా లఘువో౽లఘువ స్స్యుర్హ్యాంతి నరా తథా లరో రేఫః
అన్యే విశేషవిషయా శ్చార్యవ్యవహారసరణితో జ్ఞేయాః.

ఇతి ప్రకీర్ణ పరిచ్ఛేదః.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వృత్తిజ్యోత్స్న.

కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు కారికావళిని దాము రచించినట్లు దెలుపలేదు గాని యీ చింతామణి వృత్తిజ్యోత్స్నను దాము రచియించినట్లు దెలుపుచు గ్రంథారంభమున శ్లోకములు రచియించినారు. కారికలు మాత్రము వెనుకఁ దెలిపినవియే. టీక సంస్కృతభాషను, ఉదాహరణములు తెలుఁగుభాషను గూర్పఁబడినవి.

ఆరంభము:—

౧ శ్రీసతీస్తనశైలాగ్రవాస ప్రత్యగ్రవాఽదరం
కంచన ద్విజరాజాఙ్కం కమలాశ్రిత మాశ్రయే

౨. శ్రీమత్కదంబవర్యస్థిరలసదైశ్వర్యయుక్తి రజయత్.
ఇనగాలగోత్రధర్మా స్ఫురిత శ్రీకాళహస్తి ధరణీశః.

3. శ్రీమద్వరదామరకుల కలధామాదరరామ సూక్తిస్సో౽హం
సుమతి ర్వృత్తి ర్మాన్యసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి ర్మహాకుర్వే.

౪. అతులా మత్కృతి స్సేయ మభ్రాంతవినుతాకృతిః
దిగంతవ్యాపినీ జ్యోత్స్నా ధినోతు రసికావళిం.

౫. మాత్సర్యమలిన వృత్తీ న్మాత్సర్య మదీయకృతి రియం వృత్తిజ్యోత్స్నా. లోకానివ సవివేకాన్ లోకా నిహ రంజయతి చకోరాన్వా.

౬. జయతిసకలవిద్యాజన్మభూమి ర్జగత్యాం
జనితసరసచేత స్సంభ్రమో పాద్యభాషా
తదనుసరణ లీలాదత్త విఖ్యామనీషా
తరళయతిచ శీర్షం తావదే వాంధ్రభాషా.

౭. శ్రీరామాయణభారతాది వచనోదారార్థ వల్మీకభూ
పారాశర్యముఖాన్ప్రణమ్య కవితాధారా నిదానీంతనాన్
ధీరానన్తరమిత్రపాత్రపదవీదూరా నతీవాదరా
దారాధ్య ప్రకృతార్థసార్థఘటనాచారాయ సమ్యగ్యతే.

౮. యేకేచన ప్రకృతిమత్సరిణో మదీయ
గ్రంథం సందర్భమపి సంగ్రహతి దూషయన్తి
బుధ్వాపి సాధ్వదమితి స్థితి ముత్సృజన్త
స్తేఽపీహ భూతకవితుల్యతయా ప్రణమ్యాః.

తుదిభాగము:—

శ్లో. సర్వత్ర నద్రుతః క్త్వార్థే వ్యతిరేకేతు వాభవేత్
ఉత్తరస్య కొనే ర్థాత్తోః కృంబుధాః కేఽపిదూచిరే.

వృ. ఇక్కడ్జమొఱఁగించి యేగుము. రొక్కమిచ్చి వెడలుము. ఓర్వ కనుండెడి. ఓర్వకుండెడి ఊతపకనడఁపిలోవేటాడెడి. గబ్బిమరుఁ డానఁబెట్టక గొబ్బునపైఁబడును. తమ్ములఁదీసుక వచ్చితి. పక్షే-ఆనఁబెట్టుకొని, తమ్ములఁదీసికొని ఇత్యాది.

శ్లో. యవలా లఘవోఽలఘవ స్స్యుహ్యంతి న లా తథాలకో రేఫః
అన్యే విశేషవిషయా శ్చార్యవ్యవహార సరణితో జ్ఞేయాః.

ఇతిప్రకీర్ణ పరిచ్ఛేదః.

శ్లో. శిష్టాన్వవాయజలనిధిజనితశ్రీకృష్ణమూర్తి కృతిచంద్రః
వ్యతనోద్విదచ్చేతఃకువలయసంమోద దాయినీం జ్యోత్స్నాం.

శ్రీలలితార్పితాభవతు.

శ్రీకృష్ణమూర్తి రచితా వృత్తి రియం నన్ననార్య సూత్రాణాం
జ్యోత్స్నా సతతం వసతా దాచంద్రార్కం కవీంద్రరసనాసు
"నలనామసంవత్సర వైశాఖ శు ౫ శుక్రవారం మర్ల సూరయ్య"
అని తుదినిగలదు.

35. హరికారికావళి-ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వృత్తిజ్యోత్స్న 49.

పై మాతృక కిది ప్రతి. 41 పుటలుగల కాగితపుప్రతి. క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారిచే వ్రాయఁబడినది. వ్రాఁత చక్కనిది.

36. కావ్యాలంకారచూడామణి. 75.

విన్నకోట పెద్దనకవి విరచితము. ఇది 76 పత్రములుగలది. వ్రాఁతమంచిదిగాదు. తప్పులు మెండు. లిపి కన్నడమోడీనున్నది. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. తొలిపత్రము లేదు.

గ్రంథారంభము:—

అభ్యుదయపరంపరల కకంపితస్థితి నావహిల్లునట్లుగా మదుపచార రచనీయంబగు కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకార లక్షణంబునకు ప్రథమావతరణం బెట్టిదనిన.

ఇది మొదలుగఁ దొమ్మిదవయాశ్వాసము తుదివఱకు నిందు వ్రాయఁబడినది.

తుదిభాగము—తరళ.

విబుధమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁడు మహేంద్రపుత్రుఁడు యామినీ
శ్వరకులేశుఁడు మా ౦ వేశుఁడు వాహినీ... ......
... ...కాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులన్.
పరఁగుచుండెడ నాసుధాకర భానుతాకరవిశ్రుతిన్.

ఇతి శ్రీకుమారరమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ... ...యనామధేయప్రణీతంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు నంధ్రభాషావిశేషసంధి సమాసాది నిరూపణలక్షణస... ...ల్లాసము.

37. కావ్యాలంకార చూడామణి 871.

విన్నకోట పెద్దనకవి ప్రణీతము. ఇం దుల్లాసములు తొమ్మిదియును సమగ్రముగ వ్రాయఁబడినవి. వ్రాఁతచక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. 80 పత్రములు. అటనటఁగ్రిమిదష్టములు. "సర్వజిన్నామసంవత్సరపుష్య

తు॥ ౮ జయవారం వరకు పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి మాతృక క్రమంగా ముష్టివెంకన్న కావ్యాలంకారచూడామణి కృష్ణార్పణంగా వ్రాసెను" అని తుదినిగలదు.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శ్రీభాగాస్పదయోః పరస్పరయుజోః ప్రత్యుత్సవశ్లాఘయోః
రాగాలాపనిరూఢయో ర్యతిగణవ్యాపారపారీణయోః
సారస్యం గిరిజేశయోరివ సదాసంగీతసాహిత్యయో
ర్ద్వంద్వద్విశ్రమహేతుకం విహరతాం చాళుక్యవిశ్వప్రభో.

తుదిభాగము:—తరళ

బిరుదమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁడు సోమేంద్రపుత్రుఁడు యామినీ
శ్వరకులేశుఁడు మానవేశుఁడు సాహసీశుఁడు విక్రమ
స్ఫురణరాముఁడు సూత్నకాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులన్
బరఁగుచుండెడ నాసుధాకరభానుతారకవిశ్రుతిన్.

ఇది శ్రీమదుమామారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్య నందన వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయవిరచితంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునందు, (నకం)ద్ర భాషావిశేష సంధిసమాస దేశీయప్రయోగక్రియాది నిరూపణ లక్షణ సముద్దేశంబులంగల నవమోల్లాసము.

మిగిలినప్రతులందుఁ గానరాని పద్యములొకకొన్ని యీప్రతి యందుఁగలవు. పరిషత్తునందు వెలువడిన కావ్యాలంకార చూడామణిలో వానిని జూడనగును.

88. కావ్యాలంకారచూడామణి 3826.

ఇది 86 పత్రములుగలది. ఈప్రతియందే అహోబలపండితీయము మును గలదు. ఇందలి తొలిపత్రమును తుదిపత్రమును లుప్తములై నవి. మిగిలిన తొమ్మిది యాశ్వాసముల విషయము సమగ్రముగ వ్రాయఁబడినది. వ్రాఁత బాగుగనున్నది. అహోబలపండితీయమును

వ్రాసిన యాతఁడే యీకావ్యాలంకారచూడామణి వ్రాసినవాఁడును.* పత్త్రము లటనటఁ దునిఁగినను విషయముమాత్రము లోపింపలేదు. తప్పు లంతగ లేవు.

ఆరంభము:—

క. రతిహాసశోక (క?) రోషము
 లతులోత్సాహంబు భయసమాఖ్యజుగుప్సా
 కృతివిస్మయ శమములుగా
 సతతనవస్థాయిభావ సంపద నొందన్.

తుదిభాగము:—

గీ. తెలుఁగు పలుకులు పునరుక్తిఁ బలుకు చోటఁ
 గదిసి రెండవపదమున మొదలి వ్రాఁతఁ
 దనరు గిత్వంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ
 వర్ణములు దీర్ఘసూత్రప్రవర్తి యగుచు.

ఈమూఁడు ప్రతులలోఁ గానవచ్చిన పాఠభేదములను పరిషత్పత్త్రిక ౨౮, ౨౯ సంపుటములలో ముద్రించినారము. పాఠకులా పాఠభేదములఁబరికించి ముద్రితప్రతులందలి వ్యత్యాసములను సవరించుకొని యెదరుగాక.

39. కావ్యాలంకారసంగ్రహము 242.

మూర్తికవిప్రణీతము. సమగ్రము. ఇందు 56 పత్త్రములు గలవు. వ్రాఁత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. పత్త్రములు క్రిమిదష్టములు. గ్రంథపాతములు లేవు. ప్రతి మిక్కిలి శిథిలావస్థలోనున్నది. పాఠములు నిర్దుష్టములు.

* చూ-పరిషత్పుస్తక భాండాగారము. మూఁడవభాగము. ఆంధ్రవ్యాకరణగ్రంథములు. పుట 11.-పరిషత్పత్త్రిక సం ౨౯-సం. ౧-౩.

ఆరంభము:—

శా. శ్రీ లీలావతి దానురోమణిసభాసింహాసనస్థాస్తుభా
వేలాభాప్రతిబింబితాంగి యయినన్ వేరొక్కతెందాల్చినాఁ
డాలేయంచుఁ దలంచునోయని యమ్మందాసంనుఁడై లక్ష్మినే
వేళం గాఁగిటఁజేర్చు శౌరి నరసార్వీనాథునిం బ్రోవుతన్.

ఇత్యాదిగా నయిదాశ్వాసములు సమగ్రముగ వ్రాయఁబడినవి.

తుదిభాగము:—

హారహీర సారసారి హారశైలవాసవో
ర్వీరుహాహి హారశేష వేషహాసలాలసా
శ్రీరసోరుహాయశస్సుశీలవైరివీరసం
హారసార శౌర్యసూర్యహార్యవార్య సాహసా.

గద్య.

ఇది శ్రీ హనుమత్ప్రసాద లబ్ధకవితాసార సారస్వతాలంకార
నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపఠన రచనా ధురంధర
ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణ సుపుత్ర తిమ్మరాజ
పౌత్ర...నిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తి
ప్రణీతంబైన కావ్యాలంకార సంగ్రహంబను
మహా ప్రబంధంబునందు.........సంసృష్టి
సంకర నిర్ణయంబును నన్నది సర్వంబును,
పంచమాశ్వాసము.

---

40. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 257.

ఇది 10 పత్రములు గలది. వ్రాఁత లిన్ననిదిగాదు. తప్పులు మెండు. పత్రములు శిథిలములు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. నాయికానాయకుల లక్షణములు నుదాహరణములు నిందు వ్రాయఁబడినవి.

41. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 2968.

ఇందు 24 పత్రములు గలవు. వ్రాఁత బాగుగనున్నది. తప్పులు మెండు. పత్రములు మొదటను తుదిని తునిఁగిపోయినవి. వ్రాయసగాని పేరు తెలియరాదు. అసమగ్రము.

ఈప్రతిలో తృతీయాశ్వాసము పూర్ణముగను, చతుర్థాశ్వాసమునఁ గొంతభాగమును వ్రాయఁబడినవి.

ఆరంభము:—

క. శ్రీరమణీ చరణసేవా
పారాయణ యుభయవంశ పావనలక్ష్మీం
కారచిత భాగధేయ య
పార కృపారస మోబపార్థివనరసా.

గీ. అవధరింపుము లక్షలక్షణములెల్ల
ననఘ భవదీయ నామధేయాంకితముగ
బహువిధోక్తుల నొనరింతుఁ బద్యవితతి
నిచ్చటఁ బ్రబంధతతివిధం బెట్లటన్న.

తుదిభాగము.—

క. శ్రుతికటువులైన పదములు
కృతిపరుషములనఁగఁ జెలఁగు క్షితిసంక్రందే

పతిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధి ఫలముల కనఁగన్.

42. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 502.

ఇందు 155 పత్రములు గలవు. తొలుత 131 పత్రములు అయ్యల రాజు రామభద్రకవి విరచితమయిన రామాభ్యుదయము. సమగ్రము. పిమ్మట 24 పత్రములు కావ్యాలంకార సంగ్రహమునందలి ప్రథమ తృతీయాశ్వాసములు, సమగ్రములు. చతుర్థము సమగ్రము. వ్రాత బాగుగనున్నది. తప్పులంతగ లేవు. రామాభ్యుదయము తుదిని "శా॥ శ్రీ సం॥ వైశాఖ బ॥ ౧౦ గు॥ (గురువారము) వర్కువారణాశి వేంకటేశు రామాభ్యుదయము వ్రాసుకొనెను." అని కలదు. ఆతఁడే యీనరస భూపాలీయమును గూడ వ్రాసినయాతఁడు.

ఆరంభము:—'శ్రీలీలావతిదానురోమణి' ఇత్యాదిగనున్నది.

తుదిభాగము:—

సీ. అక్రమంబు విసంధి ప్రక్రమభంగంబు
పునరుక్తియుతము సంపూర్ణతరము
వాక్యసంకీర్ణంబు వ్యాకీర్ణమధిక ప
దంబు వాచ్యవివర్జితంబు రీతి
న్యూనోపమం బధికోపమంబు సమాప్త
మస్థానసమాస మనియతఛందంబు....

43. రసాభరణము. 1781.

ఇది అనంతకవిప్రణీతము. తెలుఁగు అలంకారగ్రంథము. నాలుగా శ్వాసములుగలది. సమగ్రము. ఇందు 32 పత్రములు గలవు వ్రాఁతచక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. వ్రాయసగాని పేరు లేదు. ప్రతి మంచిస్థితిలోనున్నది. నడుమ రెండు పత్రములు త్రుటితములు.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శృంగార హాస్యకరుణా రౌద్రవీరభయానకాః
బీభత్సాద్భుతశాంతాఖ్యా రసాః పూర్వైరుదాహృతాః

సీ. చారుశృంగార రసస్థాయి రతియగు
హాస్యరసస్థాయి హాసమరయ
కరుణరసస్థాయి పరఁగ శోకంబు రౌ
ద్రస్థాయి క్రోధమై తనరు నంత
వీరరసస్థాయి వెలయు నుత్సాహంబు
తలఁప భయానకస్థాయి భయము
ప్రకట జుగుప్స బీభత్సరసస్థాయి
విపులాద్భుతస్థాయి విస్మయంబు
విమలశాంతరసస్థాయి శమము నంగ
నిట్లు నవరసములకు నూహింపఁగలిగి
యంచితస్థాయిభావంబు లతిశయిల్లు
ప్రసవఫలరాసులకుఁ బాదపంబులట్లు.

తుదిభాగము:—

శా. జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్వాలీంద్రులై యొప్పు న
య్యానందాబ్దమునందు మాఘమున కృష్ణైకాదశీ భానుయు
క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతాఖ్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీ నిండన్ ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగాన్.

క. తలఁచిన తలఁపు ఫలించును
జెలు లగుదురు శత్రులైన శ్రీలొడఁగూడున్
కలికాల దురితములు తు
ప్పల దూరును ధ్రువపురీశు భాసుర కరుణన్.

గద్య.—ఇది శ్రీవాణీప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్కనామాత్యసంభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు సాధారణనాయక చతుష్టయంబు తెలుఁగుటయు, చతుర్విధ నాయికా విశేషంబును, తత్సఖీభేదంబులును, నాయికా ప్రకరణంబు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

43. రసమంజరి 165.

గుడిపాటి కోదండకవి విరచితము. ఇందు 95 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగలేదు. నడుమ గొన్నిపత్రములు లేవు. వ్రాయసగాని పేరు తెలియరాదు. క్రమముగ 71 పత్రములు పదములు తాళములును, 13 పత్రములు రసమంజరియును, 5 పత్రములు ఆంధ్రఛందస్సును, 6 పత్రములు సంగీతవిషయములు గలవు.

రసమంజరి ప్రారంభము :—

శా. శ్రీరంగేశ భుజాంతరాసితమణీ సింహాసనాధ్యక్షయై
స్మేరోల్లాసకటాక్షయై ఖరి జయశ్రీ చింతితాభీష్టముల్
సారప్రౌఢి నొసంగి మద్గృహమునన్ సానందయై యున్న మా
శ్రీరంగేశ్వర... నాయకి మముం జేపట్టు నెల్లప్పుడున్.

క శ్రీరంగనాయకీకుచ
సారంగ మదార్ద్రపత్ర జయశాసనలే
ఖారుచి భుజాంతరుండగు
శ్రీరంగేశుండు నిష్టసిద్ధి లొసఁగుతన్.

వ ఇట్లిష్టదేవతా ప్రార్థనం బొనరించి కృతిపూర్వంబున మదీయ వంశాను చరితం బభివర్ణించెద.

గీ. నందవర వంశజలధి పూర్ణేందుఁడగుచుఁ
దనరునట్టి వసిష్ఠగోత్రమునఁబుట్టి
బిరుదుగా ఘంటసురథాని పేరుఁ గాంచె
మహిని గుడిపాటి వెంగళమంత్రి ఘనుఁడు

క. ఆ వెంగళమంత్రికి హరి
సేవాపరుఁడగుచుఁబుట్టె శిష్టజనుల్ సం
భావింప ... ... డల
ధీవరుఁడై యెక్కమంత్రి ధీయుతు లౌఁగడన్.

క. ఆ యెక్కన మంత్రీంద్రున
కాయత భుజుఁడైన వెంకయార్యుఁడు గలిగెన్

ధీయుక్తిని గురుఁడన నుతి
సేయఁగ వేదాంతశాస్త్ర...డగుచున్.

గీ. మహితగుణహారి వెంగళమంత్రి శౌరి
శ్రీసతీమణి కెనయైన సింగమాంబ
సతిముదంబునఁ బరిణయమై వెలింగె
భాసురతరానుకూలదాంపత్యమునను.

క. వాణీ హారిరమణీ శ
ర్వాణీంద్రులకు సాటి వరఘంటాసుర
ధాణీ వెంగళమంత్రికి
రాణియగున్ సింగమాంబ రమ్యగుణాలిన్.

క. ఆవెంగళ బుధవర్యున
కావసుధాసదృశసింగమాంబకుఁ గలిగెన్
శ్రీవనితామాధవులకు
భావజుక్రియ రంగమంత్రి భావజ్ఞండై.

సీ. తారతారాధీశ తారహారపటీర
తారకాహీర మందారకుంద
పారద నీరదాపార దైరావత
శారదాంబుద ఘనాసారతుహిన
హారిహారకైరభా హరిరాజ హరిహయ
సురధునీమాలతీ దరమరాళ
శశికాంతకరిదంతశతకోటి డిండీర
కరసుధాసాగర చరమకాల

చకచక స్ఫూర్తిమెఱయుచు సాంద్రరుచుల
... ...
ఘంటాసురధాణిరంగ కరుణాపాంగా!

సంస్కృతలోకోక్తిముక్తావళి.

ఈయుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యుఁడు, ఎం. ఏ. కాకినాడ.

ఉపక్రమము.

శ్రీ విజయనగరమహారాజాంగ్లకళాశాలలో నించుమించు నర్ధశతాబ్దము ప్రధానసంస్కృతాధ్యాపకులుగను నాంధ్రపండితులుగను నుండి పదులకొలఁది విద్యార్థుల కాంధ్రగీర్వాణభాషావాఙ్మయములఁ గఱపి ధన్యులై, ప్రకృత మెనుబదివర్షములు దాఁటియు వాసనాబలమున సారస్వతసేవావ్యసనమును దొలఁగించుకొనఁజాలక, యింకను ద్రావిడభాషాగ్రథితమగు వైష్ణవదివ్యప్రబంధామృతము నాంధ్రసువర్ణపాత్రమున నింపిన సుగృహీతనామధేయులగు ఉ. వే. శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యపాదులవంటి మహామహులు ప్రాతఃకాలతారకలవలె సారస్వతాకాశమున బహువిరళముగాఁ గానవచ్చెదరు. ఆంధ్రగీర్వాణములయందు విద్వత్కవులై, యాంగ్లద్రావిడభాషలలో జితశ్రములై, సంస్థానాస్థానకవీంద్రులైన వీరిపవిత్రనామము నెఱుఁగనివారాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున నుండరని చెప్పవచ్చును. వీరు రచించిన 'లౌకికన్యాయవివరణ' మను గ్రంథరాజము నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు 1939 వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించియున్నారు. అందు 232 సంస్కృతలోకోక్తులు, న్యాయములు, ఆభాణకములు వివరింపఁబడినవి. ఇం దింకను జేర్పవలసినవి పరస్సహస్రముగఁ గలవు. ఆచార్యచరణులచరణోపాంతమున గీర్వాణభాషావాఙ్మయముల నధ్యయనము చేసిన శిష్యపరమాణువగు నేను వారికృతి కనుబంధమును గూర్చి సహృదయలోకమునకు నివేదించుచున్నాను. ఆచార్యులవారికృతిలో నడనడ ముద్రణదోషములు గలవు; కొన్ని యాభాణకములకు సంబంధించినశ్లోకముల

వా రుదాహరింపలేదు; ఆయాలోకోక్తులకుఁ బ్రసిద్ధగ్రంథములలో లభించు నాకరములఁ గొన్నిటిని వా రుల్లేఖింపలేదు. 'ఉజ్జ్వలమతులైన పండితులసన్నిధి నించుకబోధశాలినై' నే నాంగ్లాంధ్రగీర్వాణగ్రంథములఁ బరిశ్శీలనముగాఁ బరిశీలించి, పైలోపలేశముల నాతెలివిమెయికలను బట్టి సవరించి, ఆంగ్లాంధ్రముల ననురూపములగు సూక్తుల నుదాహరించెదను. ఈయనుబంధనిర్మాణమున నేఁ బరిశీలించినకృతులలో నొకటి 'సంస్కృతన్యాయములు'— 2 భాగములు. (లక్ష్మీగ్రంథమండలి, తెనాలి, 1939). దీనికి వ్యాఖ్యానము రచించినపండితులు శ్రీ కూచిభొట్ల ప్రభాకరశాస్త్రి, శ్రీ ఘట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి యను వారు. వీ రుదాహరించిన కొన్నివాక్యముల కాకరమే చూపలేదు; కొన్ని చోటుల గ్రంథమును మాత్రము పేర్కొని, యేప్రతియో, యేప్రకరణమున నేపద్యమో (లేక పుటయో) యుల్లేఖింపక- సురేశ్వరవార్తికము, భాగవతము, శాంకరభాష్యము, కుమారసంభవము, విక్రమోర్వశీయము, మహాభాష్యము- ఇట్లు పేర్కొనియున్నారు. ముద్రాశాలలు లేని ప్రాచీనకాలమునఁ దాళీదళసంపుటములతో గ్రంథవ్యాసంగము చేయు దినములలో నీరీతిగాఁ బ్రమాణముల సరిగా నుదాహరింపకపోవుట యించుక క్షంతవ్యము కావచ్చునేమో, కాని ముద్రణాలయములు గల నేఁడు వీ రిట్లు ప్రమాణముల సమగ్రముగాఁ జూపకుండుట శోచనీయము. ఒక వాక్యము మహాభాష్యములోని దనియో, మహాభారతములోని దనియో వీరు పేర్కొనినచో నాస్థగల మావంటిపాఠకుల కెంతకాలము వ్యయపఱచి, యెంతప్రయాసపడిన నావాక్య మాయాగ్రంథములలో లభించునో వీరేమైన నాలోచించియుండిరా? ఒకవేళ ప్రమాదవశమున మహాభారతమనుటకు వారు మహాభాష్యమని యుండిరా, పాఠకుఁడు వ్యర్థముగా శ్రమపడుటయేకాని, యాయాకరము లభించుటయే దుస్తరము. ఇట్లు సరిగా బ్రమాణముల నాకరముల నుదాహరింపని గ్రంథకర్తలను జేకబ్ పండితుఁడు (Colonel G. A. Jacob) తన

'లౌకికన్యాయాంజలి' (౧ భాగము- నిర్ణయసాగరముద్రాలయము, బొంబాయి, 1900 సం.) పీఠికలోఁ దీవ్రముగ విరసించి యున్నాఁడు.† ఈముక్తావళి సూరాన్యలోకభాగ్యము నంది సహృదయకంఠాభరణముగాఁ గాక !

— ౨33 (1) * కంకణకక్షాళనన్యాయము —

(లౌకికన్యాయాంజలి. I భా. 24. 48. పుట. సంస్కృతన్యాయములు, 47 పు; సంస్కృతలోకోక్తులు, 659 సంఖ్య.)

'అడుసు (బురద) త్రొక్కనేల, కాలు కడుగనేల ?' అర్థ మనర్థప్రదము. ధర్మకార్యాచరణము కొఱకైనను ధనేచ్ఛ వాంఛనీయము కాదు. ధనసంపర్క మేమాత్రమైనను గీడు నొసఁగుటచే నట్టిధనమును గోరనేల ? ఆపదలపాలు కానేల ? అనుసందర్భమున 'పంచతంత్రము'న (II భా. 165 శ.) నీక్రిందిశ్లోకము గలదు:

'ధర్మార్థం యస్య విత్తేహా తస్యాపి న శుభావహా
ప్రక్షాలనాద్ధి పఙ్కస్య దూరాదస్పర్శనం వరమ్.'—(సుభాషితరత్నభాండాగారము, ౧౭౦ పు. 472 ప. 'వ్యాసముక్తి')

† 'In Taranatha Tarkavachaspati's *Vacaspatyam* we have a list of 151 *nyayas*, popular and technical; but references to works where they are to be found are few and far between, and this considerably lessens their value. Thirty of these were reproduced in V. S. Apte's dictionary, in 1890 but with the same defect. Again in 1875, Pandit Satyavrata Samasrami published a small pamphlet of 36 popular maxims together with a large number of purely technical ones, and professed to give a reference for each of them.§ But a man who refers you to the *Bhagavata-Purana*, to 'A Comentary on the *Vedanta-Bhashya*' or to 'A Commentary on the *Kavya Prakasa*' and vouchsafes no further information whatever, is a worthless guide; and such mere semblance of guidance deserves nothing but reprobation. One can tolerate ambiguity of this kind in the ancient writings; but in modern times, when printed books of reference abound, such vagueness is inexcusable.'

* ఇట్టి గుఱుతు గల లోకోక్తులు శ్రీ వేంకట రంగాచార్యులవారి 'లౌకికన్యాయ వివరణము'న లేవని గ్రహింపునది.

మల్లినాథసూరి 'ప్రత్యాసన్నే' (౧-4) అను మేఘసందేశపద్య వ్యాఖ్యలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—"దయితా-జీవితాలమ్బనార్థీ సన్ తత్కాలస్య విరహాదుస్సహత్వాత్—'ఉత్పన్నప్రతీకారాదనర్థస్య ఉత్పత్తి ప్రతిబన్ధ ఏవ వర' మితి న్యాయేన ప్రాగేవ ప్రియాప్రాణధారణోపాయం చికీర్షుస్సన్నిత్యర్థః"—(8 పు. వేంకటరాయశాస్త్రిగారిప్రతి.)

'ప్రక్షాలనాద్ధి...వరమ్' (చూ. రత్నసముచ్చయము, ౬౦ పు, 1111 సంఖ్య; లోకోక్తిరత్నప్రభ, ౪౧ పు, 920 సం; ఆభాణకమాల, 3౧ పు. 145 సం; సంస్కృతలోకోక్తులు, 730 సం; సంస్కృతలోకోక్తిచంద్రిక, 277 సం.)

బ్రహ్మసూత్రభాష్యము (IV. ౧. 16) పై నానందగిరివ్యాఖ్యలో నీన్యాయము రెండుసారు లిట్లు పేర్కొనఁబడినది:

'అగ్నిహోత్రాదీనా మపి పుణ్యాన్తరవద్వినాశత్వాత్ పఙ్కప్రక్షాలనన్యాయాపాతా దారురుక్షుణాపి తాని న అనుష్ఠేయాని.'

'ధీనాశ్యానామపి కర్మణాం అనుష్ఠానస్య విద్యోత్పత్త్యర్థతయా పఙ్కప్రక్షాలనన్యాయానవకాశాత్ పూర్వం జ్ఞానాదనుష్ఠేయాని అగ్నిహోత్రాదీని ఇతి సిద్ధాన్తప్రతిజ్ఞాం వివృణోతి'. పైసూత్రముపై 'భామతి' 'భాష్యరత్నప్రభ'లను గూడఁ జూడఁదగును.

బ్రహ్మసూత్రభాష్యమున మఱియొకచోటఁ గూడ (III. 2. ౨౨)

శంకర భగవత్పాదులు—'ప్రక్షాళనాద్ధి...వరమ్'

అను శ్లోకపాదమును రెండుసారు లుదాహరించి యుండిరి. ఈ భాగముపై వ్యాఖ్య వ్రాయుచు ఆనందగిరి 'పంకప్రక్షాళనన్యాయము' నుమూఁడుసారులు పేర్కొనియుండెను.

కంచతంత్రములోనిదని సామాన్యముగా మహాభారతమునఁ గూడఁ గానఁబడుచున్నదని 'జేకబ్' పండితుఁడు వ్రాసి యున్నాఁడు (లౌ. న్యా. అం. 1. ౪౯. పు.) మహాభారతము నందలి పాఠ మిట్లున్నది.

> 'ధర్మార్థం యస్య విత్తేహా వరం తస్య నిరీహతా
> ప్రక్షాలనాద్ధి పఙ్కస్య శ్రేయో న స్పర్శనం నృణామ్'
>
> —(అరణ్యపర్వ. ౨. 49. బొంబాయిప్రతి)

పంచతంత్రపాఠమునే శంకరాచార్యులు స్వీకరించి యున్నారు.

పై లోకోక్తికి సరియగు నాంగ్లలోకోక్తి—

'Prevention is better than cure.'

వివిధవైద్యవిధానములలో సామాన్యముగా రోగనివారకౌషధములు ప్రయోగింపఁబడుచుండును. 'హోమియోపతి' మొదలగు కొన్ని విధానములలో మాత్రము రోగోత్పత్తినిరోధకములగు మందులు వాడుచుందురు. పై లోకోక్తి కిది లౌకికోదాహరణము.

— ౨౩౮. (2) * వర మద్య కపోతః, శ్వో మయూరాత్. † —

రేపు దొరకునన్న నెమలికంటె నేఁడు చేతఁజిక్కిన పావురమైనను మేలే—దీనికనురూపములగు సంస్కృతలోకోక్తులు:

—3. 'వరంతత్కాలోపనతా తిత్తిరీ, న తు దివసాన్తరితా మయూరీ'.—

—(విద్ధసాలభంజిక. ౧ అం. 21 పు)

వేఱొకనాఁడు లభించునన్నయాఁడునెమలికంటె నేఁడు లభించిన తిత్తిరిపక్షి (తీతువుపిట్ట) యే మేలు.

---

† సంస్కృతలోకోక్తులు, 1081 సం; ఆభాణకమాః, 18 పు. ౬౨ సం; సంస్కృతన్యాయములు, 881 పు; లౌ. న్యా. అంజలి, ౧. 82 పు; లో. ర. ప్రభ, 58 పు, ౧౨౫౧ సం.

— 4. 'వరం సాంశయికాన్నిష్కా దసాంశయికః కార్షాపణః'. —

—(ఆభాణక. ౧3 పు)

సందేహాస్పదమయిన బంగారునాణెముకంటెఁ గర్షమెత్తు తూనిక గల వెండినాణెమైనను సందేహములేనిదగుచో(మాఱునదగుచో)మేలు.

ఇదియు, 'వరమద్య' యనునదియు వాత్స్యాయనుని 'కామసూత్రము'న (౧౯ పు.) నుల్లేఖింపఁబడి యున్నవి.

— 5. 'వరం జీవన్ గర్దభః, న పున ర్మృతో ఘోటకః' —

—(ఆభా. మా. ౧3పు.)

చనిపోయిన గుఱ్ఱముకంటె జీవించినగాడిద యైనను మేలు.

వీనికి సమానములగు నాంధ్రాంగ్లలోకోక్తులు:

'అరు వాఱుకాసులకంటె రొక్కము మూఁడుకాసులు మేలు'

'A bird in the hand is worth two in the bush'.
'To-day is better than two tomorrows.'

— ౨3౫ (6) విక్రీతే కరిణి కి మఙ్కుశే వివాదః? † —

గొప్పవిలువగల యేనుఁగునే యమ్మివేసి కొలఁదివెలగల యంకుశము నీయనని పెనఁగులాడుట యేల?

'గుమ్మడికాయ పోవుచుండ నూరకొని, ఆవగింజలు పోవుచుండ నట్టె పట్టి చూచెనఁట.'

'Penny-wise and pound-foolish'.

పైలోకోక్తి సమస్యగా గ్రహించి యెవరిచేతనో యీక్రిందిపద్యములు రచింపఁబడెను.—

అ. 'కాన్తారే ఘనతిమిరే భుజఙ్గమేభ్యో
నో భీతా, న చ గణితా మహాపగాపి,
కిం బాలే! కథమపి భయం మదఙ్గసఙ్గాత్, విక్రీతే.' (స. ప. మా. 61 పు. ౨౯)

† శా. వ్యా. వి. 110 సం. 3౭పు; సు. వ్యా. 3౫౧పు; స. ప. మా. 61 పు. ౨౯—3౧ శ్లో; రత్నస. 1502సం. ౭౧పు; సు. లో. 1049 సం ౧౬౨పు; లో. ర. ప్రథ. 1288 సం. ౫౭ పు.

(జారిణిని గూర్చి విటునివాక్యము — పిల్లా, ఈ యడవిలో గాఢాంధకారమున, పాములు మొదలగు క్రూరజంతువులకును భయపడక, మహానదిని గూడ నవలీలగా దాఁటిన నీవు నాశరీరసంగమునకేల జడిసెదవు? ఏనుఁగు నిచ్చి యంకుశము కొఱకా పీకులాట !)

అ. "సౌమిత్రి ర్వదతి 'విభీషణాయ లఙ్కాం
దేహి త్వం భువనపతే! వినైవ కోశమ్'
ఏతస్మిన్ రఘుపతి రాహ వాక్యమేతద్, విక్రీతే." (స. ప. మా. 61 పు. 30)

(శ్రీరామునితో లక్ష్మణుని వాక్యము- 'జగత్పతీ, ధనాగారము మాత్రము తీసికొని, తక్కినలంకారాజ్యమును విభీషణున కీయఁదగును' — అనఁగా రాముఁడు 'ఏనుఁగు నిచ్చివేసి యంకుశముకొఱకుఁ బెనఁగులాట యేల' యని నఁట)

ఇ. 'సంపీతేఽధరమధుని, స్తనే గృహీతే
సంజాతే గతవసనే తథోరుయుగ్మే
కిం నీవీగత మబలే! రుణత్సి పాణిం, విక్రీతే.' (స. ప. మా. 61 పు. 3౧)

(ప్రియురాలినిగూర్చి ప్రియుని వాక్యము — అధరమధు వాస్వాదింపఁబడ, స్తనగ్రహణము చేయఁబడ, జఘనము విగతవసనము కాఁగా, నిఁక నబలా! నీవిమొద్దకుఁ జేరిన నాకరము నేల యడ్డగించెదవు. ఇదెట్లున్నదనఁగా నేనుఁగు నిచ్చి యంకుశముకొఱకుఁ దగవులాడిన ట్లున్నది.)

— ౨౩౬. (7) * శ్రోత్రియవిటన్యాయము. —

(సంస్కృతన్యాయములు. ౧౮౭ పు.)

ఛాందసవిటుఁడు ప్రియురాలిని మడి గట్టుకొని రమ్మనె నఁట— అని పై గ్రంథమునందలి శాస్త్రిసోదరుల వ్యాఖ్య. కాని యీనడుమ శ్రీ శిరోమణి సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిపాదులు సంస్కృతన్యాయములంగూర్చి ప్రకటించినవ్యాసమున† బై వ్యాఖ్యను గాదని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి:

'వేదాధ్యయనసంపూతే మోచ్ఛిష్టం కురు మే ముఖే
అస్పృష్టే న్యస్తనాభి క్రీతి ర్వాయుం కర్ణం దళస్య మే'.

(అధరపానావసరమున ఛాందసప్రియుఁడు ప్రియురాలితో ననిన వాక్యము—వేదాధ్యయనముచేఁ బవిత్రమగు నావదనము నెంగిలి చేయకుము. అంతకుతూహలముగా నున్నచో నా యెడమచెవిని గొఱుకుము.)

పై శ్లోక మీ క్రిందివిధముగా సుభాషిత-మణికంఠహారమున (171 పు. ౪౯౮ ప.) నున్నది—

'సామగాయనపూతం మే నోచ్ఛిష్ట మధరం కురు,
ఉత్కణ్ఠితాసిచే ద్భద్రే! వామం కర్ణం దశస్వ మే'.

('కస్యాపి'-శార్ఙ్గధరపద్ధతి. 4062 ప. ౬౨౦ పుట)

('సంభోగరసికురాలగు ప్రియురాలు ప్రియునియధరమున దంతక్షతములఁజేయ యత్నింపఁగా నా కామినితో ఛాందసుఁడగు ప్రియుఁడు పలుకుచున్నాఁడు') రసాస్వాదనావసరమున శ్రోత్రియుఁడు కుంఠితహృదయుఁడని లోకప్రవాదము. కాళిదాసమహాకవి యిట్లులు నుడివియున్నాఁడు.

'వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యావృత్తకౌతూహలః
నిర్మాతుం ప్రభవే న్మనోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః'.

(విక్రమోర్వశీయము. 1. ౮ ప.)

(వేదాభ్యాసముచే మొక్కపోయినబుద్ధితో విషయసుఖవిముఖమగుహృదయముతోఁగూడిన యాముసలిముని యీమనోహరరూపము నెట్లు నిర్మింపఁగలుగును?)

'బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్'. (మనుచ. 2. ౧౬.)

అని పెద్దనయు నుడివియున్నాఁడు గదా.

వీణాప్రవీణయగు నొకసుందరి

'వీణాభ్యసనవేళాయా మహ మామలక స్తసి'

† 'విభూతి'-పుంద్రము 3, సంఖ్య 1, 13-౮ పుట. (జూలై 1942)

అని తన గానకళానైపుణిని గూర్చి నుడువఁగా వేదాధ్యయనజడుఁడగు నాపెభర్త యిట్లు తనవేదవిద్యావైదుష్యమును గూర్చి చెప్పుకొనెనఁట.

'వేదాభ్యసనవేళాయాం వార్తాక—వయమ్'.

'వైదికుని చేతివిడెము'-అను తెనుఁగుజాతీయము గూడ నిట్టిదే.

—౨౩౭.(8) *యా లతాన్విష్యతే సైవ లగ్నా సంప్రతి పాదయోః—

తాను వెదకఁబోయినతీఁగె తనకాళ్ళకుఁ దగుల్కొనినట్టులు తా నే కార్యము కొఱకుఁ బ్రయత్నింపఁబోవుచున్నాఁడో దానిఫలము తలఁపని తలఁపుగా ననాయాసముగా సిద్ధించుట. పై పద్యపాదము కాంచనాచార్యుని ధనంజయవిజయవ్యాయోగములోనిది. దీనికి నుత్తరార్ధము:

'కురురాజోఽభియాతవ్యః స్వయమేవ సమాగతః' (౧౯ ప. 3 పుట.)

ఈలోకోక్తికి ననురూపములగు తెనుఁగుసామెతలు:

అ. వెదకఁబోయిన తీవ కాలఁ దవిలె.

ఆ. మ్రొక్కఁబోయినదేవర యెదురైనట్లు.

ఇ. ఆడఁబోయినతీర్థ మెదురైనది.

పై మూఁడు లోకోక్తులు ననురూపములే కాని ప్రయోగమున నించుక భేదము చూపట్టును. మనకంటెఁ జిన్నవారిని తక్కువవారిని జూచుట కేఁగునప్పుడు వారిని మార్గమధ్యముననే కలసికొనుట తటస్థించుచో 'వెదకఁబోయినతీవ కాలఁ దగిలె' ననియు, నిట్టి సందర్భముననే మనకుఁ బూజ్యులగు పెద్దలవిషయమునఁ దక్కిన రెండు సామెతలను వాడుదుము. ఇఁక వీనికిఁ బూర్వప్రయోగములు:

అ. 1. క. 'వినికోయుతీఁగ కాళ్లం
బెనఁగెఁగదా యనుచుఁ బొంగి భీష్ముఁడు ద్రోణున్
ఘనభుజు నభీష్టపూజల
ధనధాన్యవిధానముల ముదంబునఁ దనిపెన్.'

భారత. ఆది. ౫. 219 ప.

2. మ. 'వెదకంబోయినతీవ కాలఁ దవిలె న్వేయేల, (దుర్వాసుచే)'
ఉత్తరహరివంశ. ౪. 163.

3. శా. 'చూడంబోయెడు తీవ కాళ్లఁదవిలెన్ శూరోత్తమా! సంగర
క్రీడారోపితచాపటంకరణమూకీభూతలోకత్రయా !
యీడా నీకొక రంశుమంతుఁడవె నీ, వీడేరె నాకోర్కె నేఁ
డాడంబోయెడుపుణ్యతీర్థ మెదురై యబ్బెం బురోధారుణిన్.'
సుదక్షిణాప. ౨. 64.

4. క. 'వెదకంబోయిన తీఁగియ
పదములఁ దగిలినవితంబు పాటింపఁగ ని
న్నెదుటన కనుగొంటిని స
మ్మదమున హరిణాంక వినుము మానినివెతలన్.'
తారాశశాంకవిజయము ౪. 102.

ఆ. 1. ఉ. 'ఆడఁగఁబోవుతీర్థ మెదురైనవిధంబున నెల్లి యేను జే
పాడియ చంద్రశేఖరు నుపాస్తి యొనర్చి యుపాయసంబుతోఁ
జూడఁగవచ్చువాఁడ నయి చూచుచునుండఁగ నీవ వచ్చితో
చేడియ! యెట్టిపుణ్యములు చేసినవాఁడనొ ప్రాగ్భవంబునన్.'
హరవి. ౭. 124.

2. క. 'మది నూఱడు మిఁక నీతలఁ
పుఁదలంపన్ గూడె నాడఁబోయినతీర్థం
బెదురుగ వచ్చినక్రియ ని
మ్మది రేఁపుణ తాన వచ్చె మనకడ కర్థిన్.' దశకుమార. 3. 142.

3. శా. 'చూడంజూడ నృసింహకీర్తి చయ మీక్షోణీనభోమధ్యమం
దేడం జూచినఁ దానయై నెగడఁగా నీక్షించి మిన్నేటినీ
రాడంబోయెడి జేసితాపసులు, మేలౌ ప్రొయోల సిద్ధించెఁగా
నాడంబోయినతీర్థమంచు మదిలో హర్షింతు రత్యంతమున్.'
నరసభూ. ౫. 57.

4, సీ. 'ఎదురయ్యె నాడఁబోయిన తీర్థ మద్భుత
మావహిల్లంగ నీయవసరమున.'

శంకరకవి, హరిశ్చంద్ర. ౪. 102.

5. ద్వి. 'పుడమిపై మరుఁడ ! నీ పొందు నేఁ గోరి
తడ వాయె నేఁటికి దైవయోగమున
నాడఁబోయినతీర్థ మరుదెంచినట్లు
నేఁడు మోహము దీఱ నినుఁ జూడఁగంటి.'

సారంగధర. ౧. 571-'74.

6. ఉ. 'ఆడఁగఁబోవుతీర్థ మెదురైనగతిన్ భవదాగమంబు బల్
వేడుకతో నిరంతరము వేఁడుచునుండఁగ నేఁడు మాకుఁ జే
కూడె నభీప్సితంబు లొనఁగూడె నమాత్యసుహృజ్జనంబు మా
నాడును భృత్యకోటి సదనంబులు ధన్యతనొందె మాధవా.'

—అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి. భద్రాపరిణయ. 3-30.

౭. క. 'ఈవేళ మ్రొక్కఁబోయిన
దేవర యెదురయ్యె, బుద్ధదేవర మనకుం
గావలసిన వర మియ్యఁగఁ
దా వచ్చినవాఁడు, రండు తామరసాక్షుల్.'

—దశావతార. బౌద్ధ. 347.

ఇట్టిభావమే భవభూతికృతియందును గలదు.—

శ్లో. 'అన్వేష్టవ్యో యదసి భువనే భూతనాథః శరణ్యో
మా మన్విష్య న్నిహ వృషలకం యోజనానాం శతాని
క్రాన్త్వా ప్రాప్తః స ఇహ తపసాం సంప్రసాదోఽన్యథా చేత్
క్వాయోధ్యాయాః పునరుపగమో దణ్డకానాం వనే వః.'

—ఉత్తరరామచరిత. ౨-13.

— ౨౩౮. (9) * శీతాంశో రమృతార్పణమ్. —

అమృతకిరణుఁ డగుచంద్రున కమృత మర్పించినట్టులు నిష్ప్రయో జన మైనపనులయం దిది వర్తించును. ('కుమ్మరివీథిని కుండలమ్మట')

— 10. * హిమాద్రౌ హిమవిక్రయః. —

హిమాలయపర్వతమునొద్ద మంచుగడ్డ నమ్మట.

— 11. * అయస్కారవాటికాయాం సూచీవిక్రయః. —

కమ్మరవీథిని సూదు లమ్మట.

దీని కనురూపమగు నింగ్లీషుసామెత.—

'To carry coals to Newcastle.'

'జర్మన్'సామెత—'To carry water to the sea.'-(Proverbs from East and West, p. 29)

ఇంగ్లండుదేశములోని న్యూకాసిల్ నగరమున బొగ్గు సమృద్ధిగా దొరకును. అక్కడకు బొగ్గు తీసికొనివెళ్లుట వృథాయాసము.

1. శా. 'వాతాందోళితచందనాగరులతావ్యాలీఢ కేళీవనీ
జాతంబుల్ భవదీయనర్మగృహముల్, చైత్రుండు నీబంటు నీ
కేతత్కాననజాలతః స్తుతిచయం బే మిచ్చి పూజించుటల్
శీతాంశో రమృతార్పణ మ్మను క్రియం జేకొమ్మ చేతోభవా.'
—వసుచ. 3. 172.

2. శ్లో. 'సేవయా దృష్టకష్టస్య దాక్షిణ్యోత్పాదనే శ్రమః
అన్య యో న స భృత్యానాం హిమాద్రౌ హిమవిక్రయః.'
—రాజతరఙ్గిణీ. 3. 138.

('అతికష్టసాధ్యమగు నీతనిసేవఁ జేయు తమయం దీతనికి దాక్షిణ్యము గలుగునట్లు ప్రయత్నించుట హిమాద్రియందు మంచమ్మట్కై పూనుకొనుటవంటిది')—ఆంధ్రరాజతరంగిణి. ౮౮ పు.

3. శ్లో. 'వ్యక్షితాస్య సదాచారం కలికృత్యం ద్విషి త్వయి
ప్రారబ్ధో దేవ ! భోజేన హిమాద్రౌ హిమవిక్రయః.'
—రాజత. ౮. 3102.

4. 'కి మాత్థ రే కితవ సాధు సమ్యగుక్తం.—
అయస్కారవాటికాయాం సూచీవిక్రయఇవ దస్మాభిః కి ముపాలంభి.
—వసంతతిలకభాణ. ౧౪ పు'

— ౨౩౯. (12) *త్వయా స్వహస్తేన అంగారాః కర్షితాః —

నీచేతులతో నీవు నిప్పులను నలిపితివి. స్వయంకృతాపరాధము వల్ల నిది వర్తించును.

— 13. * నాహ మాత్మనోనాశాయ బేతాళోత్థాపనం కరిష్యామి. —

బేతాళమును లేపి నాకు నేను హానిని దెచ్చుకొనను.

దీని కాంగ్లమున—

'To dig one's own pit (grave)'.
'I shall not raise a devil for my own destruction.'
—(Apte:- Guide to Sanskrit Composition, pp. 327-'28.)

ఫ్రెంచ్ భాషాలోకోక్తి :

' The fool cuts himself with his own knife. '
— (Proverbs from East and West, p. 25.)

అనురూపములగు నాంధ్రలోకోక్తులు—

'కొంగున నగ్ని దాఁచినట్లు'. 'చెట్టు కొట్టి పై వేసికొనినట్లు'.
'తన్నుఁ గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొనునట్లు'.

— 14. * అజాకృపాణీయన్యాయము. —

దీనికిఁగల రెండుమూఁడు వివరణములలో నొకటి పై సామెతలవంటిదే.

'యథా అజయా భూమిం ఖనన్త్యా ఆత్మవధాయ కృపాణో దర్శితః,
తత్తుల్యం వృత్తం కేనచి దాత్మవినాశాయ కృతం అజాకృపాణీయమ్.'†
—వర్ధమానుని 'గణరత్నమహోదధి'. 3. 196

(కత్తి లేకపోవుటచేఁ దన్నుఁ జంపఁజాలక యుపాయము నరయుచుండు నొకనిపై నొకమేఁక మదమునఁ గాలిచే నేలఁ ద్రవ్వెను. అట్లు త్రవ్వఁగా మట్టిలోఁ గప్పఁబడిన యొకకత్తి బయటపడెను. దానిచే నాతఁడామేఁకను దెగటార్చె నఁట. ఇట్లాజంతువు తనగోతిని దానే త్రవ్వకొనెను.)‡

1. శ్లో. 'అనాలోచ్య ప్రేమ్ణః పరిణతి, మనాదృత్య సుహృద
స్త్వయాకాణ్డే మానః కిమితి తరళే సంప్రతి కృతః ?
సమాకృష్టా హ్యేతే ప్రళయదహనోద్భాసురశిఖాః
స్వహస్తే నాఙ్గారా స్తదల మధునారణ్యరుదితైః.'

['స్వహస్తే నాఙ్గారాః సమాకృష్టాః—ఇత్యనేన భవత్యా ఆజ్ఞాత్వైవ అనర్థః కృత ఇతి సూచితమ్.'— వేమభూపాలుని శృఙ్గారదీపికా వ్యాఖ్య.]
—అమరుశతక. ౮౪ ప.

(అతని యనురాగ మెట్లుమాఱునో యనినైన నాలోచింపక, చెలులమాటలు లెక్కచేయక, నీ వసమయమున నాతనిపై నలిగితివి. దీనికి ఫల మాతఁడలిగి వెడలుటయే. కావున నీవు చేసినపని ప్రళయాగ్నిజ్వాలాజటాలంబులయిన నిప్పులను దెచ్చి మీఁద వైచికొనిన ట్లయినది. కార్యము మించినతరువాత నిప్పు డేల యరణ్యరోదనము చేసెదవు.)

2 కొంగున నగ్ని (చిచ్చు) దాఁచుకొనినట్లు—
(తననాశమును దానే కొనితెచ్చుకొనినట్లు.)

† లౌకికన్యాయాఞ్జలి. 1. భా. ౧ పుట.
‡ సంస్కృతన్యాయములు. ౪ పుట.

తే. 'మమ్ము నందఱ నెవ్వనిమహితశక్తి
యెక్కుడై సంగరంబునఁ జిక్కువఱచె
నట్టికర్ణునిఁ, గొంగున నగ్నిడాఁచి
నట్టు, లెమ్మొయి డాఁచితో యమ్మ చెపుమ'.
—భారత స్త్రీపర్వ. ౨. 178.

3. కొఱవిని దల గోఁకికొనుట.

(కొఱవితోఁ దల గోఁకికొనిన, తల కాలి స్వవ్యాఘాతమే యగును గాని తలదురద తీరునా?)

చ. 'మెఱసిన మృత్యుదేవతకు మృత్యువు లైనముకుందదాసులన్
దరలక మారుకొం టరయఁ దాఁ గొఱవిం దల గోఁకుకొంట.'
—శ్రీరంగమహాత్మ్య. 3. 686.

4. క. 'చిఱునవ్వు నవ్వి, భళిరే
కొఱవిం దలగోఁకికొనుటకుం దలఁచిరి, యే
డ్తెఱ నిత్తఱిఁ బైకొని నే
నఱిమెద యమనగరి దఱియ నరివర్గములన్.'
—సిరిపెగడ ధర్మయామాత్యుఁడు నలచరిత్ర. ౨ 124.

5. తే. 'ఇట్టి చలపాది నోట న న్నెఱఁగి యెఱఁగి
యెట్లు గైకొని దమయంతి నీ నలుండు ?
కొఱవి చేఁబూని తలగోఁకుకొనఁదలంచెఁ
గటకటా ! గర్వమున మీఁదు గానఁడయ్యె.'
—ధర్మయామాత్యుఁడు నలచ. ౪. 252.

6. క. 'వెఱ పొకయింతయు లేక
తెఱఁగున మిము నెవ్వఁ డింత తెగి చేసెనొకో
ఎఱిఁగెఱిఁగియుండి యకటా
కొఱవిం దల గోఁకుకొనుటకుం దలపెట్టెన్.'
—రాజశేఖరచ. ౨. 28.

7. క. 'జలధిఁ బడఁ గడపె మును నను
వలదు సర్వభ్రాంతి నీకు వైరం బేలా
బలవంతునితోఁ, గొలిచిం
దల గోఁకికొనంగఁ దగున దనుజాధీశా.'

—రామాభ్యుదయము. ౫ ఆ. 156. ప.

8. తన్ను గట్టఁ ద్రాళ్ళు తానె తెచ్చుకొనునట్లు.

సీ. '...ఆత్మోపఘాతార్థ మత్యంతమూఢులై
చేయరానివి మీరు చేసినారు
మిమ్ముఁ గట్టఁగఁ ద్రాళ్ళు మీరె చేకొంటిరి
యికఁ మీరు వగవంగ నేమి కలదు?'

—శివధర్మోత్తరఖండ. ౪. 97.

9. క. 'తను గట్టఁ ద్రాళ్లు తానై
కొనివచ్చినజాడ యనుచుఁ గుదియించి కరం
బునఁ బాశముఁ గొని దానన
వనధీశునిఁ గట్టె [illegible]రవర్యుం డాజిన్.'

—కవికర్ణరసాయన. ౨ ఆ. 119 ప.

10. 'కుడిచి కూర్చుండ[illegible] చెట్టు గొట్టి వయి వేసికొన్నాఁడు.'

—ధర్మజ్ఞాజపూయ ౭౦ పు. ౩ పఙ్క్తి.

—౨౪౦. (15) *హస్తకటకః కిం దర్పణే నేక్ష్యతే ?—

చేతికున్న కఢియము [illegible]ఁ జూచవలెనా ? పై లోకోక్తి భోజుని 'సరస్వతీకంఠాభరణ'మ్మున సుదాహరింపఁబడినయొకానొకపద్యమునఁ గలదు. (159 ప. ౧౧౦ పు)

'హా [illegible] జ్జలదేవ నైవ మదన[illegible]దయం [illegible]
[illegible] సచ్చ[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] గౌరీవివాహోత్సవే
[illegible] హస్తకటకః కిం దర్పణే నేక్ష్యతే.'